

નવરંગની પાંચમાં સાક્ષી બેઠ.

એક
પરણેતરનો
પ્યાર-પ્રેમા ?

અ. ન. કાબરા ૭.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૮૨૮૮- વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ૨૦૩૫૨૫૦૨૦૨૫૧૨-૫૨૫૧

વિષય ૬-૨

“નવરંગ”ની ત્રીજી ભેટ.

એક પરણેતરનો પ્યાર-પૈસા ?

(એક વારતા.)

લખનાર—બહુમનજી નવરોજજી કાબરાજી.

“નવરંગ” પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં
અરદેશર અરશેદજી દેશાધાએ છાપી પ્રગટ કયું.
૭૫, બજારગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

આવૃત્તિ બીજી.

ઈ. સ. ૧૯૧૬.

કોમ્પૅ ૩. ૧૧૧.

“But what strange art, what magic can dispose,
The troubled mind to change its native woes?
Or lead us willing from ourselves to see
Others more wretched-more undone than we?
This books can do; nor this alone; they give
New views to life, and teach us how to live;
They soothe the grieved-the stubborn they chastise,
Fools they admonish, and confirm the wise;
Their aid they yield to all; they never shun
The man of sorrow, nor the wretch undone;
Unlike the hard, the selfish and the proud,
they fly not sullen from the suppliant crowd;
Nor tell to various people various things,
But show to subjects what they show to kings.”

દીખાચો.

(બીજી આવૃત્તિનો.)

આ ન્હાનકડાં પુસ્તકની બીજી આવૃત્તિને કોઈ લાંબા લટાક દીખાચાની જરૂર નથી. 'દીખાચો' તે લખનારનો પોતાની તરફનો, તે પુસ્તકને લગતો ખુલાશો લેખાય, અને તેવું ખુલાશા જોયું અવલ આવૃત્તિના દીખાચામાં પુરતું લખાયું છે. વધારામાં પરમસંતોષના સુખ સાથે એટલુંજ કહેવાનું અને જાહેર કરવાનું છે કે આ ન્હાનકડી વાર્તાએ, આ ગરીબ લખનારના દબ્બનખંધ પુસ્તકો માફક, શોખીન વાંચનારી આલમને ઘણી મજા આપી છે. વાર્તા ન્હાની છે, પણ તેની નસીહત અને અસરમાં અતી ઘણી જોરાવર છે, જ્યારે તે કેવી અચુક પસંદગી વાંચનારા વર્ગમાં પામી હશે તે એટલાથીજ જોવાશે કે, છાંતીના પાટીયાં હીલવી નાખે એવી દીલ ધુભવનારી એક પણ જાહેર ખખરમાં આશરો શોધ્યા કે કોઈ પણ પત્રકાર સાહેબોની બલામણુ કે સીફારસ વગર, છેલ્લાં ચાલીશ વર્ષોથી અગારાં હરેક પુસ્તકોમાં બનતું આવ્યું છે તેમ, એ વાર્તાએ પોતેજ પોતાની સીફારસ કરી, અને પ્રમાણીક

તેટલાંજ પ્રબળ લોકમતે એને એટલી વિખ્યાતી આપી કે પહેલી આવૃત્તિની એક હજાર પ્રત થોડુકમાંજ ઉચકાઈ ગઈ હતી, અને ત્યાર પછીથી વર્ષો સુધી આજ તક એની અસલ કિંમતથી પાંચ અને દસ ગણી કિંમતે સેકન્ડ હેન્ડ અને ફાટી તુટી નકલો અમો વેંચતા રહ્યા છીએ. શુકર હોજો તે બારેહકતાલાના!

ઘણાંકો ઘણા અજબ થઈને પુછે છે કે ત્યારે દળન બંધ અમારી જુદી જુદી વાર્તાઓની તમામ નકલો ખપી ગઈ છે, અને તેની આટલી બધી મોંઘે ભાવની માંગણીઓ ચાલુ છે, ત્યારે અમો તેની બીજી આવૃત્તિઓ છપાવતા કાં નથી? જવાબ સહેલ છે. અમો બીજી આવૃત્તિ છપાવતા નથી, કારણ કે નવી નવી વાર્તાઓ, અમારી ‘કુરશદ’- ‘નવરાસમાં’ છપાઈ ચુકેલી અને ભારે લોક પસંદગી પામેલી હજી તો છપાવાની ઢગલાબંધ બાકી છે; અને એક છપાઈ ચુકેલી વાર્તાની બીજી આવૃત્તિ પર વખત અને પછસા રોકવા કરતાં એક નવુંજ પુસ્તક પરવરતાવવાનું ઈજત તેમજ પછ સાની આમદાનીમાં વધારે લાભકારક પુરવાર થાય છે. એટલા વાસ્તે અમારા સંખ્યાબંધ તમામ ખપી ગયેલાં પુસ્તકોની બીજી આવૃત્તિઓનો હક અમોએ અત્રેના ઉલટમંદ અને સાહસીક પબલીસર્સ સાહેબો વાસ્તે ફાજલ રાખ્યો છે, અને એ હક તેઓને પાલવતું થાય તેમ અમો થોડોક

સસતોજ વેચ્યો છીએ. એ મુજબ ‘સીપાહ બચ્ચાની સજ્જની’, ‘પથરના પ્રતાપ,’ ‘બેદીલ કે બેવફા!’ વીગેરે વીગેરે કેટલીએક ન્હાની મોટી વાર્તાઓની ખીજ આવૃત્તિઓ બહાર પડી ચુકી છે, અને તેજ મુજબ અમારી નવી કે જુની વાર્તાઓનો હક વેચવા વાસ્તે અમે ખુશી થઈશું એમ આ પ્રસંગ થતાં ફરી એક વાર અત્રે જાહેર કરવાની અમે રજા લઈએ છીએ.

આ નાનકડી વાર્તાની આ ખીજ આવૃત્તિનો હક અમેએ નવરંગ માસીકના ઉલટમંદ માલીક અને અધિપતી ભાઈ અરદેસર દેશાઈને વેચ્યો છે. પોતાના ચોપાનીયાંના વધારા સુધારા વાસ્તે હર વરસ ભેટના પુસ્તકો આપવાનો એ ભાઈનો ધારો છે, અને એમની પસંદગી આએ વરસ આ પુસ્તકપર ઉતરી છે, જે અમને તેમજ એમને આયંદા પુરતું લાભકારક પુરવાર થશે એમ માનવાને અમે કશોજ સંદેહ કરી શકતા નથી.

ફીયર રોડ, કોટ, મુંબઈ,
તા. ૨૨-૮-૧૯.

બ. ન. કાબરાજી.

દીબાચો.

(આવૃત્તિ પેહેલીનો.)

આદમી કરતા વેલા વધારે બળવાન છે. ગુલબાર મુ'બઈ નગરી પર આવી પડેલી છેલ્લી મોટી આફત જે નેહેસ્ત મરફી, તેણે લીધેલા કીંમતી ભોગો ને કરેલા સે'હે'કડો બિગાડો ને અનર્થોની હરોલમાં, અમો પોતે વરસમાં એકાદ બે વાર આવાં પુસ્તકો સમેત અમારાં શોકીન વાંચનારાંઓની સેવામાં જીપલાવવાનો અમારો સરેસ્તાનો દેખાવ નહીં કરી શકવા ખાતર અગત કરીને દલગીર છીએ. એવી રીતે છેલ્લાં સતર વરસનાં દરમ્યાનમાં એટલી હદ સુધી અસુરા થવા કે પછાત પડવાનો અમને કદી કમભાગ્ય પ્રસંગ થયોજ નથી ! અમો દર વરસે આવાં એકાદ બે પુસ્તકો સાથે જાહેરમાં જાથુકનો દેખાવ કરતા રહ્યા છીએ, અને ફક્ત આએજ વખત એમ દોઢ વરસ મોડા થયા, કે જેના સળગમાં આ ખુલાસો અત્રે લખી વાલવો અમો જરૂરનો સમજીએ છીએ. એ જીવલેણ આફતની નાહા-સલાગને લીધે અમારી આ “શોખની સેવા”નું કામ ઘણું ચઢી ગયું. અમારા “કુરસદ” ચોપાન્યામાં બી આજ તુલક

અમો અસુરા ને અનિયમીત છીએ, કે જે સઘળું પછાત પડેલું કામ આટોપી લેવાની મક્કસદથીજ અમને વળી આ વખતે એક નાનકડી વારતા સાથે દેખાવ કરી સંતોશ માની લેવો પડે છે.

ખુદ આ વારતા વિશે અમોએ અગતકરીને કેહવા જેવું કશું નથી. અમારી આગલી વારતાઓ પેઠે પારસી સંસારને લાગુ પાડી ઉપજાવી કાઢેલી આ એક સાદી સંસારી વારતા છે, જે તેની ચાનક ને અસરમાં અમારી આગલી સઘલી વારતાઓ પર સરસાઈ નહીં તે સરોખરી ભોગવશે એમ માનવાનો અમને વિશ્વાસ છે. આ વારતામાં એક પરણેતરના પ્યારતું શ્રેષ્ઠપણું પુરવાર કરવાને અમોએ પરિશ્રમ કર્યો છે, ને અમારી અદના વારતાઓ જે બલવાંન અને પ્રમાણીક લોકમતને આધારે શોકીન સાહિત્યમાં એક સારી અગત્યતા પામવાને લાગ્યશાલી નિવડી છે તે માટે અમારાં કદરદાન વાંચનારાંઓનો ઉપકાર માનતાં આસપાસની માંગીને મેલવેલી કોઇખી મતલબી કે ચાપલુસીખોર સીફારસોની કશી ખી વ્યર્થ ઉમેદ કર્યા વના, અમો આ અમારી નવી વારતા તેવાજ વિશ્વાસ ને સંતોષથી, તેજ ઇનસાફી વાંચકવર્ગની કદરસનાસ ખીદમતમાં રજુ કરવાને માન સમજીએ છીએ.

બ. ન. કાખરાજ,

સપ્ટેમ્બર, ૧૮૬૭,

સ્થનાર.

અર્પણ.

આ વિશાલ સૃષ્ટી વિષે સસારની અનુપમ શોભા એવી જે સહસ્ર
સકલ ગુણસંપન્ન પરણેતરો, તેમની પવિત્ર સફની

મારી અસીલ અને ભલી મોહોરદાર

જરખાંતુ,

કે જેણે હેલ્લાં તેર વરસની પોતાની પરણી જીદગીની પવિત્ર કારકીરદીમાં
સદા મારા સાચા પ્રેમને તુચ્છ પૈસાથી લખો વાર જ્યાદા જાણ્યો છે, અને જેણે
મારી રંક સ્થિતી છતાં એક મોટાં કુટુંબપરિવારનાં મારાં ગરીબ ઘરને
સંપમેલનાં દરેક સુખમાં સદા આગાદ, ખુશાલ ને તરતું રાખ્યું છે,

તેને

તેવા મારા પ્રત્યેના તેના અખંડ પ્યાર ને અચુક ભક્તિભાવની
મારી દીલસોજ વખાણમાં

આ એક વારતાકર્પી અસરકારક અને આનંદ આપનારૂં ચિત્ર,
કે જે એક પરણી પ્રિયાના સુખને સારૂ ભર્તારનો પ્યાર પૈમા કરતાં
લખો વાર વધારે કીંમતી ને અવશ્ય જરૂરનો છે એમ
બેતકરાર સિદ્ધ કરી આપે છે તે

ધણા પ્યાર ને મોહોખતમય લાગણીઓ સાથ

અર્પણ કરું છું.

ખ. ન. કાખરાજી.

સપ્ટેમ્બર, ૧૮૯૭.

એક પરણેતરનો પ્યાર-પૈસા ?

એક વારતા.

પ્રકરણ ૧ લું.

પારસી નકિરોઝનો મુઆરક દીવસ હતો, અને પરેલની પારસી કામદારોની એક ચાલીને નાકેના ગાલાની એક બારીમાંથી એક મનોહર મુખડો સાંમેના રસ્તાની સીધી સરદદ સુધી આતુર આંખોએ ટીકતો ઉભેલો દેખાતો હતો. તે મુખડો એક મનમોહન ચેહરાની જવાન અબળાનો હતો એમ કહ્યા વિના ચાલશે, કે જે અબળા પોતાના વહાલા બરથારને દુરથી આવતો જોતી ખોતી હતી. તેની ચતુર ચક્ષુઓ આતુરતા ભરી ઉલટ સાથે જેટલું દુર જોઈ શકે એટલે દુર સુધી જોતી એ બારીમાં તે ઉમંગી ઉભી હતી, અને બાળુમાં જમીન ઉપર એક ખીલતા તાજાં ગોલાબની સુરખીનો એક બાલક છોકરો તેની આસપાસ વેર વિખેર પડેલાં રમકડાંઓ વચ્ચે તેની તોતરી મીઠી પ્યારી પટપટ સાથે રમતો ફસડાઇને બેઠેલો હતો.

તે સામઢુ એક કોઠ કવિ ચીતારાની પીછીને માટે એક નાદર અને દીલકસ ચિત્રે હતું. તે તરણ અબળા જીવાંનીનાં બાહારમાં ખીલતી એક કલી હતી. તેણીની ઉંમર પુરાં વીસ વરસનીખી હતી નહીં: તે સીધાં સરોવર જેવાં કદની, હંસની ડોક જેવી લાંખી ગર-દનની, પતલી અને ઉંચી એક નૌજવાંન નાજનીન હતી, કે જેનાં ગુલાખી ગાલ, લાલમઝાલ હોડ, અણીઆલાં નાક ને રૂપેરી કપાલ સાથનો આકૃતાખ પેરે ઝલકતો મુખડો એક આકાશી હુરીનોજ કોઠાખી જોનારને અગત કરીને અબ્યાસ કરાવતો હતો!

અને એમ છતાં તે જે ઓરડાની ખારીમાંથી બાહર લાંખે નઝર ફેંકતી ખડી અને ખોતી હતી તે આખો ઓરડો તેની સઘલી સઘાઈ અને સુઘડતા છતાં ત્યાં રેહનારાંઓની અતી ઘણી ગરીખી ને દલિદ્રતાનો ખ્યાલ ઝટ પેદા કરાવી શકતો હતો. તે જવાંન બાંનુંતો પેહેરવેસ અને તેણીની બાજુમાં ખેલતાં બેઠેલાં તે નિરદોષ બાલ-કનો પોશાક એ ગરીખીની ગુવાહી પુકારવામાં ખાસ મદદ કરતાં હતાં. અને જો કે તેઓ બને ગારસી નહિરોઝ ને નવા વરસના મુખારક દીવસની ખુશખખ્ત ખુશાલીમાં હાલ બનીઠનીને તૈયાર થયલાં હતાં, તે છતાં તે પોશાક છેક કંગાલ નહીં તો અતી ઘણો સાદો, અને સુઘડ છતાં અતીઘણો ગરીખ હતો. તે અબળાનાં દીલમાં એક ફલાવર મજલીનની સુતરાઉ સાડી હતી, અને જો કે સઘાઈથી હોરેલા માથાંના ઝગઝગતા બાલ ઉપર ખેચેલી એવી એક સાડીની સોર સાથેખી તે અબળા પોતાની અજખ જેવી દીલકસ ખુખસુરતીનાં તેજમાં જોનારાંઓને અજખખીમાં છક કરી મેલે એવી મનોહર દેખાતી હતી,

તોપણ એ એક ગરીબ કુટુંબ હતું એમ અનુભવની આંખે ઝટ જોધ વક્તવાનું અને સમજી લેવાનું કેવલ સેહલ હતું.

અને ત્યારે એ અખળા કોણ હતી?

તે એક ગરીબ કામદારની મોહરદાર હતી. તેના બરથારતુ નામ મનચેરશાહ માકાપેસીના હતું કે જેને તેની એ મોહરદાર “મીનોએહેર” કાં “મીનુ”નાં મીઠાં ને લાડલાં નામથી બોલાવતી હતી, પણ તેની સામાન્ય ઓલખાણ પીછાંણુવાલાંઓ તો, તેની ગરીબીના તુંચકારમાં હોય તેમ, તેને “માકાપેસીના મટલા”ને નામે ઓલખતાં ને તેડોબોલાવ કરતાં હતાં.

તે એજ તરફની એકાદ મીલનાં સાંચાખાતાંમાં એનજીન ડ્રાઇવરની નોકરીપર હતો. તે જરૂર જોગો કામ ચલાઉ તોખી ઠીક ઇંગ્રેજી અભ્યાસ કરી રહ્યો, ત્યારે જે સગાંબાલાંઓની ઓથે એ માખાપ વનાનો નાવારેસ છોકરો ઉધર્યો હતો તેઓએ તેને તેની વક્ષાણુ જોધને એ તેના શોખ ને સ્વભાવને અનુકુલ આવતા ધંધામાં ઝાંકાવ્યો, કે જ્યાં તે પરણીને ઠર પડ્યા કેડે પોતાની મોહરદાર ને એકપુરાં બચ્ચાંનું પેટપુરૂં પેદા કરી લાવતો હતો.

તે ભક્ષો, રાંક, પ્રમાણીક હેતુનો અને સરયાંમ ગ્રહસ્થ વર્તનનો એક અસીલ અને લાયકીવાલો જવાંન હતો, કે જે પોતે આવી દુકં આવકનો ગરીબ ને કંગાલ છતાં એક ધનવાંન ઉમરાવના મેહેલને શોભા આપે એવી મનોહર મોહરદારને જીતી અને પરણી આવવા માટે જાનજા મગરૂર હતો. અને તે પોતાની મગરૂરીનાં હેસાંનમાં હોય તેમ તે આ સુંદરી ઉપર જાંણે પોતાનો પ્યારો જાંન

વટીક લખખો ખુશીથી સદેકે કરે તે રવેસે તેણીને તે જનોનિસાર શીદાગીરીથી ચાહતો હતો.

તે એક દીલકસ જોડું હતું, અને ખુદરને જાણે પોતાની ટાપટીપની ઠાકલીકથી તેમને એકમેકને માટેજ ઘડીને નિર્માણ કર્યા હોય એવું સહજ દેખાતું હતું.

મીનું, અમોએ ઉપર કહ્યું તેમ, તે તરફની એક મીલમાં એક ગરીબ કામદાર—એક સાદો એનજીન દ્રાઇવર હતો, અને આ એક મજલાની નાહની ચાલીનો એક આખો ગાથો ખાર રૂપ્યાનાં નાહનાં બાડમાં માંથે રાખી એ ગરીબ ઘણી ઘણ્યાણી હાંલમાં પોતાનાં એક પુરાં બકલ્યાં (બચ્ચાં) સાથે રહેલાં હતાં. સારાં નસીબે તે ગાલો છેક છેલ્લો (નાકેનોજ) હતો માટે હવાવાલો, ઉગ્મસવાલો અને ખુલ્લો હતો, અને તેમાં મંચીની મોહરદાર માંણેકે પોતાના ઉંચા ટેસ્ટને અનુસરતી રીતે ગરીબ સંસાર જે ફરનીચર તેઓ વસાવી શક્યાં હતાં તે ફરનીચર સફાઈની કાંઈક રોકાણ સાથે ગોઠવી તથા સુખ-ડતાથી જળવીને તે ઘણો સુખદાયક બનાવ્યો હતો.

મંચીને આજે રજા હતી. પારસીઓની “પોપાટી”ના મોટામાં મોટા મહોત્સવને લીધે તેને હોંદુ શેઠ્યાઓએ રજા આપી હતી.—જો કે ગરીબ બિચારાને આખી મીલ તે દીવસે બંધ ન હોવાના સત્તમે એનજીન ચાલું કરવા સરેસ્તા મુજબ આજે સહવારેથી જવું તો પડ્યુંજ હતું; અને હાલમાં ત્રણ કલાકની તે અમતજોગી નોકરી આપીને ન્યારે તે ઘેર પાછો ફરતો હતો ત્યારે તેની બારે આતુરતા સાથે વાટ જોતી મોહરદાર માંણેક બારીમાં ખાસ ખોટી થઈ ઉભી હતી.

એ દરમ્યાનમાં તે હરણીની ચપલતાની ચાંલક અગળા પોતાનાં કામકાજથી પરવાર પાંખી ચુકી હતી. તેણીએ તે શુભ દીવસની ખુશાલીમાં રોજ કરતાં એક એ અઢકી વાંણીનો ગરીબ સંસારને અનુકુલ આવતો એક મન પસંદ નાસ્તો તૈયાર કરી મેલ્યો હતો, અને પોતાનો બરથાર ઘર પાછો ફરે તે પેહેલાં પોતાની એ પાક ફરજેથી પરવાર પાંખી નાહી ઘોઘ બનીકની તથા પોતાના એકપુરા બેટા “રૂસી”ને તૈયાર કરી તે બારી આગલ આવી પોતાના મીનુની વાટ જોતી ઉભી હતી.

અને તેને લાંબો વખત તક તપયું પડ્યું નહીં. તેના ઓરડાની દક્ષીણ બાજુની બારીએથી સાંમેનો સરલ રસ્તો લાંબો સુધી દેખાતો હતો માટે તેણે લાંબી નજર રાખી જલદીજ પોતાના બરથારને ડિમંગી અને ઉતાવલે કદમે ઘર તરફ પાછો ધસ્યો આવતો જોયો. બીજી થોડીક પક્ષો—અને તે પોતે પોતાના નાધલા નાજુક પગોનાં ધૂલ જેવાં હલકાં કદમે સરસર નીચે ઉતરી ગઇ, અને પોતાના મીનુને એસ્તેકબાલ સાંખી જઇ મલી. તે પછી તે ઘણી ઘણાંણી હાથમાં હાથ મેલવી હસને ચેહરે ને ખુશાલ દીલે પાછાં ઉપર આવ્યાં, કે જ્યાં આવતાં સાથે મંચીએ પોતાના બાલક બેટા રૂસીને રમતો ઉપાડી લીધો, ને ને ચીમ પાડીને રડ્યો ત્યાં સુધી તેને પોતાના બોક્કામાં બેક્કાવ્યો, ઉછાડ્યો, રમાડ્યો, પેટમાં દાખ્યો, અને મીડી બકીઓ લીધી!

“મકુ” મને તો આજે સપરમે દાહાડો સહવાર પછીથી જરા બી સોહવાયું નથી જો, મીનુ,” કેટલીક વગર અગતની વાતચીત કરવા પછીથી માંણેકે હોહ ચઢાવીને કહ્યું. “શું” તમે બી મને દુન્યાને

આએ છેક જહો પુણે નાંખી મુકીજ ને?”

“ધ્યારી, ત્યારે તુ હવે કેહવા ને કરવા તે શું માંગેજ?”
પોતાના દીકરા સાથની રમત ગમતમાંથી ધ્યાન કાઢી મીનુએ, જાણે
તેને પોતાની મોહરદારનો આ પરચારો પસંદ ન આવ્યો હોય તેમ,
કાંઈક કરાજીથી કહ્યું.

“તમે જલદી જલદી પૈસાવાલા થાઓ એજ મારે કેહવું ને
ચાહવું છે,” માણેકે હસીને અરધું મસ્કેરીમાં અરધું ખરાં દીલથી
કહ્યું. “મને અહીં આએ કંગાલ્યતમાં રેહવા ને જીવવા તો બા
હવે જરા નથી ગમતું તે હું શું કરું?”

“તારા પ્યાર સાથે અહીં વસવાનું મારે મનથી તો એક
મોટા રાજના મેહેલમાં વસવા જેવું છે, ને લખો રૂપ્યાની મારા પાસ
દોલત હોય તેમ હું તો તારા પ્યારા પ્યારમાં સુખી ને સતોશી
છેઉં. તું શું મને તેજ કીસમે ચાહતી નથી?” મનચીએ કરાજીના
વધતા ઓછા કડવાસ ને નારાજીથી સવાલ કર્યો.

“તમેને ચાહવા ને નહીં ચાહવાની વાતને પૈસાથી સુખી
થવાના સવાલ સાથે શું વાસ્તો હોય વારું, મીનુ?” માણેકે અમ-
તોષી જવાબ કર્યો; અને મંચીનું મન કાંઈક વધારે ખાતું
થયલું જણાયું.

“મારી જ્હાણી માણેક,” તેણે તે પછી ગંભીરાઈથીજ નહીં
પણ ગમખારીથી કહ્યું, “ખોદાને ખાતર તું એટલી અસંતોસી
ના થા. તું જાણેજ કે પૈસાવાલો થવાનું મારા જેવા એક માસ્કીન

મુશ્કેલીશનાં કરમમાં સરજેલું નથી હોતું. હું હાલ તો એક એનજીન ડરાઇવર છું અને હજી તો થર્ડ ક્લાસ એનજીન્યરની પરીક્ષા વટીક મેં આપી નથી. એમ કરતાં હું ગંધાઇ મેહેનતથી ને ખરી ખંતથી કદીને પેહેલા વર્ગમાં પાસ થવાથી પાંમશ તોથી તું જે કીસમે પૈસાં-વાલી થવાના ઉમંગ ને ઉમેદમાં જીવેજી ને તારો સ્વપ્નો તો કદીથી સાચો પડવાનો નથી એ સત જાણવાનું છે.”

“પણ તમે મને ને દલાડે કેહતાતા કે એનજીનોના સંબંધમાં તમે જે એક નવો સુધારો સોધી કાઢ્યોજી તે યોજના બાહાલ રહે તો આપણે નેહાલ થઇ જઇએ તેનું શું?” માણેકે આ એક અતીઘણી ઘાતકી નાઉમેદી પેદા કરનારા જવાબથી નારાજ થઇ અરધું રડી દેતાં પુછ્યું:

“તે નો હું ફક્ત તારી સાથે હસ્યો હતો, બહાલી,” મનચીએ સમજાવ્યું. “અત્યંત હું તો હજી ખરાં દીલથી માંતુજી કે મારી યોજના સરકારે અને મીલવાલાઓએ ધ્યાનપર લેવા જંગ છે, ને એ યોજના જો અમલમાં આવે તો બેશક આપણે જ પૈસા ખાટ્યેથી ખરાં, પણ એવાં તારાં ને મારાં નસીયજી ક્યાંથી લાગ્યે? વાસ્તે આટલું હાલમાં આપણું જે ગરીબ સંસારે થોડું ઘણું સુખ છે તેટલું જી જો તું સાચવવા ને સંઘરવા માંગતી હોય તો તુને મારી મજા ખુત સહ્વાહ છે કે એ હવાઇ ઉમેદોને તારાં મનમાંથી બીજકુત્ત રખસદ આપ.”

માણેકે કસો જવાબ દીધો નહોં. તે નાસ્તો કાઢવાની તૈયારી

કરતી હતી તે કામ આ સલાહ સાંભળતાં ગમગીન ખામોશીમાં તેણીએ કર્યા કીધું.

“હું આએ મારી ગરીબી છતા તારાં સુખમાં સુખી છું, ને ને સુખને ખાતર ચાહુંછ, માંણેક, કે ખુદા મને પૈસાવાલો નહોજ બનાવે,” મચીએ વલી પાછું ખુશ મીઝમમાં આવી જતાં કાંધક હસીને કહ્યું. “હાલમાં હું એકસોજ તારી આએ મીઠી માનીતી ને મનમોહન મુરતનો પરસ્તાર પુઝરી છેડે, પણ જો આપણે પૈસાવાલાં થઇને પેહલે વાંધેનાં લોકોમાં ફરતાં થશું તો જરૂર તારા પગ તલેની ખાકનું ચુંબન ચાહવાવાલાઓ ઢગલે ઢગલે તારી પુકે પડશે, ને તેઓ આએ મારાં શાંત સુખનું સત્યાનાશ કાઢી નાંખશે.”

“તમારું તો ખરી ગયું” બધા દાહરાનું એજ રહી ગીયું,” રીસાવલી અદાથી તોખી હસ્તે ચેહરે રમુજ કરતી હોય તેમ માંણેકે કહ્યું. “તારો પ્યાર તે મારું સુખ છે એ તો જાણે તમે મોહોને ગોખી મેલ્યુંચ.”

“અને ખરેખર તેમજ છે, માંણેક,” મીનુંએ તેણીના બંને હાથ પ્યારથી પોતાના હાથમાં દાંબતાં કહ્યું, “તારા પ્યાર વગર હું લખખોપતી થાકે તે કરતાં તારા પ્યાર સાથે હું મીશકીનમાં મીશકીન મુકલેસ રેહું એ ખરાં અંતકરણથી મારું લખોવાર વધારે ચાહવું છે.”

“મરેરે, મીનું, તમે તો નરો જાણે નાટક કરોજ,” માંણેક આ કામતી સદમોધની અસર હેઠલે હવે જરા વધતી જખવાણી પડતાં ખુશ મિઝમજે હસી પડીને ટેબલ ખીલાવતાં ખીલાવતાં નાખતી કરી બોલી,—અને મીનું કે જે તેને દીલનાં કેટલી હદ સંધીનાં પ્રમાણીક

જોશથી ચાલતો હતો ને આપણે જોયું ને તેણીનાં આ દીવજીન
હસવાથી પોતાનો તમામ કડવાસ ભુલી જઈ પાછો સરેસ્તા પ્રમાણે
ખુશાલ અન્યો, ને તે લોકે ને પછી ને દીવસના તેમની ગુમસને
મુકામલેના નાદર નાસ્તાને ખીજી તદરેવાર મનપસંદ ગુફતેગો દરમ્યાન
જોઈતો અને પુરતો ઇન્સાફ આપ્યો.

પ્રકરણ ૨ જી.

“માકા પેસીતો મટલો” નિર્ધન માઆપથી અવનરેલો હતો,
પણ તેનાં વાલીઓએ તેને ઉપર કેહવા મુજબ વધતી ઓછી કેલ-
વણી આપવાની કદરદાનીથી કાલજી કરી હતી, અને તે પોતે વલી
સ્વભાવીક તેજ ગુફીનો ને ચાલાક ઝેણુનો હોવાથી તેણે તેને ખતા-
વામાં અને શીખવવામાં આવ્યું તેથી વિશેષ લાભ મેલવી લીધો
હતો એ તો ખરું. તે ઇંચેજી સાફ લખતો ને જોલતો હતો, અને
વધારે તો એ કે સાંચાકામ તરફ તેનું મન છેક નાધલી વયથીજ
કાંઈ અજબ જેવી રીતે ખેંચાઈને દોરવાયું હતું. તે જે ખી “મશી-
નરી” જોતો તેનું ઝટ ધ્યાનથી અવગોઠન કરવા પડતો, ને તેમાં કઈ
મરતમે લાભકારક સુધારા વધારા થઈ શકે તેની ખાંત અને ખુશીથી
ચોજના કરતો કલાકના કલાક સુધી રોકાઈ રહેતો. એ તેની વક્ત્રાણ
જોઈનેજ તેનાં વાલીઓએ તેને વગ લગાડીને આ એક મીલના
સાંચાખાતાંમાં ગોઠવી આપ્યો હતો, કે જ્યાં તે હંમાનદારીથી કામ

લમ વધ્યો જતો હતો, અને વહી પરીક્ષાઓમાં રજુ થવા જોગો પોતાને અભ્યાસ પણ આગલ વધાર્યો જતો હતો.

પણ એ કીસમે તે નોકરીમાં થર પડ્યો તેની લગોલગજ તે પરણીને પણ પાર પડ્યો, ને જુદું ઘર ખાર માંડી સ્વતંત્ર થવા પામ્યો હતો. વહી તે જે કીસમે આ આકાશની હુરી જેવી હેરત પમાડનારી એક સુંદરતાને પોતાની મોહરદાર તરીકે જીતી આવ્યો તે પણ એક નહીં ધારેલા સંજોગ માત્રનું પરીણામ થયું હતું. તે એક વખત એક પોતાના દોસ્તને ત્યાં સેહેલગા અરથે વાંદરે ગયો. જ્યાં તેણે એક ગરીબ ઘરના ઓટલા ઉપર ઉમેલી માંછુકને પેહેલવેલહલી જોઈ, અને તેણીને જોઈ ને જોઈ તે તેની એ હદ વનાની ને અજબ જેવી ખુશસુરતીથી છક થઈ જખમાયો!

એ જખમ જખુન હતો. તે એ મનોહર મધુરીને-જોઈ તેના તાપમાં ખેતાય થયો ને તેનાં ધ્યાનમાં એધ્યાન બન્યો! તે પોતે પોતાને ભુલી ગયો, અને પોતાની ગરીબી અને દુક પુંજની હાલત ને જોખમનો ખ્યાલ વરીક કરવાને થોમવા વના તે એ છોકરી પર શીદા થયો-ખજકે થેજો થયો! એ ખરા પ્યારનું પ્રખજ થયું. તેનીજ ખરી અખરની એ તાસીર હતી—પ્યાર કે જેમાં પાપ વસનું નથી ને ગલીચીને એક આજો અવજો ઓજો વરીક પ્રગટતો નથી.

ત્યાર પછીથી તેણે તે છોકરીની ખખર કદાવી. અને તે ખી પોતાના જેવીજ ગરીબ પંકતીની—કોમ ગરીબ માખાપની અને સારી ચાલચલણની છોકરી હતી એમ ખાત્રી થતાં તેણે તેનાં માત પોતાને પોતાની એ માનીતી ઉમેદવારી કહી મોકલાવી. તેના જવા બમાં તેઓએ તેને મલવા તેડાવ્યો, અને તેની સખ્યતા, રાક્ષેસાઈ

અને વાત કરવાની અદ્ય તેમજ હુશ્યારીથી તેઓ જલદીજ રાજ થયલાં દેખાયાં. તે પછીથી તેઓએ તેને બેઠ બાંજીને ખરે ખુલાસો કર્યો. તેઓનાં કેહેવા મુજબ માંજેક કાંઠ તેમની પોતાની પેટની દીકરી નહતી. “એ અમારી કામ દુરની સગી વટીક નથી,” તે બુદ્ધિએ કહ્યું, “અને અસલ એ કોણનું બચ્ચું હોશે ને એ અતરે કેમ આવવા પાંખી તેનો અમોને એક દુરનો ખ્યાલ વટીક નથી. અસલ બચ્ચું એમ કે જેમ તમે એ છોકરીને અમારા ઓટલા ઉપર ઉભેલી જોઈ તેમજ અમે એક વર ઐયર એક દાદડે સાંહજે અમારા ઓટલાપર ઉભેલાં હત્યાં, તેવામાં એક કામ જવાન પારસણ કેડપર એક સોહમણાં બચ્ચાંને લખીને આએ અમારાં ઘેરની સાંમેના પોસ્ટના થાંખલામાં એક કાંઠ કાગલ નાંખવા આવી. તેણે તે કાગલ તો નાંખ્યું પણ પછી તે પાછી ફરી ત્યારે તે અત્યંત કાહેલી શીકઈ ને. દુખી હોય તેમ દેખાયું, અને વહી તેવામાં તેને તમ્મર આવના જણાવાથી જરૂર તે તુટી પડશે એમ જોઈ અમે તેની મદદે તરત આગલ દોડી ગયાં, તથા ધીરજ આપી પકડી ધરીને અમે અમારા ઓટલાપર લાવી બેસાડી. ખરેખર, જે અમે તેને એટલી મદદ નહીં કરતે તો જરૂર તેનાં બચ્ચાં સાથે તે તે રસતામાં તુટી પડતે.

“તેન અમે ઓટલાપર લાવીને બેસાડી ત્યારે તે બીચારીનો જીવ ચકલમ ફરતો હતો, વાસ્તે અમે બર ચોપડની જોઈતી દોરા દોર કરી. પણ તે સઘલા તાકીદના ઉપાયો છતાં અમારાં જોતાં જોતાંમાં તે બીચારી એક બી બોલ બોલી શકે કે કાંઈ બી અમોને કહી શકે તે આગમચ તો તેણે ડોક નાંખી દીધી, અને તેનો જીવ ત્યાં ને ત્યાંજ કમજ થઈ ગયો! એ એક અમે જોયું કે ઘણાજ અજબ જેવો ને અતી ઘણો દુઃખભર્યો સંજોગ

અમારે ત્યાં ગળ્યો. પણ ખોદાનાં કરવા આગલ ચારો કોણનો ચાલે?

“ખીચારાં માયનાં પેટ જેવાં અમારાં પારપડોશીઓએ એ વખતે અમેને ઘણી મદદ કરી. તે ખીચારી ગાંધના રવાંનને અમે તે પછી તરત ઘેરમાં લાવ્યાં, ને તે લાસપર બરાયલી જુરીના ડાકટરે મત આપ્યું કે તે “હાર્ટ દીઝઝ”થી એમ અચપ્પુચું મરણ પામી હતી. લુખમરાથી અને એવાંજ ખીજ દુઃખથી એ દરદ દેખીતી રીતે અચપ્પુચ જોર પકડી આવ્યું હતું એમ તેની લાસ તપાસતાં પુરવાર થયું, પણ તે એ તરફ કેમ આવી, ક્યારે આવી, કાંએ આવી, ને ક્યાં રહેતી હતી ને તો અમારા આખા જીવનમાં કોઈ કહી શક્યું નહીં—તેની પીછાણવાનું કોઈખી આદમી નિકલ્યું નહીં, ને અંતે અમેજ તે ખીચારીનાં રવાંનનેખી અમારેજ ત્યાં ઘટતી ક્રિયા કરાવી ઠેકાણે પાડ્યું છે. અમેને એમ તો અમારાં અમેતાં તમેતાં સગાંબહાણાં ને શક્તિવાલાં પારપડોશીઓએ એ ધર્મક્રિયા પછવાડે અમેને થયેલો ખરચ અથવા તેનો ફાલોખી આપવા ધણું કહ્યું, ને કેટલાંકોએ તો અમારી ખેરખાહી કરીને કિઘરાણું કરવાનીખી સલાહ આપી, પણ એ પુનનાં કામમાં અમે એવી કોઈખી મદદ કયુલ રાખવાનું, અમે પોને આટલાં ગરીબ જીવએ તોખી, ધસીને સાદ નાજ કહ્યું, અને તે પછીથી તે દહાડેથી તે મરનારનાં ખીચારાં નાવારેસ ગચ્ચાંને અમેને એજગેખી મઝી ગતી એક નવાજેસ તરીકે, અમારે ત્યાં કોઈખી ફરજદ નહીં હોવાના સગમે, અમેએજ ઉધાર્યું ને મોટું કીધું, ને તે આએ છોકરી છે.”

મંચી આ સઘલી કેફયતથી હેરત રહ્યો, પણ તોખી તે કેફયતમાં એવું થું હતું કે જે તેની મજકુર માનીતી મુરાદથી

હાથ જણાવવા અથવા આંચકો ખાંવાને તેને મનાવી લીએ? એટલા માટે માણેકનાં તે ધરમ-માખાપની અવલ મેહેરખાંની બરી મંજુર યાત મેલવી તે પોતે એકલે એકાંતમાં તે ખીલતી, શરમથી લાલ થતી અને ઓસકથી મોં છુપાવતી સોહામની ખુશસુરતીને પોતાને મળ્યો, ને તેને પોતાના ભવિષ્યના ભરથાર તરીકે કમ્બુલ રાખવાને પ્યારની જોરેમંદ જખાંનથી આગ્રહ કરી તેને પોતાની પક્ષમાં ફતેહમંદી સાથે સમજાવી અને મનાવી લીધી!

અલગત તેણીના પવિત્ર હાથના ઉમેદવારો આજવેર આવ્યાજ ન હતા એમ કાંઈ ન હતું, પણ આજ તુંલક તેણીએ તેઓમાંથી કોઈને કસી મચક ન આપી હતી, જ્યારે મંચીની આ કીસમની કંઈ અતી જોરાવર શીદાગીરીએ તેણીનું દીલ તેના લાભમાં છતી લીધું, અને તે ઉપરથી તેઓ પરણીને એક થયાં હતાં!

તે પછીના પોતાના એ પરણેલા સંસારના અનુભવમાં મંચીએ જલદીજ જોયું કે તેના સુખના સાગરમાં અસુખપણાંને એકજ કડવો કટરો આમેજ હતો, ને તે માણેકનો અતીધણો અસંતોષી સ્વભાવ હતો. તે પોતે જાણે ગરીબ થવાને સરજાઈજ ન હોય તેમ પૈસા તરફ તેનું જીગર અજખ જોવી રીતે ખેંચાઈ રેહતું, ને ગરીબી ને કંગાલ્યતના કડવા અનુભવની તેથી ને જામજ ફર્યાદ કરતી, કે જે કીસમની ફર્યાદને લગતી એક ટુંક ટપાટપી આજે—જે પારસી નઉરોઝને દીને એ જવાંન જોડાંને આ વારતાના સદાઓ ઉપર અમારાં વાંચનારાંઓ સાથની પીછાંણ અને હમાજોર કાજે અમે અત્રે રજુ કર્યો છીએ ત્યારેખી થયલી આપણે ઉપર વાંચી આવ્યા છીએ.

મકરણ ૩ જી.

મંચી અને માણેક પરણીને એક થયા પછીથીનાં બીજા વરસની શીરઝાતમાં તેઓને ત્યાં એક ગુલરૂખસાર બેટાનો બપ્તાવર જન્મ થયો, કે જેને તે હરખાયલાં માતપીતાએ અસલ પેહેલવાંન તેહેમતન રસતમની મુઆરક યાદમાં “રસી”નું મીઠું નામ એનાયત કર્યું.

અને હવે મંચીને લાગ્યું કે પોતાનાં બચ્ચાં જોડેની જાનજ ને ઘરની જાસ્તી રોકાંણો વચ્ચે મનોહર માણેક પોતાની એકજ નજીસ એમ-પૈસાના પ્યાર-ઉપર જરૂર કરીને સરદારી મેલવશે: પણ નહીં. પોતાના ઘણી માટેના પ્યારથી બી અધીક—સૌમાં સર્વોપરી તો એ સુંદરતામાં ફક્ત પૈસા માટેનોજ પ્યાર હતો!

તે પોતાની સુંદરતાની સરસાઇથી સારી રવેસે વાકેફ હતી. અને વાકેફ હતી નેથી તે વાતની તુંદી ને તકોબરી વચ્ચે તે આ પૈસા સંબંધી પોતાની દલીલ્લતાથી કાયર થતી ને મુગ્ધતી રહેતી હતી. તેને વાડી ગાડી ને નોકર નફરોના હવાઇ તુંરંગો ને મિથ્યા ઉમેદોથી જાનજ બેજાર થવાનું સજીત હોય તેમજ તે એ ખ્યાલો પછવાડે તણાઇ મરતી હતી, જે એકજ દુઃખ મંચીને માટે મહાભારત દુઃખ હતું. તે તેને નાંખી નાંખીને ઘણા પ્યારથી સમજાવતો, અને એ તેણીની એકજ જુલ ને ખોડ બાંજવા તે ઉપરાસાપરી જે કરતો ને કહેતો તે વ્યર્થ ! એક દીવસ એવી કાસમની તેમની તકરાર દરમ્યાંન મંચીએ તેને અરધું ગમખારી ને અરધું રમુજથી પુછ્યું, “પણ વાઈ મને કેહે તો ખરી, માકી, કે તું પૈસાને વધારે ચાહેછ

કે મને ? જો કોઈ મને યા તો પૈસાને પસંદ કરવાને તું ખાશ કરીને લલચાવે તો તું શું પસંદ કરે ?”

“એ ને વસી કેવો બેહુદો તમારો સવાલ, મીનુ !” માંણિકે તે હસી કાઢતાં હસી પડીને કહ્યું.

“અને તોખી મને તે પુછવા ગમેછ,” મંચીએ બોલસ કરી. “તું મને ખરું કેહે, એમ થાય તો તુંને શું ગમે ? પૈસા વગરનો મારો સાચામાં સાચો પ્યાર ગમે કે એવા મારા ખરા પ્યાર વગરના પૈસા ?”

“હું એવા તમારા એ સરખામ બેવકુશીબરેલા સવાલનો જવાબ આપવાની જ નથી, મીનું,” માંણિકે હજી છકકર કરી. “જો વાત દુન્યામાં કદી બનેજ નહીં તેવા એક બેહુદા ને એજ સવાલ જવાબમાં વખત ગુમાવેલો ખી મારાં મત મુજબ તો હેમાકાત છે.”

“અને તે છતાં મારું મન રાખવા એકવાર જો ને ખરો જવાબ આપવામાં તારું જશે શું ?” મંચીએ એ વાતનો પીછોજ મુક્યો નહીં,

“ત્યારે તો મારો જવાબ એજ છે કે મનેજ નહીં પણ કોઈ ખી નીતીમાન ઓરતને માટે તો પોતાના સીરછત્ર પરણેતરના સાચ્યા પ્યારના આસરાથી વધારે દુન્યામાં કોઈખી ખીજી ચીજ-કોઈ ખી મોજ કે કોઈખી સુખ હોએ ને થાએજ નહીં.”

આ એક સૌથી લાયક, સૌથી બેહેતર જવાબની મોજમા મંચી ગરક ગયો. એક સ્વરૂપવાન મોહરદાર કે જેની કદમખોશી કરવાને ધનવાન ઉમરાવો વટીક મગરર થાએ તેના પૈસા માટેના હૃદયનાની લો બ છતાં તેનો ગરીબ પ્યાર તેણીની છાતીમાં કમુત્ર અને સર્વોપરી

હતો એમ આ જવાબથી તેની ખાત્રી થતાં તે મોજ અને હરખનાં સુખથી આજેન થયો અને જો થઈ શકે તો માંણેક માટેની તેની શીદાગીરી. તેનો ખ્યાર અને તેની જાનફેસાંની હજી વધીને બેવડી અને ચોવડી થઈ.

એક દીવસ માંણેકને લગનમાં જવું હતું. મંચીના કોઈ દોસ્તને ત્યાં લગન હતાં તેનાં તેડાં આવ્યાં. ને મંચી તેણીને માટે પેટે પાતો બાંધી ત્રીસ રૂપ્યા સુધીનો ખરચ કરો બધાજ દીપતા કલરની એક સુંદર હોળ્યાની રેસમી સાડી લેઈ આવ્યો. આ સાડીમાં માંણેક કાંઈ એવી તો શોભી રહી કે તેનો ધણીજી તેણીની સુંદરતા જોઈ છક થતાં તે ખુશસુરતીની સ્તુતી કરવા વના રહી શક્યો નહીં, અને ત્યારે તેણીનું વધારે ચઢી વાગ્યું. “કાંએજી, હવે ત્યારે તમારી ખાત્રી થાયજી કે સુંદર પોષાક ને ધરેણાં ગાંઠાંથી સુંદરતામાં અતી ઘણો વધારો થાયજી?” તેણે ફ-તેહની મગફરીના તોરથી પુછ્યું. “હવે ત્યારે તમેજી વિચારોની કે જો એવો બધો ઠાઠ કરવા મારા પાસ પૈસા હોય તો હું કેવી લાગું?”

“તો તું મારી આંખમાં આજના કરતાં ઓછી ખુશસુરત દેખાય,” મંચીએ વલી કાંઈક નાહમેદીથી કહ્યું, “તેવા તારા ઠાઠ સાથે તું ખીજઓની આંખમાં ધુલ્લ છાંટે તે કરતાં તારી આંખે સાદાઈ સાથે તું મારી આંખમાં સદા છે એટલીજ શોભીતી દેખાય એવું મારું ચાહવું છે.”

અને પછી વલી તે લગ્નમાં માંણેકની ખુશસુરતીએ જ ખુશીનો હોદ્દાર મચાવ્યો તેણે તેનું માંથુ બને તો હજી વધતું ફેરવ્યું ! લગન હતાં તો ગરીબ ઘેરનાં, પણ ત્યાં તે પરણુતા છોકરાના શેઠનું કુટુંબ

આવ્યું હતું, કે જે કુટુંબના પૈસાની ચરખીમાં ચકાસેલા પોરયાઓ આખગ્લાસ ચઢાવીને મુછના આંકડા મરડનાં સાજનની વખતે તેણીને એક 'પીકચરની અદાથી બારીમાં ઉભેલી અજાયબી ને વખાણની આંખે બેઅદબી વચ્ચે ટીકતા રહ્યા, ને તેણીને લગતી પરપુછ વટીક કરતા રહ્યા, જેથી તે પોતાની અસંતોશી હાલતમાં હજી વધારે નારાજ અને અસંતોશી બની ! "ફક્ત જે મારો મીનુ પૈસાવાલો હોતો તો ખરેખર મને કોઇ બી સુખની કોતાહી નહીં રહેતો," તેણીએ ઘણા બલાપાથી મનમાં વમાવ્યું. "જે હું આજે આજે મારી એવી ગરીબીનાં પેહરવેશમાં હીરા મોતીના દરદાગીના વગર મારી ખુબસુરતી વાસ્તે એટલી અહીં ઓધારમોધાર ચાઉં છું તો જે કોઇ સારે ઘેરનાં લગનમાં કે મેલાવડામાં હું પેહરી ઓઢીને જાઉં તો લોક કેવાં અજબ થઇને મારી પરથી મરો શીટો!"

સારાંશ, એ રીતે માંણેકના અસંતોશ ને મંચીની તેણીને માટેની દીન ઉઝે વધતીજ જતી જનકેશાનીમરી મોહબત વચ્ચે મહીનાઓ પર મહીનાઓ ગમડી ગયા, કે જ્યારે એક દીવસ તે એકલી પોતાના ઓરડામાં કાંઇ કામ કરતી બેઠેલી હતી તેવામાં ઘરમાં ફેરાઆંતી માટે રહેલા એક નાહના શીરંગી પોરયાએ આવીને તેણીને ખબર આપી કે 'કોઇ પારસી શેઠ તેને મલવા આવ્યો છે ને હેઠલ ખોતી છે.'

માંણેક ચમકી ઉઠી. તેણીની જીંદગીમાં આ એક અતીઘણો અપારધારણ ને અજગજ બનાવ હતો. તેણીનાં આજે એકલાં એકાં તમાં તેને પુછતો ને સોહોધતો પારસી "શેઠ" આવવો કોણ જોઇએ. તે પોતાની મનોહર ખુબસુરતીમાં ઓશકથી લાલ થતી ને વધારે

મનોહર બનતી સાડીની સોર કરી ક્ષેત્ર કામ બાજુ મુકી ઝડ નિચે ઉતરી ગઇ.

ત્યાં નિચે દબડ્યા બરેલા દેખાવનો અને અધોર ઉમરનો કોઇ એક પારસી ખેતી હતો. માંણેકે તેને અદ્યથી ખુરસી આપી બેસાડ્યો, અને પછી તેની આ મીઠાકાતની મકસદ પુછી. “તમે મીઠા મનચેરશાહ માકાપેસીનાં ધણીઆણી થાઓ વાઈ?” તે અહસ્થે બાણે તેની હદ વનાની ખુબસુરતીથી છકજ થઇ ગયો હોય તેમ તેણીનાં રૂપાલા એહરા સમ ધારી ધારીને જોતાં અન્યબીના દરેક દેખાવથી તેણે પુછ્યું,—અને એક શેડીઆ જેવા રોખના આ કોઇ અંગણ્યા પારસીની આ મમતા બરી પરપુછ તેણીનાં હાલનાં સર કલનાં દોસ્ત આસનાવોની અરધી જંગલી અદ્યથી એટલી અકસર રીતે જુદી પડતી હતી કે મંચી જેવા એક ગરીબ માણસની મોહો રદાર થવામાં તેણીએ કાંઇ ખાશ ગુનાહ કર્યો હોય તેમ જવાબમાં તે છોકરી ગભરાઇ, ઓશકાઇ, બલકે તોતરી બોખરી થઇ.

“મારે આએ જગા જોવી છે. આ તમે રેહોછ તે આખી ચાલી ખરીદી લેવાનું મારા જોડે કંટરાકટ થવાનું છે, માટે આએ તમારો નાકેનો ને છેલ્લો જે ગાલો છે ને જે તમે મને જોવાની મેહરબાનીની રાહ રજા આપશો તો તમારું ધણું હેશાંન થશે,” તે પારસીએ કહ્યું.

“જી, હા, મોટી ખુશીથી,” બોલી માંણેકે ઉલટમંદ જવાબ દીધો. અને પછીથી તે તેને લઇને ઉપર ગઇ, કે જ્યાં નાનો રસી હમણાં બી તેનાં રમકડાંઓ વચ્ચે રમતો બેઠો હતો.

“ઓલ્લો, આએ ગલગોતો કોણનો છે?” તેણે રસીને હાથમાં ઉપાડી લેતાં ખુશ મીઠાજે હસીને પુછ્યું.

“જી, એ મારો છોકરો છે,” માણેકે હસીને જવાબ દીધો.

“કેવા ઉમરાવતોરનો એનો ચેહરો છે!” તે પારસીએ જેમ માણેકનો ચેહરો ધારીધારીને જોયો હતો તેજ કીસમે વલી આએ તેના બેટાનો ચેહરો નીરખતાં બી વધારે અજાયબીમાં છક થઇ ખરાં દીવનાં જેસથી બોલતો હોય તેમ કહ્યું: અને બોલી માણેક લુલી ગઈ કે ચાલી વેચતી લેવાની મતલબથીજ આવેલા એક સખસની દોષે કામ લેવાનું તો આ પારસીમાં ધણું થોડું દેખાતું હતું!

“એનું નામ શું?” તે પારસીએ જરા વારે પાછું પુછ્યું.

“જી એનું નામ રસ્તમ છે, અને અમે એને લાડથી “રસી” નાં પ્યારાં ને ટુંકાં નામથી બોલાવીએ છીએ,” માણેકે સમજાવ્યું.

“અને તમે એહનનું પોતાનું નામ શું?” તે પારસીએ વલી પુછ્યું—અને માણેક જેમ નહી શકી કે આ એવા બીન જરૂરના સવાલ જવાબો હતા કે જેમને તે ચાલી વેચતી લેવાની તે આવનારની અવ્વલ મકસદ સાથે કાદ એક દુરનીબી નીસપત હોઇ કે થઇ શકે નહીં!

“મારું નામ માણેકજાઇ છે,” આ છેકજ પાધરા સવાલ જવાબની સ્વભાવીક ઓશકથી મનોહર કીસમે લાલ થઇ આવતાં તેણીએ લજવાઇને સાડીની સોડ આગલ ખેંચીને જવાબ આપ્યો. “હું ‘માણેકના ટુંકા નામથી બોલખાવાનું તો વધારે પસંદ કરું છું. મારા ધણી તો મને એજ લાડકાં નામથી બોલાવેછ.”

અને એ રીતે તે બંને વચ્ચે વાતચીતનું એક આસાન ગાડું ગળ્યડ્યું. તે પારસીએ વાતમાં વાત મેલવી તેણીને આગલી પાછલી તહરેવાર પુછી લીધી, કે જે દરમ્યાનમાં તે જે મતલબ મુજબ

ઝહેર કરીને ઉપર આવ્યો હતો તે મતદાન બર લાવવા જેવું તો તેણે કશું પણ ક્યું કે કહ્યું નહીં! સારાંશ, તેણીને પોતાને લગતા ને મંચીને લગતા પુછાય એટલા સવાલ જવાબો પેટ ભરતા પુછી ને તે ધણી ધણીઆણીને લગતી એક પુરી માહિતી મેલવી તે પારસી રખસદ આહતો ઉઠ્યો, અને તેનાં જવા પછીજ માંણેક તાળુખી વચ્ચે ખ્યાલ કરી શકી કે આ અજાન જેવી મીલાકાતનાં હેઠાંણમાં આ ચાલી ખરીદવાના સખખ કરતાં કોઇ બીજો અને જુદોજ બાએસ ખસુસ કરીને સમાયલો હોવો જોઇએ!

તે શું હોય? તેણી વીચાર કરી શકી નહીં, અને હવે તે પારસીનાં જવા કેડે, એટલા એખલાસથી અને એવી વીગતો સાથે પોતાના ગરીબ ધરસંસારની સઘલી વાત તેના જોડે કરવાની પોતાની મસ મોટી નાદાનીઅત માટે, મંચીના ગુસ્સા ને ઠપકાનો ખ્યાલ કરીને, તે બોલી છોકરી ધણીજ પસતાઇ, ને પછી છેલ્લે તે એજ ઠડાવણર આવી કે આએ એક મીલાકાત પુરતી તેહકીક વના કમુલ રાખવામાં તેણીએ પોતાના ધણીની ધણી ગંભીર તકસીર કરી હતી, અને તેથી હવે તો તે સાંજે, ઘેર આવે ત્યારે એ વાત કદી બનીજ ન હોય તેમ તેના સંરીઆમ અખાડા કરી જવામાંજ શાંનપત હતી એમ નેણીએ ચુકવ્યું ને નેકકી ક્યું.

પ્રકરણ ૪ થું.

કામા ખાંદાન ધણું પુરાણું છે, અને એ કીરતીવંત ખાંદાનનો એક ધનવાંન તુરરો શેઠ માંણેજી કામા તેના વખતમાં લખખો-પતીમાં ગણાતો એક માલેતુગર શેડીઓ હતો. એ શેડીઆને ગરીબીનો હેંકાર ને હદવનાની સુગ હતી, અને તેની દોલત જે લાયક રીતે અને ખરેખર લખખોથીજ ગણાતી હતી તેના મોભો અને ટેક સાચવવા તે પોતાનાં ખાંદાનનાં માનપામેલાં નામની ગરૂરી માટે કોઈ રીતે ઓછો મુસતાક હતો નહીં. તે ધારતો હતો કે એ ખાંદાનની ખરોખરીઆં પારસીઓમાં કદાપી થોડાં થઈ શકે, પણ ચઢીઆતાં તો કોઈજ નહીં !

લોક ધારતાં હતાં કે આવી તુંદ તકોખરી કાંઈ સદા નીએ નહીં, પણ અમે આ તુમાખી તોરના સુગાંત્રા શેડીઆને અમારી આ નાનકડી વારતાના સફાપર રજુ કરીએ છીએ ત્યાં સુધી તો તેના એ તોરનું તેજ તેના છેક મધ્યાંનમાં પ્રકાશીત રહ્યું હતું !

તે પોતાને ખરનાં એક ઉચે વાંધેનાં કુટુંબમાં પરણેલો હતો. કે જે લગનનાં પરિણામમાં તેને ધર ચાર બચ્ચાંની નવાજેશ થયલી હતી. એ ચારમાં ત્રણ છોકરાઓ હતા, અને એક છોકરી હતી, અને પોતાના બેટાઓના ચેહરા મગરૂરીની મોજથી બાલતાં તે શેડીઓ આપ હંમેશ વીચાર કરતો કે તેની પછવાડે તેની બીચ્ચાર દોલત, વાડી વજીફા અને ગાડી થોડા ઉપરાંત તેનાં ખાંદાની નામની એવીજ મગરૂર ખંત સાથે સદા રક્ષા કરવા આ ત્રણ બાહદુર

શુરવીરો તૈયાર થના હતા. દુકમા પોતાની પેલ્લડી (નામ) દુબી જવાનો તેને કશો વસવસો કે ભય થતો ન હતો. તે પોતાની મોહરદારને આહતો હતો, અને દીકરાઓ પર દેવાનો થતો હતો; પણ તેની ખરી મોજ, ખરું સુખ અને ખરો પ્યાર તો તેણે પોતાની એકપુરી નાથલી ને હાડકી બેટી નામે પીરોજમાં ભરી મુક્યો હતો.

એ પીરોજ જ્યારે દશ વરસની ઉમ્મરની થઇ ત્યારે તેણીની માતા મરણ પામી, પણ તે પછીથી માણેકજી શેડે કોઇ બીજી ધર કીધું નહીં. તે આહતે નો કરતે-એટલી તેની હજી લાયક ઉમ્મર હતી, પણ પોતાની મરનાર મોહરદારને સાચો રહેવાની ગર્રીના તોરમાં તેણે એ વાત સદા ગુસ્સાથી ના કહી.

તે પછી પોતાનાં ચારે બચ્ચાંની તરબીયત ને તાલીમ પછવાડે તેણે પોતે ખાસ ધ્યાન આપ્યું. તેણે પોતાનાં બેટાઓનાં મનપર હસાવ્યું કે પોતાનાં આપદાદાનાં માન પામેલાં નામની નોક જાગવવી અને પેલ્લડી દર પેલ્લડી ઉતરી આવેલી એ મોટી દોષતની રક્ષા કરવી એ એક ખરું કીર્તિવંત ને હોંમતવાન કામ કહેવાય, અને તે તેઓનો મુલ્લ સત્તક અને મુલ્લ ધરમ નેઓએ જાણવો. વળી પીરોજને માટે તો તેણે સખત કાયદા ઘડી કાઢ્યા, અને એવી અનેક જુલમરેલી કીસમે કામ લઇ ખોટી ફેલવણીનો એક એવો પાલડ જોવો બોલે તેણે તેણીની ઉપર નાંખ્યો કે તે એ કીસમની જાલમ બંધી ને હાડમારીઓથી જાલદીજ કાયર થઇ બેજાર થવા લાગી. છુટાપણું તો તેણીને તેના આપે કોઇ વાતનું આપ્યુંજ નહીં. પારટીઓ, મેલાવડા, નાટકો એ સધલાંમાં બેરાં દેખાવ દે તે સુધારાનો આ સુગાંત્રો શેડીઓ એક હરરતો શત્રુ

હતો, અને તે સઘલાનું પરીણામ એ થયું કે પીરોળ ખરી અને મંગીન કેલવણીના ખરા આશીરવાદથી બીજાકુલ બીનમાહીનગાર અને બે નસીબ રહી ગઇ, અને લેભાગુ ને અધુરી કેલવણીને લીધે ઉછા-છલી, હુલ્લડ અને અભણ ઉધરી.

પોતાની દીકરીની કેલવણી માટે મડમ માસ્ટરે રાખવાનું વટીક એ ધસેજા દોસાને ગમ્યું હતું નહીં, અને તેથી જે પુરૂષ શીક્ષકોની તાલીમનો એ બાલક છોકરીને લાભ મળ્યો તેમાં એક છેલ્લા છોકરવન માસ્ટરને તે છોકરીને પોતાને દાથ કરી લઇને પોતાનું દલદર શીતાડવાનું સુઝી આવ્યું. તે બોલીદરાજ અને ખુબસુરત હતો અને બોલી પીરોળને લાગ્યું કે પુરૂષ માત્રમાં તે શ્રેષ્ઠ હતો! તે શીખવવા આવતો હતો ત્યારે હજી તો તેણીની ઉમ્મર ફક્ત સોડ વરસની નાદાન હતી, અને ધરમાના જાપના દરમીઆન તેઓ અરસ પરસ વીચાર આપણે નહીં કરી શકીયાં ત્યારે ચીડીઓએ તેમને મદદ કરવા માંડી. ટુંકમાં, પીરોળના આ કમનસીબ ફેજ ઉપર નાંમેસીનો પડદો ઉનારવા એટલુંજ કહેવું બસ થશે કે હજી તો તે પોતે જ્યારે છેક બાલક હતી, અને સારા નરસા વીચાર કરવાની તેનામાં પુરી બુધ્ધી કે કાયનાત પણ હતી નહીં ત્યારે એટલામાજ તેણીના આપનો “ગુલમ” તેણીને ખટકવા લાગ્યો, અને કાઢને એક દુરનો સ્વપ્ને બી નહીં તે કીસમે ઉમરાવ પંકતીના ને બુલદ મરત્યાના પોતાના ધનવાન અને માનવંત આપનો તે મુચારક સાદ્યો તજીને તે પેલા છોકરવન હેમક સાથે સુખી અને સ્વતંત્ર થવાની ઉમેદમાં એક અભા-મણી સાદજે નાદસી ગઇ!

અને પરીણામ શું થયું? નાદસભાગનાં એવાં ઉછાછલાં લગ-નોમાં જે સીઆંમ આનાંખરાખી અને પરેશાન પાયામાલીનાં પરી-

જામ આવે છે તેથી બીજું શું હોય? તે તેણીના આપના પોતા ઉપરના પ્યાર માટે ઘણી મુસ્તાફ હતી એજ તેણીની આ મોટી જુલ નો મુળ પાયો હતો. તે એમજ જાણતી હતી કે આવા પહેલાં જરા તરા એ લગનની વાત સાંભળી નારાજ થશે, પણ પછીથી તેણીને માટેના તેઓના ઘણાજ પ્યારને લીધે તેઓ જરૂર તેને માફ કરશે, અને સઘળું જલદી સમાધાન થઈ જશે. વધી તેણીનાં જગથી જે ગરબડ થશે, તેણીનો આપ વીહસો પડશે અને તેણીની શોધ ખોલની દોડ પોંદ્યશે તે બધું તેણીના ધનવાન આપના અંધી રીતેના જોરા-વર જાપતાને મુકાબલે તેણીને કાંઈ એવું નો “રોમેન્ટીક” લાગ્યું કે તે ખ્યાલોથી બીહવાને બદલે સાંભી તે ખ્યાલોમાં તે મોજ લેવા લાગી અને છેલ્લે નાહસી ગઈ. તેનો આપ પાછી તેને ઘરમાં ઘાલશે ત્રીજી એવો તો એ મુરખ અને હુલ્લડ છોકરીને એક સ્વપ્નો, વટીક પણ થયો નહીં!

પ્રકરણ ૫ મું.

પીરોજના આપનો ગુસ્સો અનુભવવા તેમજ જોવાનો ખરેખર ધુજરાં પેદા કરનારો હતો। તેણીએ હસ્તે મુંખડે પરણીને તેની ઉપર વધી કામલ લખ્યું હતું કે ‘આવાજ, આએ મારું, કામલ તમેને મલશે ત્યારે તો મારી મનપસંદગીના વરને પરણીને હું પાર પડી ગયલી હોવશ,’ તે સમાચાર તેણે ગુસ્સાથી ચઢી ગયલાં બચાંએ

વાંચ્યા, અને કકલીને કસમ લીધા, કે જે કસમ તેણે મરતાં તુંલીક પાક વફાદારીથી પાડ્યા!

તે આહતે તો પોતાની દીકરીને ચોરી જનાર ચંદાલને મન ભાવતી સજ્જ કરાવી શકને, પણ તેમ નહીં કરતાં ફક્ત પોતાની જણેલી દીકરીનેજ સદાની ઓવારનીવાર કરવાને તેને વધારે ગમ્યું. તે દીકરીએ તેનાં માન પામેલાં ખાંનદાનને નહીં માફ કરી શકાય એવી એમ પોંદ્યાડી હતી, માટે તેણીને માટેનો તેનો સઘલો પ્યાર તેટલાજ કડવા ધીકકારમાં ફેરવાઈ ગયો. તેની ગરૂરીને એ તેની દીકરીએજ એક એવો જોરાવર ફટકો મારીઓ, કે જેની અગનથી તે સદા બચતો ને જલતો રહ્યો. તેનો ગુસ્સો તેની ખામેસીમાં, તેનાં અગાધપણમાં અને તેનાં અસહ્યપણમાં કેવલ ભયંકર હતો! તેણે કસમ લીધા કે જે એ દીકરી ભુખમરાથી તવલતી છેક મોતને કીનારે આવેલી બી તેના પાસે રોટલીનો ટુકડો માંગવાં આવે તો તેણે તેણીની સાંભેં પોતાના સઘલો દરવાજા વગર દયાએ જરૂર બંધ કરવા!

તે લોકેલોક આગલ અને ઘેરેઘેર પોતાની દીકરીની એ હીણ-પસ્તીની વાત ફરીઆદની ઢપે ગળું કરતો રહ્યો નહીં. તેણે જાણે તેણીનું નાલાયક નામજ પોતાની જમ્મદ યાદદાસ્તમાંથી ભુલાવી દીધું. જે કોઈ એ વાત કાઢતું તો તેને પોતાના ગુસ્સાથી થથરાવીને તે પાણી ઉતાર કરી નાંખતો, અને દયાના હેતુથી તે વાત કાઢનાર પોતે સાંભો જમ્મજ પસતાતો અને પરેશાન થતો પાછો ફરતો! તેણે પોતાનાં વીલ્લમાંથી પોતાની વાદલી ખેટી પીરોજનું નામ ગુસ્સા

વચ્ચે સનાતનું રદ કરીને છેકી નાખ્યું, અને તે હતો તેમાં પુરો કુજરો, ખરીએલ અને એકાંત શોધનો બની ગયો.

તેની ગમખારીનો સુમાર ન રહ્યો. પીરોજીને મરી ગઇ હતે તો તેને માટે તે પ્યારમાં અને જાહેરમાં શોક કરી શકતે; આ તો થયું એમ કે તેને તેના કરદા કેહર વચ્ચે છુપો શોક કરતો રહ્યો, અને તે તેનું જીવન વધારે બેદી નાંખતો હતો.

તેણે એક દીવસ એ પોતાના ગમખાર વિચારો વચ્ચે પોતાના કારભારીને પોતાની પાસે બોલાવ્યો, તેજ એક જઘફ પારસી હતો, અને એ હાલના શેઠના બાપના વખતથી તે જગ્યાપર નોકરી હતો.

“માફા, તું પેલી મારી હેરેમન દુકતીના હરફ તો બોલખેછ ?” તેણે ગમખારી પેદા કરનારી ગંભીરતાથી તેને કહ્યું; “એટલા વાસ્તે નીચે મારો જે ટપાલ આવે તે ચોકસાઈથી ચીપી ચીપીને તું પેહલાં જોઇ જજે, અને જો તેમા તે દુકતીનું એક ખી કાગળ હોય તો તે કાઢી સેવાનોજ નહીં પણ તરત બાલી નાખવાનો તુંને મારો ખાશ હોકમ છે તે આજથી ખ્યાલમાં રાખજે.”

ત્યાર પછીથી તે મોટા મેહલ જેવા બંગલામાંથી પીરોજીનું નામ સદાનું નાખુદ થયું. ફક્ત માફાનેજ ખબર હતી કે કેવાં કાક-લુદીનાં, માફીની કેની મીનતજરીનાં ખરા પસનાવાના કેવા હાયઅફ-સોસનાં કેટલાં બધાં હૃદયભેદક કાગલ પીરોજીનાં આવ્યાં; એ કાગલો આવ્યાની વાત તે શેઠીઆ બાપને કાંને કદી ગઇ નહીં, અને જતે તોખી તે એ કાગલો જેવા માંગને કે વાંચતે એ ખ્યાલજ એજ છે. એ રીતે વરસો વહી ગયાં, અને પીરોજી કયાં અતવાઇ મુઠ તે

કોઈએ કદી ખી જાણ્યું નહીં. ગોકરનકુરોનાં મનમાંથી વટીક તે હીણાં કરમની છોકરી રફતે રફતે તદ્દન ભુલાઈ ગઈ.

પણ એ તુંડી શેડીઆની તકોળરીનો હજુર છેડો આવ્યો નહીં. “મારા ત્રણ ત્રણ કુલદીપક છોકરાઓ છે,” તે મનસે પટપટ્યો. “તેઓ મારી પછવાડે મારાં માનપામેલાં નામની લાયક સમાલ કરશે.”

અને તકોળરીએ કોણને ખોદાર નથી કરીઆ ? અઝાઝીલ અને જમશેદ જેવાઓ એ એકજ મોટાં પાપની પરેસાંનીમાં પાયમાલ થઈ ગયા, તે આ એક કમીના શેડીઆના થું આસરા ? તે ત્રણે છોકરાઓ જેઓ ખરેખર ચાલક અને કુલદીપક હતા તેઓ જવાંનીના જોરમાં અને જોળનના આદરમાં જોતાં જોતાંમાં આખર થઈ ગયા ! તેઓ ત્રણે આપથી અજીદ થઈને માંદરણાંની સહેજગાહમાં એક રાત્રે દરિઆમાં ફરવા ગયા. અને તે રાત્રે અમાધારણ મસ્તીમાં ચઢેલા તુફાની દરિઆએ વગર દયાના જે કીમતી બોગ લીધા તેમાં એ ત્રણમાંનાં એ જવાંન હતા ! ફક્ત નાનોજ અચ્ચો, અને તેને મુસકેલીએ જીવનો ધરમાં પાછો લાવવામાં આવ્યો !

આ ગંજવર ફટકાના નહીં વડી રાખેલા અચમુચ આવી પડેલા જોરાવર હાંદેશાએ કામા ખાંદાનના આ એકજ ગરૂર શેડીઆને દુઃખથી તમામ આજોજ અને અધધેલો કરી નાંખ્યો ! તેના જીવ જેવા વ્હાલા એ છોકરાઓની દરિઆમાં કબરવાસ પામેલી લાસ વટીક હાથ આવી નહીં. અને ત્યારે અતે તેની સઘણી ઉમેદ તેના એકજ છેલ્લા આકાત રેહેલા આ તેના સાથી નાન : અને લાડકા બેટામાં તેણે સદાનાં ધુજરાં વચ્ચે ભરી મુકી ! તે તેના પર વીસો પડતો, તે મોટો છતાં એખલો તેને કંઠે જવા દેતો નહીં, મોડી

રાત સુધી બાહાર તેને રેલવા દેતો નહીં, અને બનતાં સુધી તેને પોતાની આંખ આગલથી વેગસો કરતો નહીં; પણ તેથી શું થાય? ખુદરત તેની તકોબરીની સજ્જમાં તેને વવાંણીને મારવાજ માંગતી હોય તેમ તે છોકરો બી આપદે જીવ્યો નહીં. તેને ઝેરી તાપ આવી અને વીદવાન ડાકટરો જે તેના ધુજતા અને જમક આપે હજારો રૂપીઆ ધુલ મેલવીને બેગા મેલવ્યા તેઓ વટીક તેને બચાવવાને કેવલ નીબૂલ નીવડ્યા. અને ખુદો માણેકજી શેઠ પોતાના ખુદાપાના ગમખાર ખુરાપામાં પોતાના બ્લાકાં બાલબચ્ચાંથી સદને અલગ અને જુદો થયસો એ રીતે જલદીજ એકસો પડ્યો !

તેનું દુઃખ દયા કરવા જોગ હતું. બોદાના આ મારથી તેનું દીલ ફાતી ગયું, તેનું કસેજી પથ્થરનું થઇ ગયું, અને તે ચીરડાહ, પાછ અને ઘાતકી થઇ ગયો !

પ્રકરણ ૬ છું.

એમ છતાં ને સુગાંત્રા શેડીઆએ ગરીબો સામેનો પોતાનો તોર અને તકોબરી એક લેસ પણ કમતી કરી નહી, અને તોખી પોતાની આસપાસ તે દોસાએ તેની નજર દોરાવી જોયું ત્યારે પોતાની આએ મેટી દોલત અને બોલસી મીલકતો નેણે મુવા પેલલાં કાચુને એનાયત કરી જવું તે તેને કાંઈ સુજ્યું નહીં ! તે વીસવાસ

મુકી શકે એવું તેનાં વંશવેદમાં અથવા તેનાં લાગતાં વક્ત્રગતાંમાં તેનું વારેસ થવા માટે તેને કોઈપણ લાયક આદમી દેખાંયું નહીં, અને ત્યારે એક દાહડે એ વાતનો વીચાર કરતાં ધણો ગભરાઈ જમને તેણે પોતાના વિસવાસુ સોલીસીટર સોહરાજશાહને તેડાવી મંગાવ્યો. તે એ જમદ શેડીઆને સાથી પુરાંણો સોલીસીટર અને વિશ્વાસુ મિત્ર હતો, અને તેની સાથે તે ધણો પક્ષોતાયેક્ષો હતો. પીરોજને છેક એમ નહીં આવારનીવાર કરવાને માટે એ બક્ષા સલાહકારે પેલલી હરોલમાં એ તકોબરીઆ શેડીઆને ધણો સમજાવ્યો હતો, પણ પોતાની લખખોની દોલતમાંથી એક ખોટું દોહયું બી ઉઘડીને તે છોકરીને આપવા એ ઢાંખરાંએ ધસીને સાફ ના કહી હતી. ત્યાર પછીથી એ સોલીસીટરે આજ વેર તે વાત દાનાઈથી મોકુફ કરી હતી, પણ હવે જ્યારે તેને ખાસ બોલાવી મંગાવીને પોતાના વારેસને વીશેજ આ જમદ શેડીઆ તેની સલાહ સોધતો હતો, ત્યારે વધતી ઓછી અનાકાંની પછી તે વાત પાછી ચંચેરવાને તેણે હોંમત એકડી કરી.

“સાહેબને એક રસ્તો મને સુઝાડવા ગમે છે,” તે બક્ષા સોલીસીટરે સુચવ્યું, “પણ મને બય છે કે મારો સુઝાડેક્ષો રસ્તો સાહેબને પસંદ આવવાનો નથી.”

“તે શું છે?” મણેકજી શેડે તોરથી પુછ્યું.

“સાહેબને યાદ હોશે કે ગઈ વખતે મેં એ વાત જ્યારે છેડી હતી ત્યારે તમે મારી સાથે ધણા નારાજ થયા હતા, એમ છતાં તમારું બહુજ મારે ચાહવાનું છે તો આજે તકે પાછી યાદ આપવાની

મારી ફરજ થઇ પડે છે, સાહેબ, કે તમારી વારેસ થવા તમારી પોતાની એક બેટી હજી હૈયાત છે.”

“એ બધું કમળગ છે,” તે શેડીઆએ છછણી પડીને કહ્યું. “મારે મનથી તે મારી દીકરીને મરી જવાને તો એક જમાનો વહી ગયો !”

“તોખી આપણને ધ્યાન કરવું જોઇએ, સાહેબ, કે કદાપી તેને ત્યાં છોકરાં થયાં હોય ? તેણે તકસીર કીધી છે, પણ તમારાજ વેળાનાં તે ખીચારાં ફુલ બચ્ચાંઓ સામને તમારો આએ ગુસ્સો મારાં આધીન મત મુજબ ખરેખર ઘણોજ ગેરવાળખી છે.”

આએ છેલ્લી તકરારથી તે શેડીઆપર કાંઇક અસર થયલી જણાઇ. તે પોતાની ખુરશીપરથી બેકરાર ઉઠ્યો, અને ઘણી ઉશ્કેરાયલી હાલતમાં એમ તેમ તે ઓરડામાં વિચારવંત અદાથી ફેરા લેવા માંડ્યા.

“નીરદોશ બચ્ચાં !” છેલ્લે અંતે તે તુચ્છકારથી બોલ્યો, “હા, નીરદોશ તો ખરાં, પણ બચ્ચાં કાણનાં ? નીચમાં નાચ ખુનીઆદનાંજ કેની ? એક કમળત, કમઅસીલ, કમીનો જે મારી એકની એક બેટીને ચોરી ગીયો એવા એક માહા મુજ ચોરનાંજ કેની ?”

હયાં તેનો અવાજ વટીક ધુજવા લાગ્યો એટલે તે ઉશ્કેરાયો ! “તેવાં બેખુનીઆદ બચ્ચાંઓને શું હું અહીં લાઉં ? તેઓને મારાં વારેસ સ્થાપી મારા પુર્વજોનાં પંદાયણાં નામને શું સદાની નામોશીમાં ગીરફતાર કરું ? એ વાત કદી બનવાની નથી.”

“સાહેબની ઘણી ભુલ છે,” તે સોજીસીટરે હજી આગ્રહ કર્યો.

“પારકાં આવીને તમારી દોષત ખાત્ર જાએ અથવા તમારા માન પામેલાં અને આખા નામનો તમારાં મરણ પછવાડે નાશ થાય તે કરતાં તમારાં એ પોતાનાં લોહીનાં બચ્ચાને બાહ્ય રાખવાનું કામ લખખોવાર વધારે પસંદ કરવા જોગ છે. જરા લાંબો દર્યાફત તો કરોઃ મારા મુરખી? આખર કરે પણ એ તમારાંજ બચ્ચાં કેની? ગમે તેવાં પણ એ બચ્ચાં તમારાંજ વેણમાંથી ઉતરેલા છે એમ ના કહેવાની હાંમત કોણ કરે? હું તો ધારૂંછ, સાહેબ, કે એ બચ્ચાંઓમાં તમારીજ ખાસીયત બલકે તમારોજ એહેરો વટીક હોવો જોઈએ.”

“ખોદા ખેર કરે,” તે બુઢો કમકમીને પટપટ્યો.

“એમાં કમકમવાનું શું છે?” સોલીસીટરે અશ્વ દધને જારી રાખ્યું. “કદાચ તમારોજ જાતવન ટેક—આએ તમારોજ તુમાખી તોર અને તમારાં માન પામેલાં નામની નોક જલ્લવવાની આએ તમારીજ ઉત્તર તે બચ્ચાંઓમાં બી ઓઘે ઉતરી હોય એમ કાંય નહીં બને?”

“પણ સોલીસીટર, તમે એ બધી તકરાર કરોછ.” તે બુઢો શેડીઆએ લગાર ખીજવાઈને કહ્યું. “પણ તે પોરીને કદાચ પોરીઆં થયાજ નહીં હોય તો?”

“તેજ આપણને અવલ નકકી કરવાનું છે તો, સાહેબ,” તે બણેલો લાહેર તે ધસેલા ઢાંખરાંને ફેરવી ફેરવીને અતે રાહ પર લાવ્યો; “આપણે પીરોજની શોધ કરાવીએ તો જે હોય તે જણાઈ આવે, અને પછી આગલ કામ લેવાનું જે હોય તે આપણને સુઝ પડે.”

પણ હજી એ અણુગમી વાત તે તોરાંતા શેડીઆનાં ધ્યાનમાં

બરાબર ઉતરી નહીં. તેણે તોર બતાવ્યો ! ગુસ્સો બતાવ્યો. “તે ચંદાલ બધી મારી દોલત લુટી ગયો હતો,” તેણે લમબગ રડી દધને કહ્યું, “તો મને ઓછું દુઃખ લાગતો, પણ મારી દીકરીને લમ જમ્મને તેણે માથે જીગર ચીરી નાખ્યું છે, અને તેને હું કદી માફ કરી શકવાનો નથી.”

“પણ તેને માફ કરવા સાહેબને કહેછમ કાણુ ?” વલી તે સોલીસીટરે સમજાવ્યું. “પીરોજને વટીક માફ કરવા હું તો કહતો નથી, પણ હું તો આપણી પોતાની મતલબને સર તેનાં પુત્ર જેવાં નીરદોશ બચ્ચાંની હીમાયતમાં સાહેબને આટલું સમજાવું છું.”

હુંકમાં, આવી જોરાવર સમજાવત સામે તે ધસેલો ઢાંખરો આપદે માહત થયો, અને એકવાર માહત થયો ત્યારે એ સવાલની ખજામાં એકદમ ઉસ્કેરાધને ધણી ગયો—બલકે આતુર થયો ! એ તેની કીસમના ચકાસેલા ચકરમોના સંબંધમાં જે સ્વભાવીક રીતે બનવું જોઈએ તેજ માત્ર બન્યું. સોહરાબશાહ સોલીસીટરે જોયું કે એ અજબ જેવી ઉસ્કેરણી હેઠળ તેના શીકકા પડેલા જમ્મિ હોઠ ચરચર ધુજતા હતા !

“ચાંસો, ત્યારે, જે કરવું હોય તે જલદી કરી નાખો,” તે શેડી-આએ ઉતાવલ કીધી, અને પછી તેઓ કાંઈ નવો તોર કાઢવાનાં પાટીઆં જોઠવવા બેઠા. વકીલે જોયું કે પીરોજ ઘર છોડી ગયો ત્યાર પછી આજ સુધીમાં તેનું શું થયું હોય તેનો તે બુઢાને તો સ્વપ્નો ખી ન હતો.

“મારું એ ખીચારીએ કાંઈ તમોને કાગલ પત્ર લખીઆં હશેની ?” તે વકીલે હવે પોતાની તપાસ કરવા માંડી.

“હા, રાખ્યાં તો હશે,” તે શેડીઆએ કહ્યું, “પણ તે કાગળ પત્રો કાઢાએ રાખ્યાં નથી.”

આ એક મેટી મુશ્કેલી હતી ! પીરોગની બાલ કાઢવી હતી, પણ તેમ કરવા માટે એકે પ્રયોજન મોજુદ ન હતું !

“તે પોરીને મારે ત્યાંથી ગયાને નહીં નહીં કરતાં વીસ વરસ થયાં,” તે બુઢાએ હવે કાંમક નાકમેદીથી કહ્યું, “અને હવે ત્યારે આપણને શું પનો મળવાનો ?”

પણ તે સોલીસીટરે તેને ધીરજ આપી.

“હું મારે ખનતું કરશ,” તે સોલીસીટરે કહ્યું; “તમે સાહેબ ધીરજ રાખજો.”

તે દીવસ પછીથી તે તુંદ શેડયાની તખીએન અજમ જેવી રીતે હસ્કેરાયલી રહી ! તેની ગુમ થયેલી દીકરીનો પ-તો મલશે કે નહીંજ તેજ ચીંતાથી તે ઝરી જવા લાગ્યો, અને ખાવા પીવાનું વડીક છોડી દમ એ અને એજ સવાલ માટે તેણે ખત કરીઆ કીધી !

પ્રકરણ ૭ મું.

સોરાબસાહ સોલીસીટરને થોડી અને દમ વગરની બાલ મલી. પીરોગ પરણ્યા પછી પોતાના ટુંક બંદોલીઆ ભરથારને આસરે

મેહતાજી અને ગરોબીમાં અવતીઆં મારતી મુઅમ્મના જે જુદા જુદા લત્તાઓમાં રહી હતી તેનો પોલીસનાં માણસોની મદદથી તેણે પત્નો મેલવ્યો ખરો, પણ તે પછીથી તેણીના સંબંધમાં નવું કંઈ જણાયું નહોતું, અને છેલ્લે અંતે પીરોજની ક્યાં આખર આવી તે કંઈ સમજ પડી શકી નહોતી.

દુકંમાં, તે શેઠીઆને તેના સોલીસીટર સાથે મસલત કરતો તેના મેહલ જેવા અંગલાનાં એકાંતમાં એક દાહડે પાછો બેઠેલો આપણે જોઈએ છીએ. તે વકીલ ગંથવાયલો હતો. તે શેઠીઓ દુઃખી દેખાતો હતો!

“ત્યારે હવે બધી આસા મુકી દેવાની છે?” તેણે નાઉમેદીની ગમખારીથી પુછ્યું.

“મારી પાસ તો હવે ઉપાય નથી,” તે વકીલે બી નેટલીજ નાઉમેદીથી કહ્યું, “સિવાય કે પીરોજનાં કાઠ કાગળ આપણને મળી આવે.”

“મેં તો કાઠ જ્યાં નથી,” તે શેઠીઆએ કહ્યું.

“કાઠ છેલ્લાં કાગલો ઉપરનો પોસ્ટમાર્ક જોયો હોશે ની?” તે વકીલે પુછ્યું.

“મેં તે કાગલજ અવલ તો જ્યાં નથી તેની વાત કરોની!” તે શેઠીઆએ ભાર મુકીને કહ્યું. “મેં તો કારભારી માકાને તે આવે તેવાં બાલી મુકવા કહ્યાં હતાં; જોઈએ તો તેને હાંક મારીને મુછો?”

તરત પાસે ટેબલ પર પડેલો એક નાહનો રૂપેરી ઘંટ વળાડવામાં આવ્યો; અને બીજી એકાદ બે પણ પછી કારભારી માકા તેઓની સામે આવી ઉભો.

“માકા,” તે વકીલે પુછ્યું. “તું કાંઈ કહી શકશે કે પીરોજીએ ક્યારે અને ક્યાંથી શેઠને લખ્યું હતું?” અને માકા તેના શેઠને આ અતી અણુગમતી થઇ પડેલી વાત એમ તેની સાંમેજ આજે રજુ થતી જોઇ અજાએળી અને ગભરાતમાં દાયું વકાસી તે બેહુ સાહેબોને ટીકવા પડ્યાં !

“કહી દે, માકા, જે હોય તે.” ને ઉપરથી તે શેડીઆએ તેને ધીરજ આપવાના હેતુથી કહ્યું. “અમોને એ છોકરીના પ-તો મેલ-વવો છે, તેથી એ વાતમાં તું જે જાણતો હોય તે બેધડક કેહે.”

“ત્યારે તો મુરખી સાહેબ તમે મને માફ કરજો, પણ મેં એ બીચારી કમનસીબ બાઇનાં એક બી કાગલને તમારો હોકમ મુજબ બાલી કે ફાડી નાંખ્યું નથી,” માકાએ હાથ જોડીને કહ્યું. “મેં જોયું કે પાંચે દહાડે એ કાગળો કાંઈ નહીં ને કાંઈ કામના થઇ પડશે, અને તેથી જો કે એ વાતને વીસ વરસ થયાં છે તોબી તે બધાં કાગલો એમનાં એમ અનામત સાચવેલાં મારી પાસે હાલમાં બી તૈયાર છે.”

તે ખુદા શેડયાંની આંખ આ એકરાર સાંભળતાં ખુશીથી ચપ્પકી નીકળી ! “માકા, તું ઘણો દાહયો છે,” તેણે તેને સાબાશી આપીને કહ્યું, “અને એ તારી દુરઅદેશ દાનાઇને વાસ્તે હું પછી તુંને ધનામ આપશ.”

“માકા, ખરેખર તુને સાબાશ છે,” તે સોલીસીટરે બી કહ્યું. “એ કાગલો એમ હકઅંધ સાચવી રાખવામાં તે દાહપણુનું નહીં પણ પુણુનું બી કામ કીધું છે. જા, તે જઈને લઇ આવ.”

તે બહો કારભારી આ સાંભળતાં હરખાતાં અને ખુશાલ જીગરે ને દીવાનખાંનામાંથી બહાર ગયો, અને બીજી થોડીક પક્ષોમાં સુત-

લીનાં આંટાઓથી બાંધી લીધેલું કાગસોનું એક હકઅંધ પેકેટ લેઇને અંદર પાછો આવ્યો.

“આએ બધાં તે કાગસો છે, મુરંબી,” તેણે કહ્યું. “એને કામ્રએ આંગલી બી લગાડી નથી, અને એ આવ્યાં તેવાં હું એક એકની ઉપર તે ગોઠવતો ગયો.”—એમ કહી તે કાગલ આપી તે કારભારી દાનાઇથી તરત પાછો બાહર ગયો.

“તમે એ જુવો.” તે શેડીઆએ આંખે આડો દાઢ દેખીને કહ્યું. “અરે દીકરી ! દીકરી !” તેણે વીસ વરસે તે અભાગણી દીકરીને યાદ કરીને, હવે પેહલી વાર મોટે સાદે ગમ કીધો,—અને પછી એક પછી એક સોલીશીટરે અનુક્રમે તે કાગસો ઉગાડ્યાં અને વાઝ્યાં.

તે એક ડાહ્યો, પાકો, યાવકો માણસ હતો, અને કામ્રખી રીતે નરમ છાતીનો આસામી નહીં હતો, છતાં એક પછી એક દુઃખી પીરોળનાં તે કાકલુદીનાં અને મીનતખરીનાં કાગસો વાંચતાં તેનું હૈયું ભરાઇ ભરાઇ આવ્યું, અને તેની આંખમાંથી અવારનવાર આંસુઓ ટપકવાં માંડ્યાં. પેહલાં એક બે કાગસો તો લગાર સાદાં સાધારણ અને રમુજી તોરનાં હતાં. તે લખતી હતી કે ‘બાવાજી, હું નમને મેહનત આપ્યા વગર પરણી ગેઇ તેથી તમારે તો મારો ઉપકાર માનવો જોઈશે,’ અને છેલ્લે દીલમાં કાંઈ ખી બુઝું નહીં માનવા અને તેને જરૂર માફ કરવા અરજી યુગ્મરી લખેલી હતી. ખીજાં કાગલમાં તેના ધણીની દમ બાંધીને તેણે વખાણ લખી હતી. ત્રીજામાં આગલાં બેનો તેના બાપે જવાબ નહીં કરીઓ તેનો પરીઆરો હતો. તે લખતી હતી કે ‘હું નથી ધારતી, બાવાજી, કે તમે મારી સાથે

ખરા દીકરી રીસાયા હોવો કે ગુસ્સે થયા હોવો.' તે પછીના કાગલ પર કાગલ મારીની કાકલુદી અને મીનનગરીનાં હતાં, અને પોતાપર કેયું દુઃખ પડતું હતું તેના વક્ષી તેમાં હેવાલો હતા. વક્ષી પછીનાં એક કાગલમાં પોતાને ત્યાં પુનમના ચાંદ જેવા ચેહરાની એક દીકરી જન્મ પામવાના સમાચાર લખેલા હતા, અને તે દીકરીને ખાતર પોતાને હજી બી માફ કરવાને તેણીએ કરગરીને લખ્યું હતું. 'એ દીકરીનું' નામ, મારા વાહલા બાવાજી, મેં "માંણેક" રાખ્યું છે.' તે લખતી હતી, 'અને તે જરાકે જરાક અને આમેલુખ મારીજ સખી છે, તેથી જો તમે એને જોશો તો ખરેખર એ તમને ઘણીજ વાહલી લાગશે.'

પછીનું એક કાગલ ભુખમરાની ફરીઆદનું અને પોતાના ધણીની માફા જોખમભરી માંદગીના સમાચારનું હતું. આ કાગલ વાંચતાં તે સોલીસીટરનો આત્મા છેક ઉડાણમાંથી ધુળ્યો. કેમકે તેમાં લખ્યું હતું કે "બાવાજી, મારી પાસે ખાવાની સુકી રોટલીનો એક ટુકડો બી નથી. અરે, તમે જમી ઉડો પછી તમારી ટેબલ પરનું વધ્યું સધ્યું નહીં તો ટેબલપરનું પડીયુંખડીયું મને એનું કરી મોકલાવો, ને તે બી હું તમાને હજારો દુવા દેઇનેજ ખાવશ'.

"મારાં ખાંતદાનની દીકરી—મારી પોતાની દીકરી અને આએ રીને ભુખે કકલીને તે મુઠા!" તે બુદાએ એક સરદ હાથ મારી માથુ કુટીને હવે બલાપો કાઢેા.

તે પછીનાં એક કાગલમાં વક્ષી તેણીના મરવા સુનેલા ઘણીનાં મરણના માઠા સમાચાર હતા. 'હવે તો મારે માથે વાસે બી કોમ નથી,' તે લખતી હતી, 'અને મરશ તો કોમ મને જોનાઈ બી નથી

વાસ્તે એ બાવાજી, એટલા પથરની છાતી ॥ તમે ના થાવો, અને કાંઈ નહીં તો મને મરવા દેવાને વાસ્તે તમારા મેહેન જ્યાં મોટાં ઘેરમાં મને આવવા દેવો.” સૌથી છેલ્લું કાગલ વાંદરેથી આવેલું હતું, અને તે એવું હતું કે તે સાંભળતાં માણેકજી શેઠ દુસકે દુસકે રડ્યો. તેમાં લખ્યું હતું કે ‘ટીકીટ મારવાનાં એ દોઢીઆં બી નહીં હોવાને લીધે તે કાગલ નોટપેડ મોકલવું પડ્યું હતું, અને તે અને તેની બેટી દુધના એક ગોળ કે સુકી રોતીના એક ટુકડાને વાસ્તે બી તવનતાં રહ્યાં હતાં!’

આ કાગલ છેલ્લુંજ હતું, અને હયાં તે કંગાલીઅનની કેરી-અતપર ખરા અફસોસ અને દુઃખનો એક સદાનો સીદા પડેલો હતરનો હતો!

“સાહેબ જો આ છેલ્લું કાગલ જોને તોબી શું તેને માફ નહીં કરો?” સોલીસીટરે તે ખુદાના કંગાલ ટેક તરફનો પોતાનો ધીકકાર ને કમકમાત છુપાવવાની કશી બી કોશિશ કરવા વના પુછ્યું.

“ખોદા મને માફ કરો,” તે ડોસાએ કમકમીને કહ્યું, “હું માફ છું કે હું એ વાંચતે તોબી નહીંજ માફ કરો.”

“મારાં ધારવા મુજબ એ બીચારી વાંદરે હક થયેલી હોવી જોઈએ,” તે સોલીસીટરે કહ્યું.

“શું ભુગથીજ મરી ગઇ હશે?” તે ડોસાએ રડી પડીને પુછ્યું. “ચાલો, ગાડી જોડવાનો હોકમ આપો, આપણે હમણાંજ જઈએ અને તક્લાસ કરીએ.”

તે વકીલે ના કહી. તેણે જોયું કે પીગેજને ગુઝરવા પછીથી હવે તો વરસોબી વહી ગયેલાં હોવાં જોઈએ, અને ત્યારે તે મોટા કસબામાંથી

તેણીની બાલ એટલી સેદસ મલી આવવાની નથી; એટલા માટે તેણે સુચવ્યું કે તે એખસોજ જાએ તો જરાજર ખોત્ત કરી શકશે, “અને જો મને કાંઈ બી ખજર પડશે,” તેણે કહ્યું, “તો હું તમને તારથી ખજર આપશ.”

તે પછીથી તેજ દહાડે તે સોલીસીટર વાંદરે ગયો, અને આંખણે માંણેકની માતાનાં મરણના સ્પર્શમાં જે જે બનેલું શીરમા-તનાં પ્રકરણમાં વાંચી આવ્યાં છીએ તે બારીકમાં બારીક વીગતોથી પાપરીની પેરે પૈસા વેરી કલવસે મેલવતાં તે કુનેહબાજ સોલીસીટરને મુસ્કેલ થયું નહીં. ત્યાંથીજ તેને માલમ પડ્યું કે માંણેક મોટી થયેલી હતી, અને “માકાપેસીના મટલા” નામના કોઈ એક ગરીબ કામદાર સાથે પરણેલી પરેલ તરફની એક ચાલીમાં રહેતી હતી.

પ્રકરણ ૮ મું.

પોતાની વડી ઉપરાંત આટલી બધી વિગતો એક તડાકે કલવસે બેગી કરી શકવા માટે સોલરાબશાહ સોલીસીટર ઘણો ખુશી થયો. આટલું તો નહીં થઈ ગયું કે પીરોજ બહેસ્ત પાંખી ચુકી હતી, અને માંણેકજી શેકંતી બીસીયાર દોલતની વારસ થવા એ મરનાર પીરોજની એક બેટી નામે માંણેક દમવાત હતી. ફક્ત અફસોસ એ હતો કે તે પરણેલી હતી, અને તે બી વડી છેવળ કિતરતી

પંકતીના એક ગરીબ મીઠા-મજૂર સાથે પરણેલી હતી । હવે તેથી જે કરવાનું બાકી રહ્યું હતું તે એ હતું કે માંણેકને તેણે પોતે જાને જાંઘને મલવું, અને તે ગામડાન તોરની જગલી છે, અભણ છે, અસ્વચ્છ છે કે કેવી છે તે નજરે જોઈને નકકી કરી લેવું, કે જેથી માંણેકજી શેઠે તેને કરી લેવી કે નહીં તે ઉપર તે પોતે વિચાર ચલાવીને એ તોરવાંના શેઠાને લાયક હોય તે સરસાહ પછીથી આપી શકે,

એ ઉપરથી માંણેક રહેલી હતી તે આવી લેવની મનસૂબથી જોવાં માંગેના હોય તે કીસમના ઢાંગ કરીને એ કુનેહવાર સોલીસીટર તે મનોહર સુદરીને મલી આવ્યો. અને તેણીની છક કરનારી ખુશ-સુરતી અને તેણીના એટાની તેવીજ દીક્કશ મુખમુદ્રાથી તે જાનજા હેરત થનો પાટો ફર્યો તે સઘળું આપણે આગળાં પ્રકરણોમાં વાંચી આવ્યાં છીએ. તે જેટલો અજાનબ થયે તેટલોજ ખુશી થયો. તેણીનામાં અભણપણાનું કે ગામડાન લક્ષણ એકે હતું નહીં “એ જો કુંવરી હતે નો એને અડીંથી કમ જન શકાને. અને માંણેકજી શેઠના એક સડીયાં લાયક વારસ નરીકે એ છોકરી અજાનબીનું એક “સેનજેસનઃ” જરૂર પેદા કરી શકને.” તે સોલીસીટર નાકમેદીના બજાપાથી મનસે પટપટયો. હવે ઉપાય ન હતો. સિવાય કે તેણે જાંઘને સઘળો રિપોર્ટ તે જામદ શેઠાને કરવો, અને તે પોતે શું કરવા માંગે છે તે જોવું.

તે ગયો. તેના તરફથી કાગલ પત્ર મારફતે બી કશાજ સમાચાર હજી તુલક નહીં મલેજા હોવાને લીધે તે ધરડો શેઠયો હલ વનાનો ઉશ્કેરાઈ રહેલો હતો, તેને તે સોલીસીટરે મલતાં સાથે

ધણી ધીરજ આપી, અને પછી તેણે સઘળી બીના તેને બ્યાંન કરીને કહી.

તે હેવાલ પૈસામાં પોખાયત્રા એ ધનવાન શેકયાએ થરથર ધુજતાં તનઅદને સાંભળ્યો. “તમે કહો છો એટલી બધી શું એ છોકરી ખરેખર ખુશનુરત છે?” તે ડોસાએ ગળાપાથી પુછ્યું. “ત્યારે તો તે ખરેખર એની માય જેવીજ હોવી જોઈએ. પણ ત્યારે સત્યાનાસગીયાં એની એટલી નાંદજી ઉંમરે એને અદરા ॥ પરણાવી શાનાં મુવાં? તેનો વર કાણ છે ને શું ધંધો કરે છે?”

“તે એક મીઠામાં એનજીનદ્રાખર છે, સાહેબ,” તે સોલીસીટરે અચકાતાં ને બીહતાં બીહતાં કહ્યું.

તે શેડીઆએ કમકમાત અને અગ્નયર્થીથી હાથે ઉંચા કીધા “અને એની ખમરી એને ચાહે છે !”

“હું ધારું છું કે ચાહતી તો હોશે,” તે સોલીસીટરે હસીને કહ્યું. “બધી પરણેલી ખમરીઓ પોતાના વરને ચાહે છે એમ હું માનું છું, સાહેબ.”

“અને એ લોકનો છોકરો બી તમે કહો છો એટલો તંદરોસ્ત અને ખુશનુરત છે?” તે શેકયાએ વિચારવાનું અગ્રાએ પાછું પુછ્યું.

“જી, હા, તેમ બી દેખાય છે તો ખરું.” તે સોલીસીટરે કહ્યું તે શેડીઓ એ સઘનું સાંભળી વીચારના એક વમતમાં ઉતરી ગયો. બીડેલા હોઠ અને ચટ્ટિનાં બવાં સાથે તે ખુદાએ માંથે હાથ દેધને ઘણે ગંભીર દરીઆફત કીધો, અને પછી તે બોલ્યો, “મારા

આપદાદાનાં નામને મારા વખતમાં એશક ઘણું ખુર પોંદ્યું છે, પણ આએ તો તે ખુરાંની બી હદ થઈ ગયે કે એવા એક નીચમાં નીચ ખુનીઆદના છેક મજુર વર્ગના હલકા આદમીને હું મારા ઘેરજમાઈ તરીકે મારાં ઘેરમાં ખોલાડું અંત આએ મારા બંગલામાં રાખું !”

“ત્યારે હવે તમે સાહેબ શું કરવા ધારો છો ?” તે સોલીસીટરે ધીમેથી પુછ્યું.

તે શેડીઓ જવાબ આપવા પેહેલાં એકાદ પલ થોડ્યો.

“હું જે દરખાસ્ત કરશ તે તમને ગમશે નહીં, માં સોલ-રાજશાહ, પણ મારો નકકી જે હડાવ છે તે હું તમને કેહું છું, અને મારા આપદાદાનાં નામનો ટેક રાખવા એ વાતમાં મારો ખોદા ઉતરી આવીને બી મને સમજાવે તોબી હું તેમાં બીજો કશો ફેરફાર કરવાનો નથી. હું એ માંણેકને ખુશીથી કરી લેઉં, હું તેને મારા બધા પૈસાથી મંજરી મેહું, હું એના દીકરા રસ્તમને બી કરી લેઉં, અને તેને મારો વારસ બી બનાવું, પણ તે બધું એકજ સરતે થાય, અને તે સરત એ કે એ પોરી પોતાના એ પરણ્યા વરને પલ્લો સદા સુધીનો તણ દે. તે મરી ગયો હોય તેમજ તેને તં પછી ફરી કદી બી મલે નહીં, એટલુંજ નહીં પણ કોઈ દાહાડે તેનું નામ વટીક લે નહીં. જે એ પોરી એ મારી સરત નહીં કમુલ રાખે તો પછી મલે મારી દોહત ધરમખાતાંઓમાં જાએ !”

“સાહેબ, એ તો તમે ઘણુંજ ગેરવાજબી માંગો છો,” તે સોલીસીટરે હાંમતથી અને ભારથી કહ્યું. “વરખાંસેર વચ્ચે એ

જાતની જુદાઇ કરાવવી એ ઘણું જ ધાતકા છે. એ ખુદ ખોદાના અને માણસના કાયદાથી જુખી ઉત્તરું ને ઉંધું છે.”

“તે જે હોય તે” તુનાખી તોરમાં ખરી રહેલા તે શેડીઆએ કહ્યું. “હું તેના ગમાર માતીને મારા જમાઇ તરીકે તો કદી ખી ખાહત રાખવાનો નથી.”

“ત્યારે તમે તેના છોકરાને કેમ કરી લેવા માંગો છો ?”

“કારણ કે તેની નસમાં તો મારાજ આપદાદાનું અસલ લોહી દોડે છે,” એ ખુદાએ ઉસ્કેરાઇને કહ્યું. “તેનો આએ આપ તો ખીલકુલ નીચ ખુનીઆદનો અને દલકાં ને પરાયાં ખાંનદાનનો છે, કે જ્યારે એ દીકરો તો મારી દીકરીની દીકરીનોજ છે, ને તેથી તેને ખેશક હું કમુલ રાખી શકું.”

“સાહેબ, તમારું કામ પાળી અને અધરમી છે,” તે સોલીસીટરે પ્રમાણીક જુસ્સાથી ઉસ્કેરાઇને કહ્યું, “અને એવી રીતે કામ લેવામાં મદદ કરવાની હું તો સાફ તમને ના પાડું છું.”

“તે તમારી મરજી,” તે શેડીઆએ તુચ્છકારથી કહ્યું, “તમોને મારું કામ નહીં ગમતું ને પાલવતું હોય તો ઓછું. ખીજા ઘણાઓ મારાં કામપર ખુશીથી જીવ આપવા રાજ થશે. હું તો કેહુંય તેમજ કરવાનો. જે એ છોકરી પોતાના વરને તજ દેશે તોજ અને તોજ હું એને મારાં ઘરમાં ખોલાવશ અને રાખશ; નહીં તો એ મારે મનથી હતીજ નહીં અને છેજ નહીં.”

“પણ મારા સાહેબ, તમે દયાથી જરાં દરયાફત કરો,” તે સોલીસીટરે કાકજુદીથી કહ્યું, “કે એ ખીઆરા છોકરાનો વાંક શું કે

તમે તેને તેની પરણી મોહરદારથી સદા સુધીનેા જુદો અને ઓવાર
નીવાર કરવાનો જુલમ કરવા માંગોછો? તેની પરણી મોહરદાર
તમારાં ખાનદાનની નીકળી એજ તેની ગુનેહગારી કેની? તેમાં એનો
પોતાનો અપરાધ શું? તેણે આજ્ઞાવેર એ છોકરીને ચાકી, તેણીનેજ
વાસ્તે હાડકાં રગડીને તન પટકયું, અને હવે તમારું પૈસાનું જોર
ચત્રાવીને એ લોકને છુટાં કરો એ સરીઆમ જુલમભાત છે. કામએ
તમારાં બેદરતનને નેવણની હૈયાતીમાં નમારાથી એજ પ્રમાણે છુટાં
કાપાં હોને તો શું તમેને નહીં લાગતે?”

“તમે ઘણી લાંબી લાંબી ફે ફે કરોછો, વડીલ,” તે ડાસાએ
મીઞજ ખોડી દમને ગરમ થમ જતા કહ્યું. “મારી લાગણી સાથે
તે એક તુચ્છ મજુરની લાગણીઓ તમે સરખાવા માગોછ? એવી નીચ
પંકતીના માણસોને એવી નાજુક કાસમની લાગણીઓ હાવીજ શાંની
જોધએ?”

“સાહેબ, એવા બધા તમારા અધરમી ખીચારોને વાસ્તે ખોદા
તમેને માફ કરે એજ માફ ખરાં દીકનું કહેવું છે,” તે સોલીસીટરે
ગમખારીથી કહ્યું.

“તમારી મેહેરબાની.” તે શેડ્યાએ અનદારથી કહ્યું. “એવો
એક નીચ માણસને અહીં લાવીને હું મારા આપદાદાનાં ખાનદાની
નામને એજ કદી લગાડવા કે લાગવા દેવાને નથી.”

“એજ તો તમે સાંખી જે શોકો પરણીને ખોદાને ખાર એક
થયાં છે તે શોકને જુદાં પાડવાનો જુલમ વરસાવીને લગાડો.” તે
વડીલે જોસથી કહ્યું. “મોટાઓ પોતાની દોષનના જોરે પરીખોને
એમ પાપમાલ કરીને કચડી નાંખે તેના જેવું પૈસાનું નજીસ પાપ

ખીજી શું થાય? કોઇ એ કમુતર નરમ દાનેખી છુટાં નહીં કરે, તો તમે તો આએ ખીચારાં પરણેલાં આદમી વરઐયર કે જે લોકો ગરીબ સંસારે એકમેકને ખરાં દીવથી ચાલીને પોતાનાં ઘરમાં કટકા રોટલીથી સુખી છે તેઓને જીદાં અને સદાંનાં દુઃખી કરેલા માંગોછો એ તે કેવો જીલમ?"

“વકીલ,” તે શેડીઆએ હવે જરા હસી પડીને કહ્યું, “આજે તો તમે જખડં ખોલ્યા. મારા મોઢાં પર મને સખન તાણાજનીથી થથરાવી કાઢવાની આજ વેર ખરેખર તમારા જેટલી કોઇએ હીંમત કાઢી નથી. એ તમે બખચુ તો ખડં પણ હવે ઘણાંમાં સવાદ નથી. હું તમને કહી ચુકો છું અને ફરીથી કેહુછ કે તમને માંડે કામ નહીં પાલવતું હોય તો હું બોજો સોલીસીટર ખુશથી સોધી લેવશ. હું એક પા કલાક જમ આઉ તેટલાં વીચાર કરજો. તમે હા કેહશે તો માંણેકને મારી સરનો સમજાવીને મારે ઘેર લાવાનું કામ હું તમોનેજ સોંપશ, અને તમારી મેહનતના બદલામાં હું તમને કાંઈ કમતી આપશ નહીં.”

હયાં માણેકજી શેડ ખામખા ઉડીને તે ઓરડાની બાહર ચાલેતો થયો, અને તે બસો સોલીસીટર સોહરાબશાહ પોતાના વીચારો સાથે ત્યાં થોડીક પલ એકસો પડ્યો. તેણે જોયું કે ‘હું’ના કેહવશ તો આએ ચીકાસવાલું એક કુલ હાથ કરી લેવા સેહેકડો સોલીસીટરો આમલ પડશે, અને એ જે કેહશે તે હાજી હા કરીને તે લોકો એનું કામ કરી તો આપવાના; તે કરતાં એ મારો તો કાંઈખી આંકોશ રાખશે, વાસ્તે હુંજ એને એ કામ હાલ કરી આપું, અને પછી રફતે રફતે એને ઠંડો પાડી મનાવીને માંણેકના વરનેખી હયાં હું લાવી શકશ.”

એ ઠડાવ મુજબ બીજા પા કલાક પછી જ્યારે તે ધનવાન શેડીઓ તે સોલીસીટરનો સેવરનો જવાબ મેલવવા પાછો ત્યાં આવ્યો ત્યારે તેણે કહ્યું “સાહેબનું કામ હું મારે માથેજ રાખુ છું-જો કે મારું ખરાં દીલનું મત છે કે એ કામ નાકામ જેવું નાપાક અને પાપી છે.”

તે પછી બારી દીક્રે તે માંણિકને એકાંતમાં મલવાના હેતુથી ગયો. તેના વરની સાંમને આવી અયોગ્ય દરખાસ્ત તે પરણી મોહર-દાર આગલ રજુ કરવાને તેની છાતી ચાલી નહીં. જેથી મંચી ધરમા નહીં હોય તેજ તામ્રમ સાંધીને તે ગયો.

ત્યાં માંણિક તેની નજરમાં આજે આગલ કરતાંબી લખ્યો વાર વધારે મનોહર દેખાઇ.

માણિક આગલ તે ચાલી લેવાના હેતુથી આવેલા આ પ્રહરચને ફરીથી ત્યાં આવેલો જોઇ કાંઈક અગમ્ય થઇ, કેમકે તેણીએ યાદ કર્યું કે તેની આગલી મુલાકાતની વાત તો પોતાનાં મનમાં કશીબી દગલખાજી વગર તેણીના ભરથારથી તેણીને આજ સુધી છુપાવવી પડી હતી !

“કેમ, જી તમોને પાછું આવવું પડ્યું ?” તેણીએ તેને ખુરસી આપતાં પુછ્યું.

“મને પાછું આવવું પડ્યું છે,” તે સોલીસીટરે સમજાવ્યું, “સમજ મારે તમો સાથે એકાંતમાં અને અતી જરૂરની એક જુદીજ વાત કરવી છે.”

માંણિકનો ચેહેરો એ સાંભળતાં શીકરથી શીકકો પડી ગયો.

“તમારે બીદવા જેવું કાંઈ નથી,” સોહરાજશાહે તે જોઈ હીંમત આપી કહ્યું. “હું જે સમાચાર લખ આવ્યો છું તેને સારા ગણવા કે માફા તે તમારી સમજદારી પર આધાર રાખશે. મને એ પોતાનું મારું કામ મનનું નથી. હું તો ફક્ત ફરજનો મારપો અહીં આવેલો છું એમ, એહન, તમારે ખાતરી રાખવી.”

માંણેક આ બધું સાંભળીને વધતી ગભરાઈ મઠ. આ પારસી કોણ હતો? શું માંગતો હતો? શું કેહતો હતો? તેણીને કશું સમજ પડ્યું નહીં!

પણ સોહરાજશાહ સોલીસીટરે હવે જલદીજ તેથી તેની આગલ સમજાવો ખોલાસો કર્યો. તેણે માંડી મેલી સમજાવી બીના તેને કહી સંભજાવી, અને તે સાંભલતાં માણેકના ડોહા અગ્નિયબીમાં ફાટી ગયા! તેણીનું આખું તનખદન ધુમ્મયું, અને હરખમાં આજેજ થઈ લગભગ તે ચીસ પાડી બોલી ઉઠી, “શું ખરેખર હું એવા એક લખોપતી શેડીઆની દીકરીની દીકરી છઉં?”

“હા હા,” તે સોલીસીટરે ગંભીરતાથી કહ્યું, “અને તે શેડીઆની વારસ દીકરી તરીકે તેના મેહલમાં એસ કરવા હું તમને અહીંથી તેડી જવા આવ્યોછ, પણ તેવણુ સાહેબ તમારા સાથે તેમ થાય તે પેહલાં એક સરત કરવા માગે છે.”

“એક સરત?” તેણીએ હરખથી હસી પડીને કહ્યું, “એક હજાર સરત કરો ને તે હું બધી ખુશીથી કમુલ રાખશ. અરે મને તો ખુદરતીજ ખતકો થયા કરતો હતો કે આવી આએ કંગાલીઅતમાં અહીં સમડયા કરવાને માટે હું જન્મીજ નથી, અને ફક્ત એક એજ વાતની અમો વરખઈએર વચ્ચે હંમેશની પંચાંતી થતી

આવેલી છે. તોજ ત્રેવોજ કે મારી નસમાં એવું ખાનદાંની લોહી
 દોડે ત્યારે આંખે ગરીબામાં અવતીઆં મુકવા મને અહીં રેલવા
 નહીં ગમ્યું તેમાં અજ્ઞએખી શું છે? પણ વાઈ પેલી તમારી સરત
 શું છે, કેહો ની?”

“તે સરત ધણીજ ધાતકી છે, બાપ,” તે સોલીસીટરે દુઃખથી
 કહ્યું. “એ તમારા મોટાલોક મોટાવાવા ધણીજ તુમાખી તોરના ને
 મગર છે, અને ગરીબોને વાસ્તે તેવણ બારી સુગ ધરાવે છે: એટલા
 વાસ્તે તમે તમારા નીચ બુનીઆદના ગરીબ વરનો પલ્લો સદનો
 તજ દેવો, તોજ તેવણના મેલમાં તેઓના વારસ તરીકે તમે ને
 તમારો દીકરો આવી શકો એમ સરત છે.”

માણેકની આંખમાં એ સાંભલતાં બારે ગુસ્સાનાં ચમકારા
 પ્રગટી નીકળ્યા. “શું હું મારા ધણીને સદનો તજ દેઉં?” તેણીએ
 બારી ફરતથી કહ્યું. “મને રાણીનું રાજ મલતું હોય તોખી નહીં
 તજું! તેવણ મને કેલવા ચાહેછ તે મોટાવાવાને શું ખચર હોય?
 તેવણ ખીચારા મારા વગર થોડા દાહાડામાંજ ઝુરપંજર પડીને
 જર મરી જાએ.”

“બાપ,” તે સોલીસીટરે ગંભીરતાથી કહ્યું, “તુને લખ્યો સાચાસ
 છો હું ચાહું તે અને તેવોજ દસેર જવાબ તે મને આંખે આપ્યો છે.
 અલખત મોટા શેડ ધણી જીદદી હોવાથી તારો એ જવાબ સાંભલીને
 પોતાની દોલન ધરમખાતાંઓમાં આપી જશે, તે તુંને એક ખોટું
 દોઢીયું ખી પરખાવશે નહીં, તોખી તું કેહો તો એક વખત ફરીથી તારો
 સેવટનો જવાબ લેવા હું આવી જવશ, વાસ્તે તું વીચાર કરી મેલજો.”

“તમારે એવી બેહુદી દરખાસ્ત લેધને અહીં મને લલખાવા
 આવવુંજ નહીં હતું,” માણેકે ધણી ગુસ્સો કરીને કહ્યું. “એવણ

પોતાનાં મનમાં ચાહે શું પીતા હોશે? મારો ધણી બીયારો મારા પરથી મરી મરી શીતેછ તેનેજ હું એવકા થાઉં ને મરતાં સુધી ભુક્ષી જાઉં? તમે જતા રહેવો, અને ખોદાને વાસ્તે એ મૈટાં પાપમાં મને લલચાવવા મારે ઘેર આવતા ના.”

“તે તારી મરજી. આઈ,” સોલીસીટરે કહ્યું, “પણ કદાચ તુ તારો વીયાર હજી પછી ફેરવે નેથી આજથી બરાબર એક મહીને રહીને તારા સેવટના જવાબને વાસ્તે મારી ફરજની રાહે હું અતરે એક ફેરો લઈ જવશ; તેટલાં મારી તને બહામણુ છે કે આએ મારી મીલાકાતની વાત તું તારા બરથાર આગલ કરતી ના,”—અને બીજી પક્ષે તે સોલીસીટર ઉડીને ચાલતો થયો!

પ્રકરણ ૯ મું.

તેજ પ્રાંહજે પોતાનાં કામ પરથી ફારેગ થઈને સરેસ્તાંનાં ખુશાલ દીસે ઘેર પાછો ફરવા પડી માંજીકનો બરથાર મંચી અજ-યબોના એક દરિયાવમાં ગરક ગયો! તેની મોહરદાર રોજની કીસમે આજે હસતી, ખેલતી, ખેલતી ઉલટમંદ હતી નહિ! એ કેમ? તે આજે હાલવાની ઉદાસ, શીકડી, અને એક પારંધીની જાલમાં પક-ડાયલાં એક લાચાર પંખિરાંની અદાથી થરથર ધુજતી હતી. રોજની માફક આજે તેની ચા તાંબાર ન હતી, નાના રૂસીને બી રોજની પેઠે આજે હાથ મોઢું ઘોઘ બાળ સફા હોરીને તાંબાર કીધો ન હતો

અને જ્યારે એ બધાંનો સખખ ધણી અજાયબી વચ્ચે તેને તેણે સરેસ્તાની મોહોબતથી પુછ્યો ત્યારે જવાબ દેવાને બદલે તેની છાતીમાં માથું ખોસીને તે સુંદર છોકરી આંસુઓનો એક દરયાવ રડી !

“તું એમ શું કરેછ જો, પ્યારી ?” તેણે કાકલુદીથી કહ્યું. “મને તારાં દુઃખનો સખખ કેહે, નહીં તો કે પાછી તરત ખુશાલ તબીબતની થઈ જા ? તુને મોતી સમાન આંસુ ખેરવતી જોઈને માફ જીગર બળી જળીને ખાખ થઈ જાય છે તે તું કેમ જોઈ શકે છે ? તને કાંઈ ખાસ દુઃખ છે ?”

તેના એ પાધરા સવાલનો સિધો જવાબ તેણીએ કર્યો દીધો નહિં, પણ મંચીનું મન મનાવી લેવાનું કેટલુંએક તેની તારીફનું તે બોલી, અને મંચીનો એ પાધરો સવાલ ઉડાવ્યો.

ભિતરે તેણીનું જીગર ચિરાઈ-ફસાઈ-કપાઈ જતું હતું ! પૈસા માટેનો પ્યાર તે નાસમજ છોકરીનાં મનમાં કેવો સદાનો સર્વોપરી હતો તે આપણે સવિસ્તાર આગલ વાંચી આવ્યાં છીએ, માટે વાંચનાર સહેલથી સમજી શકશે કે દોલતનો દરગ હવે મોં આગલ હોવા છતાં પોતે એક ગરીબ વરને પરણેલી હોવાની તકરીરની સજામાં તે દોલતથી બેનસીબ રેહી જતી હતી તેનું તેને હાલમાં અસહ્ય દુઃખ થતું હતું. આટલી દોલત, આટલું જર ઝવેરાત, વાડી, ગાડી, નોકર નફરો એ સઘળું તેના ધણીને લીધેજ તેને જતું મુકવું પડતું હતું તેના ઉપરાસાપરી ખ્યાલોથી તે બેજાર અને અધધેલી બની જવા લાગી, અને એ સખખોથી તેનું હાલનું આ અતી કંગાલ ધરખાર અને તેને લગતું સર્વસ્વ, તેણીનાં પોતાનાં જીવતર સુહાં, બસ ફક્ત આજના આ એકજ દાહડામાં તેને અકાફે ઝેર જેવું થઈ પડ્યું.

તેણીનો અકસોસ એ હતો કે પોતાનાં ધણીને સઘડી ખરી હકીકતથી વાકેફ કરી દેવા તેની હિંમત ન આવતી હતી, અને એમ કરતાં તે ધણીનું તેના પ્રત્યેનું ખરું વાહણ તે વાદ કરતી અને વિચાર કરતી ત્યારે તેનાં ગરીબ ધરથી નાસખર થવાની પોતાની તકસીર માટે તે આનેનમાં એટલી લજવાતી અને એવી પસ્તાતી કે વગર માંગવે તરેહવાર તેના ઉપર પ્યાર કરીને તે તેને રીઝવતી. અને પોતાનાં બીતરનું સાચું દુખ તે આહરના ખોટા દેખાવોમાં દુઝાડવા ને ભુલાવાનાં વ્યર્થ પ્રયત્નો તે કરતી !

એ રીતે અઠવાડયાંઓ વહી ગયાં, અને મનની રોજની એ ચાલુ ઉસ્કેરણીઓ હેઠલ તે તનમનથી ખવાતી ચાલી. તેણીનું ખુબસુરતીનું તેજ ઉડી જવા લાગ્યું, અને તે સરયામ કાહેલી બની ગઈ. તે કામ મકકમ ઠરાવતી અખલા નહીં હતી તેથીજ તે એટલી હેરાન થતી હતી. ખરા પ્રમાણીક અને ઉમદા હેતુઓની તે અખલા હતે તો પોતાના ગરીબરા ધણી માટેના સાચ્યા પ્યારને ખાતર એ કીમતીમાં કીમતી ભોગ અપી દધને તે સુખી ખ્યાલો ઉપરજ ખુશીથી જીવને ને સામું આંગ લેને; આ તો જ્યારે તે પોતે પોતાનું નન મનાવતી હતી કે એ ભોગ તે ખુશીથી આપતી હતી ત્યારે તેમ કરવા તે ખરેખર મુતલગ ખુશી નહીં હતી, જેથી ધનવાન થવાની એ સોનેરી તક ખોડી ખેસવા માટે તે લગભગ પસ્તાતી હતી અને હઠ્યામાં ધચુપચુ થતી હતી ! તેણીનો ભરથાર એ સઘડી તેણીની ખેચેની જોનો હતો, પણ તેનો ખરો ભાવાર્થ નહીં જાણુનો હોવાને લીધે તેણીનાં એ રોજનાં વધતાં જતાં કાહેલીપણાંનું કારણ માત્ર તેણીને સદાનો અસંતોષ છે એમ જાણી તે જાનજ દુઃખી થતો હતો.

તેણી પેલા સોલીસીટરના પાછો આવવાના દાહડાની કાગને ડાળે વાટ જોતી હતી. તેણીએ તેને જોકે આવવા સાફ ના કહ્યું હતું તોપી તે આવે એમ ચાહવાને તેનું મન અંદરખાનેથી વધારે લલચાતું હતું. તેણે એક મહીના પછી જવાબ લેવા આવવાનું કહ્યું હતું, અને એ મહીનાની અવધ લગભગ પુરી થવા આવેલી હોવાથી તેનું હૃદય જાત્યુક ચટકટક થતુ રહ્યું હતું. તેણીએ જોયું કે હવે જે વખત જાય છે તેમાં યા તો તેણીએ પોતાનાં ભરથારનાં બહાલ વગર ધનવાન થવાનું હતું, અથવા તો તેના તે બહાલ સાથે હમણાં હતી તેવીજ ગરીબીમાં સદા અવત્યાં મારતી જીવવાનું નક્કી કરવાનું હતું।

પેલા હાથપર સોહરાજશાહ સોલીસીટરે જઈને માંણેકના શેઠ્યા મમાવાને જે બન્યું હતું તે બ્યાન કરીને કહ્યું. તેણીએ ગુસ્સાના તોરથી પોતાના ધણીને મુકીને તેના મેહેલમાં મોજ અને રાજ કરવા જવા સાફ ના કહ્યું હતું તે બધું વધતી ઓછી સહરાગતના ભાર સાથે તેણે તેને કહી સંભલાવ્યું, અને ત્યારે તે ડાસો તેના જવાબમાં ખુશીથી મલકાઇને મુંઝમાં હર્યો.

“ત્યારે હું ઠગાતો નથી,” તેણે કહ્યું. “એ છોકરીમાં મારાં કામા ખાંનદાનનો અસલી તોર ને ટેક મારી પીલી મારફતે દેખાઇતો ઓધે ઉતરેલો છે, ને તે મને ગમે છે. તે અહીં આપદે આવશે એમાં શક નહીં. હાલ એ ફક્ત પોતાના ધણી તરફ વફાદારી બતલાવવાનાં બાહાણાંથી મચકાય છે—બીજું કંઈ નહીં. હવે આપણે એક તાલ કર્યો. સોહરાજશાહ, તમે એ છોકરીને વીચાર કરવાની એક મહીનાની અવધ આપી આપ્યા છો એથી ધણું નેક કીધું.

એ એક મહીનાનાં દરમ્યાનમાં એ પોરી મન મારી મારીને તે કેટલું મારશે? હવે તેથી તમારે કરવું એમ કે એ મહીનાની અવધ પુરી થતાંજ તેને તમે એ જમને મલવું. અને ફક્ત આંદ દાહાડા મને મલવા આવવાનું કહીને તેને અહીં તમારી સાથે તેડી લાવવી. તેને કેહેજો કે તું અહીં નહીં ગમે તો પછી આઠમે દાહાડે બેલાસક તારા વરને ઘેર પાછી જજો. એમ તાલ કીધાથી એ જરૂર આવશે, અને આવશે તો વરને જાણ મારીને પછી એ સદા દયાંજ રહેશે એમાં સંદેહ નથી. પૈસાનાં જોરે આપણે તેને અહીં એવાં સુખમાં દાતી નાખશું કે ફક્ત એ આંદજ દીવસમાં તેણીના કંગાલ ધણીના ચેલીપરના નજીસ ઓરડાનો ખ્યાલ કરતાંજ તેણીને ઉત્તમ આવશે! તમારે તેના દીકરાનેથી સાથે જરૂર લાવવો—ભુલવું નહીં, પણ તેના વરને ચોખ્ખી જાણ મારવી. તે ગીયો જાહાનમમાં. તેની કીસમના પીઠે પીઠે ભટકનારા અને ગલીએ ગલીએ રખડનારા બેખુન્યાદો સાથે આપણને કામ શું છે?”

સોહરાબશાહ સોલીસીટર તે ધસેલા ઢાંખરાનું આ સઘડું આપ સ્વારથી તાહેડું ખરાં દીવના પ્રગટ કમકમાત વગર સાંભલી શક્યો નહીં. એમ છતાં તેણે જે કહ્યું તે ઉપર સખ્ત તાબેદારીથી અમળ કરવાનું તેણે પ્રોમીસ કરવું પડ્યું, અને તે પ્રોમીસની રાહે ટાઇમ પુરો થતાં તે માંણેકને ત્રીજી મરતમે મલવા પરેલ ગયો, અને આવખતે ગયો ત્યારે મોટાશેઠની બે તેજ ઘોડાની ઓહામ જોતરાવીને તે માંણેકને લેવાજ ગયો.

માંણેક તેને જોઇને નાઉમેદીથી ચીસ પાડી ઉડી! તે પોતાની નખલાઇ જાણતી હતી, માટે આ લજ્યાવનારો પારસી કે જેની

ખરેખર તો તે વાટ જોઈ ખેરી રહી હતી તે હવે આવ્યાથી તેણીના રડા હડાવો ટકી શકવાના નથી-તે નાહિંમત. નાસખર ખ્યાલોથી તેને જોતાં માથે તે ચીસ પાડીને ચમકી ઉઠી.

“હું તો ફક્ત તમોને આંઠ દહાડાનું તેડું કરવા આવ્યો છું.” તે સોલીસીટરે ગભરાઈને કહ્યું. “તમારા મમાવા કહે છે કે તમોને ત્યાં મનથુક રહેવા નહીં ગમે તો તે વાતનો ફેસલો પછી થશે, પણ હાલમાં તો તમો નાના રસીને લેઈને એક આંઠ દહાડાખી આવીને તેઓને મળી જાઓ.”

“અને મારા વર?” તેણીએ ધુજતા હોડોથી પુછ્યું.

“તેવણ નહીં; આવો તો તેઓને તો મુકીનેજ તમોને આવવું જોઈશે.” તે સોલીસીટરે ભાર નાંખી કહ્યું.

“મને આવવા તો ગમેછ,” તેણીએ હવે એકદમ ઉલટમંદ કહ્યું, “મેં આ કંગાલ્યતમા અહીં પડી રહીને પૈસાવાલાઓની દુન્યા તો કશીજ નથી જોઈ. મારા મોટાગાવાનો બંગલો શું ઘણો મોટો છે?”

“તે માહાલક્ષ્મીમાં દર્યાને મુખડે ઉચી હીલપર એક મોટો મેહેલ છે.” અને તેણીના મમાવાની ખેશુમાર દોલતનો તેણીને કાંઈ ખ્યાલ આવે એવું કેટલુંક તે સોલીસીટરે તેને હાથાં કહ્યું, કે જે સાંભળતાં તે છોકરીનું મગજ ચક્રભ્રમ થઈ ગયું.

“મને મારા વર જવા નહીં દેશે તો?” તેણીએ ફિકરમંદ પુછ્યું.

“તે તો બા તમે જાણો,” તે સોલીસીટરે કહ્યું. “અજાત જવા પેહેલાં તમોએ તમારા વરની રજા તો લેવીજ જોઈશે?”

“મને જવા તો ઘણું જ ગમેછ,” તેણીએ લલચામને પાછું કહ્યું. “હું ફક્ત આંદજ દાહાડા જવશ અને જમને જરૂર પાછી આવશ. તમે મેહરબાની કરીને હમણું જ મારા મંચીને મલો અને સમક્ષી ખીના તેવણને કહીને મને લઈ જવાની તેવણ પાસ જરૂર રજા મેલવો; પણ મેહરબાની કરીને તેવણથી મારા મમાવા સુગાય છે તે વાત તેવણને ખીલકુલ જાણવા ના દેતા,—”અને આટલું બોલતાં તે ઘણી શીકકી પડી, અને ઘણી શકતીથી ઘણું મન મારી મારીને તે એટલું બોલતી હોય તેવું દેખાયું !

“જો તમારા વર જાણે કે તમારા મમાવા તેનાથી સુગાય છે, અને તમે એક માય દીકરાનેજ પોતાને ત્યાં રાખવા ને કરી લેવા તેડે તો તેવણ તમને જવા નહીં દે વાડું ?” તે સોલી-સીટરે પુછ્યું.

“ખચ્ચીતજ નહીં.” માણેકે ઘણી ઉદાસીથી કહ્યું.

“કાંએ ?” તે સોલીસીટરે પુછ્યું.

“કાંએજ એવણ જાણે કે ત્યારે તો હું જરૂર પાછી આવશજ નહીં.”

“પણ તમે પોતે તો પાછાં આવવાનાંજ છેઓ કેની ?”

“અગે હારે,” માણેકે કહ્યું, “હું તો ફક્ત આંદજ દાહાડા જવા માંગું છું. એ પૈસાવાલાંની દુન્યા કેવીકે છે તે જરા જોમને હું તો ખીજ આંદ દાહાડામાં જરૂર પાછી અહીં આવતી રેહવશ. મારા ઘણીને ખીચારાને વાપર વખાતા નાંખીને હું કાંઈ ત્યાં એખલી મોજ કરવા રેહું બેહુ નહીં.

અને એમ છતાં મંચીને મલવા મીઠા તરફ જતાં તે જમાને
ખાધેલ સોલીસીટરે મનમાં નક્કી વિચાર્યું કે આ પોરીનાં પાણી
હવે મરી રહેલાં છે ! તે ધણીના આદાને ખાતર પાછી આવવાની
ખરાંપણનાં દખીતાં જોસ સાથે લાંબી લાંબી લાંબાંશ હાંકતી હતી
ખરી, પણ તે સગળું ખોટું અને પોષણ હતું. અફસોસ કે એક
ઓરતનો પ્યાર ખાતે વખત એવો તક્લીદી જુઠ્ઠો અને ફગલખાજ
થઈ શકે છે !

પ્રકરણ ૧૦ મું.

તે સોલીસીટર મારફતે તેની મોહોરદાર પારસીઓમાં એક
સાથી પેહેલે વાંધેનાં ધનવાન અને આગેવાન કુટુંબની છોકરી
હોવાની ચોંકાવનારી વાત સાંભળીને ગરીબમંચી અજ્ઞયખીથી ફાતી
ગયો, અને તે ગાંડા હાથથીની અદાથી તેને ધસડનો તરન પાછો
ઘેર લઇ આવ્યો, જ્યાં આવી સુખ હુંડાની મીશ્રીત લાગણીઓથી
તે લગભગ રડવા જેવો થઇ ગયો !

“માણેક, ઓ મારી વ્હાલી માણેક,” તેણે આગલ ધસી જમને
કહ્યું, “એ કોણે ધારયું તું ? આએ તારું કેવું ખુલદ તારે !”

“હું તમારી ઘેયર છું, વ્હાલા મંચી,” પગમણી માણેકે છાતીએ
હાથ આપ્યો, “અને તેથી મારે સારું નસીબ તે તમારુંજ સારું
નસીબ જાણવું.”

“હા, પણ જોની,” મંચીએ ગભરાયલા, ફગલાયલા અવાજે કહ્યું. “તારા મમાવા તો તુને એખલીનેજ રૂસી સાથે જોલાવે છે! મને તો તેડાવતા ખી નથી?”

“હા, તે તમુને પછવાડેથી તેડાવાના હોશે,” માણેકે સમજાવ્યું. “કદાચ તમારી મીલની નોકરીને લીધે હમણાં તમને નહીં તેડાવ્યા હોશે.”

“હા. પણ તું મારા વગર જશે કે?” મંચીએ શકાશીલ પુછ્યું. “વાહલી. મને પૈસાની પરવાહ નથી, તારા પ્યારની મુકામલે હું કરોડોને ઠોકરે મારશ, પણ મને ખીલક લાગે છે કે રખે તારો પૈસાવાલો મમાવો હું ગરીબ છેડું તેથી મને હીણીને મારા પરથી તારો મનઉતારો કરાવે.”

“અરે કાંમ જોદા જોદા કરો, માહરા વાહલા,” માણેકે ઠગાઇભરી સમજાવતથી કહ્યું,—અને એમ છતાં તેના આટલા બધા પ્યારથી તેનું બીતર માંડેલે બેદે ધ્રુજવા લાગ્યું. મંચી તો એક સરયાંમ દેવાનાનીજ અદાથી તેના પગ પાસે ગુડણ પર પડ્યો, તેના હાથો લઇને પોતાની આંખમાં દાખ્યા, અને તેણે રડીને તેને વીનતી કરી કે તેને આવરનીવાર કરીને તેણીએ જવું નહીં. “તું જાણેછ, માણેક, કે હું તારા વગર જીવી શકવાનો નથી.” તેણે કહ્યું. “મેં તુંને ધડનાં ધડથી કેમ રીતે ચાહેલી છે તે તો તું જાણેછ, વાસ્તે તારા વગરની મારી દુન્યા મને સીહા સુની ને અંધારી લાગશે, તેથી હાથ જોડીને માંગી લેઉંછ કે મોટે ઘેર જમને તું તારા ગરીબ વરને ભુલી જવાની નીમકહરાંમી જોદાને ખાનર ના કરતી.”

“નહીં, મંચી, કદી નહીં,” માણિકે જોસથી કહ્યું; ‘તમે સદા મને પ્યારા છેઓ અને રહેશો.”

એ સાંભળી મંચી તે સોલીસીટર તરફ ફર્યો અને કહ્યું. “જુવો, સાહેબ, તમે સાક્ષી રહેજો. હું ગરીબ છેકં તોળી એ છોકરી અને ખરાં દીલથી ચાહે છે, અને આખી દુન્યાની દોષતને ખાતર ખી એને મારા પાસથી લઇ લેવાનો તે તમારા મોટા શેકને કાંઇજ લક નથી.”

“બરાબર છે.” તે સોલીસીટરે ટુંકમાં અને મોગમમાં કહ્યું, કે જ્યારે તે મનસે પટપટયો, “ખોદા આવી એક એકદર ઐરીને બસ આટલો બધો ખરો પ્યાર બરખાદ થનો બચાવો !”

“તું ક્યારે પાછી આવશે?” મંચીએ કાકજુદીથી પુછ્યું.

“હું આંઠ દાહાડામાં તો આવશ,” માણિકે સંધ્યારે આપ્યો. “તમે કાંઇજ શીકર ના કરતા, અને ઘણા સંભાલીને રહેજો એટલા દહાડા અહીંનાં કોઇ હોટેલમાંથી બોનું મંગાવીને જમજો.”

અને એ રીતે મંચીને વાહીપતાવીને ખરેખર તો હરખાનાં જીએ તે તૈયાર થઇ, અને તે એ તેજી ઘોડાની મારતી ગાડીએ જ્યારે પોતાડા શેડ્યા મમાવાના બંગલા તરફ તે જતી હતી ત્યારે તેણે ગાડીમાં સોફરાખશાહ સોલીસીટરને કહ્યું. “જેયું! આપણે બધી ખરી વાત એવણુ આગલ કરતે તો એવણુ મને કદી ખી આવવા દેતેજ નહીં એ તો સાઈંજ થયું કે બધી ખરી વાત છુપાવવાનું આપણુને સુઝ્યું,”—અને સોલીસીટર એના જવાબમાં મનસે છુપું

પાછું પટપટયો કે “ખોદા એવી એક એકદર ઐરીને ગસ આટલો
બધો ખરો પ્યાર અરખાદ થતો બચાવો !”

પ્રકરણ ૧૨ મું.

તે ઘણી દુઃખભરી જીવન હતી, અને પ્રમાણીક હેતુઓનો તે
સોલીનીટર સોદરાખશાહ એ જીવનનો દેખાવ મુરકેલાખ એ જોઈ
શક્યો. એટલુંજ નહીં પણ પછીથીની જ્યારે તેને એ દેખાવ પાછો
યાદ આવ્યો ત્યારે તે હમેશ દુઃખી થતો ! મતલબની માંજીકનાં બોલા
ભરથાર મંચીનો તેણીથી છુટા પડતી વખતેનો દદ વગરનો કકલાન
અને સંતાપ-પોતાનાં એટાથી છુટા થનાં તેણે અતાવેલી અજબ જવા
લાગણીઓ વીગેરે યાદ કરીને તે “મેઠા શેક”ના આ જીવનમાતને
માટે એ બસો આદમી મનમાં અનીચણો મુગ્યો, અને પાપી પૈસાનું
એટલું પ્રયત્ન જોઈને તેને ગોયા તવંગરીપર ધીકકાર છુટો !

પેલા હાથપર માંજીકે મંચીની છુટી પડીઆ પડી જરાવારમાં
પોતાના આંસુઓ નુંછી નાંખ્યાં, અને થોડીક પક્ષો આગમ્યતો તેનો
રડમસ રડતો એહરો, કેહવાને અજબ જેવું છે કે, જરા વારમાં તો
પાછો ખુશીમાં ખીલી નીકળ્યો ! તે એ જીવનનું દુઃખ તરતજ ભુલી
ગઈ. બલકે તે ગરીબ ઘરનાં એકાંત ખુણામાં ગમ કરતા એકલા
પડેલા તેણીના બોલા ભરથારનેજ એટલા વારમાં ભુલી ગઈ એમ
કહેવામાં પણ ઝાઝી સહરાગાત નથી.

તે ધમધમ કરતી એ તેજ પ્રોડાની એક શોભાયમાન બ્રોહામમાં જતી હતી એજ ખુશીના ખ્યાલની મોજમાં અવલ તો તે ગીરફતાર લીન બની ગઈ. તે ગાડીમાંની એકની નરમ ગાડીઓ, તેના કાચોપરના મુંદર મોનોગ્રામે અને તે ગાડીની અંદરના તમામ તીપકતાપકના તહરે-વાર ભપકાથી તેની અકકલ ગુમ થઈ ગઈ; પણ જ્યારે ગાડીએ માહત્ત-ક્ષમી તરફના શ્રીમત શેઠ્યાઓના રૌણકદાર બંગલાઓની બેરદમાં ઝાંકાવ્યું ત્યારે તે મેહલ જેવા મીનારાઓ અને બંગલાઓ જોઈને તે સદે એકાંતમાં સખડેલી અરધી જંગલી અદાની છોકરી અજાએ-બીના એક દરિઆવમાં ગરક ગઈ! ત્યાર પછી તે ગાડીએ ઉચાંચલાણ વટાવીને હીલપરનાં માણેકજી શેઠના મોટા બંગલાના વીસાલ કંપાઉંડમાં વજાણુ લીધી, અને ત્યારે તે મેહલ જેવાં મકાંનની તે પોતે વારેસ હોય એ વાત કમુલ કરવાને જાણે તેણીની અકકલ સાફ ના પાડતી હતી! તે બંગલાને ફરતા વીસાલ વરંદા હતા, કે જેની સાંમણે ઉભાતા દરીઆના મોજાઓ ઉપર થઈને એક દીલખુશ લેહડી તનને અને મન રાહત આપવા તે આખા બંગલામાં ચોગરદમ ફરી વલતી હતી, અને તે મનોહર દીલકસ, દીલજીત દેખાવપર ગાડીમાંથી કિનરતાં સાથે માણેકની નજર પડતાં તેનો જીવ ગોવા ખુશીથી ફરી આવ્યો. એ બધો દેખાવ અને ફેરફાર માણેકમાં થતો સોહરાયશાહ સોલીસીટર બેધ્યાંનપણાની અદાએ પણ પુરતાં ધ્યાનથી જોતો રહ્યો હતો. એ આરાસ્તે બંગલાનું કીમતી રાચરચીકું, તેનો કુસાદે સંજેમરમરનો દાદર અને તે દાદરપર ખટકે ખટકે મેક્સેલું બજુશન, તે મોટે ધરની શાંત પણ કબજાબરી ચુપકી, તેની આસપાસનો સફળો છક કરનારો હાક, રોય અને દોરદમામ, એ બધું જોતી અને અગમ્ય થતી માણેક સોરાયશાહ

સોલીસીટરની જાહેરરી હેઠલ પોતાના રોગવંતા મમાવાની છેક રૂબરૂ આવી પોંહચી, અને તે વેલા તેણીનો ગભરાત અને તેણીનાં ધુજરાનો શું પાર ?

પણ મતલબી માણેકજી શેડે તેને તરત પ્યારથી પાસાંમાં ખેંચીને “મારી દીકરી, તું બલે આવી” એમ કેલનાં તેનાં કપાલપર એક મીડી બકી લીધી; અને એમ કરવાને માણેકનો એરો તેની મરનાર દીકરીને હુમલુ ને આપાદ મલનો આવનો જોઇને તે ખરેખર અને ખરાં દીલથી ઉશ્કેરાયો. હોય એ પણ એટલુંજ બનવા જોગ લાગે છે. તે ખુદો ખુમસુરત માણેકને ખુમસુરત જોવાની ઉમેદમાં અત્યંત પગબર હતો; પણ અકલ્લ ક'યુલ નહીં કરી શકે એટલી હદ સુધીની મનોહર કીસમની આએ એક અજબખ ખુમસુરતીને પોતાની દીકરીની દીકરી તરીકે પોતાની આમે આવી ઉમેડી જોઇને તો તે ડોસો હરખથી આજોજ બની ગયો! તે છોકરીમાં તેણે જોયું કે તેની મરનાર બેટીની હુમલુ તસવીર હતી એટલુંજ નહીં, પણ વલી ન્દાના રૂસીમાં તેનાજ તોરવંત ખાંદાનનો ટેક, તેજ રોગવંત લેહકો, અને તેજ ગરૂરીની અદાની સધલી પ્રગટ પ્રતીમા હતી, જે સધલું જોઇને તે ડોસો અત્યંત હેરત રહ્યો. તે એ બેક મા દીકરાને બેટયો અને વલી ફરીથી બેટયો, અને આગલી પાછલી પુછીને માણેકને તેણે હદ વનાનો દીલાસો આપ્યો.

ટુંકમાં, તે મોટા મેહલમાં માણેક જલદીજ નવી જુની થઇ ગઇ, તે ખાંદાંની બચ્ચું હતી, માટે જે જે તેણે નવું અને આંખને આંજી નાખનારું જોયું તેથી તે મનમાં હા ખાઇ કે હેરત રહી પણ કોઇ ખી વાતનો આભાડો ખાલીને નોકરનફરોનાં દેખતાં પાતાનાં

અભણપણાંતો કશી રીતનો તેણીએ દુરયે કરાવ્યો નહીં. આ જોઈને માંણિકજી શેઠ જેટલો અજબ એટલોજ ખુશી થયો. તે માંણિકનામાં કાંઈ એટલું 'વક્ત્રગર,' અભણ અને જંગલી જેવું જોવાની ધાસ્તીમાં હતો કે માણિકની આંખે સમયસુચકતાની સમજદારી તેને ધણીજ ગમી.

એ પછી માંણિકને જ્યારે તેના પોતાના આરસને અને 'કુસાદે' ઓરડા બતાવવામાં આવ્યા ત્યારે તેણીએ પોતાના હોઠ ઉપર ઉભી થયેલી ખુશાલીની એક ચીસ જેમ તેમ જેહેમતથી સમાવી। તેની અને તેના બચ્ચાંની નોકરીમાં રૂપાણાં દેખાવની અને સુધડ ટેસ્ટની ત્રણ ત્રણ તો આયા હતી, અને એક રાણીને છાજે અને બસ થાએ એવા દરિયાની સાંમે ઉંગડના જે ચાર મોટા કુસાદે ઓરડા તેણીનાં એખલીના વપરાસ માટે તેણીને ખાશ એનાયત કરવામાં આવ્યા હતા તે તેણે જોયું કે દરેકે દરેક જરૂરમેંગી ચીજો અને ઉંચામાં ઉંચાં રાચરચીલાંની નવાઈથી તથ્યાર કરાવવામાં તેના જમણ મમાવાએ કોઈ રીતની ખખીલાઈ કરી નહી હતી. તેણીનાં ફેર્સીંગ રૂમમાં ઉંચામાં ઉંચી જાતનાં પોશાકો, સાતીન સીલ્ક, મખમલ વિગેરેનાં તાકા ને તાકા, સાડીઓ અને ફેશનનાં પોશ્કાઓ અને કપડાં ચપડાંના ઢગના ઢગ વિગેરે વિગેરેથી ગોચા એક આખુ કપડખગર ત્યાં ખાશ વસાવવામાં આવ્યું હતું, અને તે સર્વ જોઈને માંણિકની આંખ હદ વનાની ખુશી અને તેટલીજ અજાએખીમાં ચમકી નીકળી. જર ઝવેરાત ભુક્ષી જવામાં આવ્યું હતું નહીં, ચકચકીત હીરાઓની નવીજ ફેશનની બ્રેસલેતો, હીરાની આંખ નહી હોં તેવી તારા જેવી જગજગ થતી ખુતીઓ, મોઢાં અને મોટાં મોતીની નેકલેસો, ચોખાં ખીસીઆનનાં હારો વિગેરે જે જોઈએ તે સધલું તેણી ઃલીને માટે જમાનાઓ સુધી ચાલે એટલું બધું વસાવવામાં આવ્યું હતું એમ

જાણતાં તે ગરીબ મીલ-મંજુરની મીસ્ટ્રીન પરણેતર માંણેક આ બધું એક હગાધ બધું સ્વપ્ન હતું કે એક ખરો જીવતો જાગતો બનાવ હતો તે વીશે ગોયા દાંતમાં આંગણાં પકડી વેહ્યમાં ઉતરી ગયો !

હવે તેણીએ પોતાનાં તન પરથી પોતાનો સાદો, અસલી, જુનો ખખ પોશાક ઉતાર્યો, અને તેણીના મમાવાની ખાસ ખાહેસને માન આપીને તે મેહજની સાહેબી કરતી શેઠાણી તરીકે નવા અને બંધ બેસના હોરાથી તે જ્યારે બની હતીને તથ્યાર થઇ ત્યારે આરસીમાં ડોકાવતાં તેણી પોતે હતી કે કોઇ બીજી તે વિશે તેણી પોતેજ વસવસામાં પડી, અને ધીમે સાહદે બોલી, “ઓ બોદા મારો મંચી જો મને આએ હાલતમાં હમણાં જુએ તો શું ધારે?”

તે તથ્યાર થઇને દ્રાધંગ રૂમમાં ગયો, કે જ્યાં તેનો શેઠયો મમાવો પોતાના સોલીસીટર જેડે ઘણાં ધ્યાનથી કાંઇ વાતમાં પડેલો હતો. તેઓએ તેને આવતી જોઇ અને અજ્ઞયખીનાં એક આદ સાથે ખુશીમાં તે બેઉ ચમકી ઉઠ્યા—એટલો બધો મનોહર માંણેકમાં આ તેના રોજવતાં હોરાથી એક જોવાજોગ નવીન ફેરફાર થઇ ગયો હતો !

ખાના ઉપર પણ તેણીએ કશું ધામટ કર્યું નહીં. એવી મોટી ટેબલની ‘એટ્રીકેટ’ તેણીને કશી ખજર ન હતી; ત્યાંના ભરચકર પકવાનો, રૂપેરી પ્લેનો, છરીકાંટા ને ચમચાના ઢગ, કીંમતી ગ્લાસો એ બધું તેણીને માટે ખરેખર એક ખુશીનો ખાખ હતો, અને તે છતાં તેણીએ પોતાના મમાવાને જોઈ જોઈને સંધ્યુ કર્યું, અને કોઇ રીતે પોતાનું અબજુપણું પકડાઇ આવવા દઇને પોતાનો ખાશ કરીને હુરયો કે ફેસનો થવાં દીધો નહીં.

“એક એ ત્રણ મહીના એને લાયક તાલીમ મળશે,” તે મતલબી શેઠ્યાએ મનમાં વમાર્યું, ‘તો બધા ધનેતર ગવરનર સાથે બી એક સુદરે આસાનીથી બેસીને ખાઈ શકશે.’

જમવા પછી માંણેકજી શેઠે એક લંબાણ વાતચીતમાં કલાકના કલાકો સુધી રોકી રાખી. તે જમ તેની સાથે વધારે વાત કરે તો તેમ તેણીની હુશીઆરી વિગેરેથી તે વધારે ખુશી થતો જતો. અને તેણીને વધારે વાતમાં રોકી રાખતો; એવામાં માંણેકને અચાનક યાદ આવી જવાથી તે એક દીવંગીરીનાં “ચતચત” સાથે ચમકી ઉઠી કે અરર, મને તો મારા મંચીપર આવીને તરતજ એક કામલ લખવાનું હતું, અને મને તો આટલો વેર યાદજ નહીં આવી !”

તે તુમાખી શેઠીઆએ એ સાંબલનાંજ ગુસ્સાના તોરથી હાથ ઉઠાવી કીધો. “દીકરી,” તેણે ધણીજ ગંભીરતાથી કહ્યું, “મારાં દેખતાં ફરીથી કદીખી” તે બામતાનુ નામ લેતી તા.”

માંણેકને એહરો આ ઠપકો ને તુચ્છકાર સાંબલી ગુસ્સાથી લાલ થઈ ગયો, તેણીએ કાંઈ બોલવા બી માંગ્યું, પણ તેણીની હીંમત ચાલી નહીં, અને તે ખામોશ રહી !

તેણીના ગુસ્સાની એ હીલચાલ તેણીના જમ્યા મમવાએ અરામર જોએલી હોવા છતાં તે નહીં જોવાના ઢોંગ કીધો, અને તરત વાત ઉડાવી દીધી. તે પછી તે તેણીને પોતાની ‘પીકચર ગેઝરી’ બતાવવા લેઈ ગયો. અને પોતાના માન પામેલા બા દાઓ અને તેમની માનવંત મોહરદારોની રાખીઓ તેણીને બતલાવીને તેણે તેણીનાં મનપર ઠસાવવા માંગ્યું કે તેઓ સૌ પોત પોતાનાં દરજ્જાને

અનુસરતી રીતેજ પરણેલાં હતાં, અને તે એ બધાંઓની યુક્તિ અને ગતિદાર પેસાંનીથીજ જોઈ લેવાનું હતું.

માંણેક એખત્રી પડી. તેણીએ હવે પોતાનાં મનથી આ મોટા મેહલનો પોતાનો નાનો અનુભવ પોતાની કંગાલ ઝુપડીના મોટા અનુભવ સાથે સરખાવવા માંડ્યો, અને ત્યારે તેને તે ઝુપડીની યાદથીજ ઉત્તક આવવા માંડી. દુકમાં, એ કીસમના આચારવીચારોની અછાડપછાદમાં તે આખો દહાડો અને રાત પાસ થઈ જવા પછી છેક સુતી વખતેજ માંણેકે અતવત વચ્ચે પાછું યાદ કર્યું કે “અરે મરેરે મંચીપર બે લીટી લખવાનું તો અતે રહીજ ગયું, પણ ચાંલ, કાંઈ નહીં—કાલે લખશ,” અને તે સ્પ્રાંમનાં નરમ મખમલી હુંફાલા બીછાણાંમાં આરામ કરીને સુખી સ્વપ્નાઓની મોજ ભોગવતી એકલી સુતી !

પ્રકરણ ૧૨ મું.

એમ દાહાડાઓ ગળડી ગયા. માંણેક તે મોટા મેહલમાં હવે તદ્દન નવી જુની થઈ ગઈ, અને તે મોટા મેહલની નવાઈઓ અને અજાણ્યોની વડીક તેની આંખમાં હવે સરેસ્તાની તરીકે ફરી રહી. એ દરમ્યાનમાં તેણીના પરણેતર ઉપરથી મન ઉતારો કરાવવા માટે તેણીના મતલબથી મંભાવાએ કરવામાં કાંઈ બાકી રાખ્યું નહીં, અને

તે એ કાવાદાવામાં એટલી ફતેહમંદાથી ફાળ્યો કે માણેક પોતેથી હવે ગરીબોને ધીકકારતાં શીખી અને તેના પોતાના પરણેતર મંચીનો ખ્યાલ વટીક વખતા આછા અભાવથીજ કરવા લાગી। એ મામલો જોઇને જે કાઠ ખી ખરાં દીલથી દલગીર થનાર હોય તો તે પેલો બલો સોાલીસીટર સોહરાયશાહ હતો “સાહેબ”તે બાજે વખત માણેકજી શેઠને પણ હીંમતથી કેહતો હતો, ‘મારાં મત મુજબ તમારો અપરાધ જપ્તન ખુનનો છે. તમે આએ છોકરીના વરને જનંનથી મારી નાંખ્યો છે એમ કેહવામાં હું ધાડું છું કે હું કાંઇજ સહરાગાત કરતો નથી.”

એના જવાબમાં તે દગલબાજ ખુટો હમેશ ખુશ મીઠાજે ખર-ખર બહુ હસ્તો. “મેં તમોને પેહેલેથીજ નહીં કેહ્યું હતું કે અહીં એક વખત એ આવશે તો પાછી ફટકવાનીજ નથી?” તે ફતેહની મગફરીથી રમુજ પામીને કેહતો. “હવે એ ઘેર જવાનું નામ વટીક લેતી નથી, એટલુંજ નહીં પણ હું ખાત્રીથી માનુંછ કે એણે આજ વેર પોતાના એબલગામના વર પર જુઠાઇએ એક કારી લીસોટી ખી લખી નથી. એ તો બા દામ કરે કામ અને બીબી કરે સલામ”

માણેક નવી જીંદગીએ જીવતી હતી. તેને રાંધણીમાં કદી ધુકીને જવાનું નહીં હતું, આઇતાં બોણાં ખાવાનાં હતાં, બબે ઘોડાની ગાડીએ ફરવું ફરવું હતું, પેહરવા ઓઢવા ને ખાવા પીવાની દરેક મોજ હતી, જીવ સાહે એટલો ખરચવા બલકે ઉઘાઉપણુંથી ઉડારવાને માંઠમાં પૈસો હતો, નોકરનોદુકાનો એક મસ મોટો રસાલો તેણીની આસાનો તલબમાર, તેણીના એકેક હુકમના જવાબમાં સખ્ત તાબેદારીનાં અને ફરમાન ખરદારીનાં સર ઝોંકાવતો હતો. પૈસાવાલા

ઓની કંચી અને શોભાઈતી સોસાયટીમાંજ તેણીએ ફરવાનું હતું, અને દુકાનમાં પોતાની આગલી કંગાલ જીંદગીમાં તેણીએ જે કદી અનુભવ્યું કે જાણ્યું ન હતું તે આજે સધલું તેણીના પગ હેઠલ મોજુદ હતું? ત હવે પોતાના સદાના સાદા મજુરના પોશાકના મંચીનો પોતાની આસપાસના શ્રીમંત સુધરેલા અને એસકા જવાનો જોડે મુકામલો કરતી, અને ત્યારે તે ગરીબ મીલ—મજુરને માટે મનમાં ને મનમાં ખી એસકાયા ને કમકમીયા વગર રહી શકતી નહીં!

અને જ્યારે તેના જમક મમાવાએ જોયું કે એ રીતે હવે તેની મતલબ સંપૂર્ણ રીતે જર આવી ચુકી હતી, ત્યારે તેણે વધારે હીમત અને વધારે ખુલાસાથી માંણેક સાથે વાન કરીને ‘એક ચણાની બે દાર’ કરી નાંખી.

“તુંને જે તારા વરનું જરા ખી જાગતું હોય તો બેલાસક તું પાછી જા,” તેણે કહ્યું. “પણ જે તું પાછી જાય તો તારા કે તારા દીકરાના સંબંધમાં મારી એક ખોટી પાછની ખી કદી આશા કરતી ના; અને જે તું અહીંજ રહેવાનું પસંદ કરતી હોય તો તારો વર મરી ગયો હોય ને તું વીધવા થઇ હોય ને કીસમે તારે તેનું નામ ઓવારનીવાર કરીને તેને સદાનો જુલો જવોજ જોઈશે.”

“મમાવાજી, એ તમારો કડાવ ધણોજ બેહુદો ને ધાતકી છે,” માંણેકે તીચી નજરે ને ગગલને સાહડે કેહવાની હીમત કરી.

“તે જે હોય તે; એ મારો કડાવ છે.” તે ખુદાએ કહ્યું, “અને જે તુંને મારી માયા ને મેહેરમાંનીની પરવાહ હોય તો તારે તેને તાબેદારીથી માન આપવુંજ પડશે.”

અને માંછેકે તેમજ ક્યું. તેણીએ પોતાના મમાવાની ખાશ મરજીને માન આપીને કમનસીબ મંચી પર પેહેલું તેમજ છેલ્લું એક ટુક કાગલ નીચે મુજબ લખ્યું:-

“તમે મારો વાંક કદી બી માફ કરી શકવાનાજ નથી. પણ આપણા ફસીનાં સુખને ખાતરજ મેં મારા મમાવાજીની મરજીને માન આપીને તમોને તજ દીધા છે, અને બધા દહાડાં હવે હું તો અહીંજ રહેવાની છુ તે મને માફ કરજો, અને ખોદાને વાસ્તે મને બુલી જજો. હું પાછી આવને, પણ અહીં જે જે સુખ મેં જોયું અને અનુભવ્યું છે તે પછી હું તમારાં ગરીબ ઘેરમાં કદી બી સુખથી રહી શકતે નહીં, ને આપણે આગલ જેવાં કદી બી સુખી થઇ રહતે નહીં. હું આગે બધું બોલાઇ અને ખરાં દીલથી જે છે તે લખું છું તેથી જરા બી ગુરસો કરતા ના. હું સદા તમારાં બલામાંજ છું, અને દુરથી બી સદા તમારે વાસ્તે બલીજ દુવા માંગશ. ખોદા તમોને મદદ કરે.”

આ નાતરસ કાગલ તે નાતરસ અખળાએ પોતાના બરથાર પર મોકલી આપ્યું.-એક બરથાર કે જે પોતાની એ ખેવફા પર-જોતરને સાચામાં સાચા પ્યારથી ચાહનારો હતો અને જેનો જોડો આ બોહલી દુન્યામાં બીજો એક બી મલી આવવો મુશ્કેલ હતો! તે એક બરથાર હતો કે જે આ કમળત મોહરદારના પગની ખાક વટીક સુમવાને લખ્ખો ખુશીથી સદા તથ્યાર હતો, અને એક દેલાવર જાનકેશાંતીના જાનોનીશાર પ્યારથી જે સદા એ ખેવફાને ચાહતો હતો! તેવા એક મોહ્યતવંતા બરથારનો પાક અને ખુલ્લું પ્યાર આ પ્યારની નહીં પણ પૈસાની પુંજરી નાતરસ ઓરત ઉપર, અફસોસ કે, હરામ, અકારત અને બરમાફ ગયો!

ઓ ઓરત ! ઓરત ! ઓરત ! તું શું બેવકાઈનીજ મુરતી છે ? માહાન કવી શેક્સપીઅર ગાય છે કે “ઓરત નામજ બેવકા છે” ને શું એટલું બધું ખરું છે ? તું શું દીલદાર છતાં બેદીલ છે ?

પણ નહીં. મતલબી માંણેક જેવી ફક્ત એક કમળત અખળાને લીધે ગરીબાઈમાં કે તવંગરીમાં સુખમાં કે દુઃખમાં પોતાના પરણ્યા ખાવદોને ખરી અને ઓસ્તવાર જાનંદેસાનીથી સદા ચાલનારી, નેકજનક અખળાઓના આખા વર્ગનું અમો લાયખલ કરીશું નહીં. ખુદ અમારી આ નાનકડી વારતા વાંચનારાં માંદેલી નાજુક પંથુનીના વર્ગમાંથી, અમોને માનવાનો વિશ્વાસ છે કે, એવી કોઈ નિકળશે નહીં કે જે નિયત બુદ્ધિની માંણેકનું આ અકાય વખાણે અથવા તેની હીમાયત કરે; અને એજ વાતનો ત્યારે સંતોશ માની લેઈ આપણે આપણી વારતામાં રીતસર આગલ વધશું.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

“માકાપેસીનો મટલો” રોજબરોજ આતુરતાથી પોતાની મોહર-દારનાં એકાદ પ્યારભર્યાં પત્રની ફાકટ રાફ જોતો રહ્યો ! દીન પરદીન તેણીએ તેને કશું નહીંજ લખવા વિશેનો તેનો ગભરાત અને અજાણ્યથી વધ્યાંજ ગયાં, અને તેનો સમજ કશો સમજ પડી શક્યો નહીં. તે ઘણો બેચન રહ્યો. પુરી ભુખે તે ખાતો નહીં, અને નર્ચી-

તની ઉંચે તે ઉંચાતો નહીં. એ રીતે કાગળ એક મહીનો પુરો થવા આવેલો હોવાથી તેણે ધારયું કે માણેક નહીં લખતી તો ખેર, પણ હું પોતે તેને લખીને અનરે પાછી હવે તેડાવી શેઉ; અને જે દીવસે તેણે માણેકપર એ રવેસે એક કાગલ લખવાનો ઠરાવ કર્યો તેજ દીવસે પેઢી ડીઝીવરીમાં તેને પોસ્ટમેને લાવીને એક કાગલ આપ્યું.

તે કાગલ પોસ્ટમેને "તેને આપ્યો તે ઉત્તમંદ કીસમે તેના હાથમાંથી તેણે લીધો તે સમયે ધરમાં ફેરા આડીનાં કામકાજ રહેલા એક નોકર પોર્યાએ જોયું હતું. અને તે પછી સુમારે કલાકેક બાદ તે જ્યારે કાંઈ કામ સાર તેજ ઓરડામાં પાછો આવ્યો ત્યારે ધણી ગભરાત વચ્ચે તેણે જોયું કે તેનો શેઠ મરી ગયો હતો મા તો બેસુદ્ધ થયો હતો!

તે લાંબો જીવ થઈ બોંય ઉપર પડેલો હતો. અને તે પેશ્વાએ ધણી જોહમને તેને સાવધ મનાવ્યો. તેણે ત્યારબાદ ઉડીને ચાલવાની કોશિશ કરી, પણ એક છાકટા માણસની અદાથી તે કદમે કદમ ઠોકર ખાવા અને લપેરા ખાવા લાગ્યો.

પોતાનાં આ ભારી અને અસહ્ય દુઃખમાં કોઈ સાહેબ હોવો નહીં જોઈએ એવી મતલબથી હોય તેમ તેણે પોરયાને પોતાની હાજરીમાંથી રૂખસદ કરી તરત બાહર કાઢ્યો, અને બારણું અંદરથી બંધ કરી દેખીતી રીતે ટપાલમાં આવેલા પેલા કાગલે તેને આ અતી કારી જખમ કરીને જમીનદોસ્ત કર્યો હતો. કેહવાની જરૂર છે કે એ કાગલ નાતરસ માણેકે લખેલો પેશોજ એક ધાતકી હસ્તાવેજ

હતો? તે વીજલીના ઝટકાથી અથવા લકવાની અસરથી આજેજ અને એતાકાત થયો હોય તેવોજ તે બિચારાનો સંકેતો હાલ હતો!

તેને પોતાની આ અવદશા સમજવીજ મુશ્કેલ થઇ પડી. એક ઓરતમાં એટલો અવીસ્વાસ, એટલી અનીતી, એટલી અધી સાચા પ્યારની ગેરહાજરી થઇ શકે કે નીચ પૈસાના પ્યારને ખાતર તે પોતાના પરણેતરનો પાક પલ્લો એટલી આસાનીથી છોડી દીધે એ ખ્યાલજ તેને અકલ્પથી ઉઘટો અને આદમીના અને ખોદાના કરેલ કાયદાકાનુનોથી બીલકુલ બેહુદો લાગ્યો. તેણે ખોદા પાસે તેથી હાથ જોડીને ઇનસાફ માગ્યો. પોતાનાં અચ્ચાંને અને પોતાની મોહારદારને તેની માયાવંત અગલમાંથી છીણવી—અલ્લકે લુટી લેનાર તે ચંદાલ શેડીઆ ઉપર તેણે કદુવાનો એક કકલતી આંતરડીએ વરસાદ વરસાવ્યો.

તેને માંણેકપર દદ વનાનો ધીકકાર ઉપજ્યો. જે મોત સુધી તેની અને તેની એખલાનીજ હતી, જેણે ખોદાને પ્યાર તેની અને તેનીજ રેહવાના પાક કરારો અને કસમો નોંધાવ્યા હતા, તે કંગાલ ઓરતે ઢાંગલીગુરીઆંનો નાચ હોય તેમ ફક્ત તેની ગરી બાઇનો લાબ લેખ અને પોતાના પૈસાની મુસતાફા ઉપર કુગરાઇને તેની ઉપર છુટા છોડાનું પોતાનુંજ પાકુ કરેલું આ હોકમનામું લખી વાલ્યું હતુ એ વાતનો ખ્યાલ કરતા તે નાલાયક અમળાને જેટલો તે આગલ ચાહતો હતો તેટલો અને તેજ પ્રમાણમાં ધીકકારવા લાગ્યો. “હું એને ખાતર શું નહીં ખમતે?” તેણે મનસે વમાસ્યું. “અને તે છતાં મારાં પ્યારને આ તદ્દન નાલાયક ઓરતે ફક્ત નીચ પૈસાને વસ્તું આ એક નાતરસ કાગલ લખી ઓવારનીવાર કીધો, તો આ ખોદા, મને તારી દયા ને તારા ઇનસાફમાં એવી અજીમ બદમાસીનો એક કીનો લેવાને તું જરૂર એક તક આપજો!”

તેણે કોઈ આગલ એ વાતની કશી ફરીયાદ કીધી નહીં. માણેક હસ્તીમાંજ નહીં હોય તેમ તેણે એકજ ઠડાવ અને હરરતા કસમથી તેને વીસારી મેલી, અને પોતાનાં કામ ઉપર તે હવે સરે-સ્તાનું ધ્યાન આપવા લાગ્યો. એમ છતાં તેના ચેહરામાં, તેના સ્વ-બાવમાં, તેની તર્ખીયતમાં અને તેના અવાજમાં વટીક તે હીણભાગ્ય દીવસ પછી જોઈને દયા ઉપજે એવો અને એટલો બધો ફેરફાર થઈ ગયો હતો એ વાત તો ખરી!

તેણે જોયું કે જો તે ઉધાર સુધાર થોડાક પૈસા મેલવે તો ધારાથી લડીને તે નાલાયક મોહરદારને પાછી મેલવવાનું કાંઈ ઘણું મુશ્કેલ નહીં હતું. સરકાર અલગત તેની નાલાયક મોહરદારને તેની સોડ સાંધતી તેના પાસ પાછી મોકલે, પણ એવી એક બેદીલ બેવફા ઓરતની ફરીથી સોડ સાંધવા તે પોતેજ કેમ રાજી થાય? તેણે જે ખમ્યું તે ખુદા સીવાયે કોઈએ જાણ્યું નહીં. તે પોતાને મલેલા આ જીવલેણ તુચ્છકારનો એકાંતમાં સદા એકલોજ કામ કરતો રહ્યો, અને તે તેના ગમની જાણે કાંઈ સીમાજ ન હતી!

પણ માણેકે તેને છોડી આપ્યો ત્યારે ખોદાએ તેને છોડી દીધો નહીં. તેને તે કાગલ મળ્યા પછીથીનાં એકજ અઠવાડીયામાં તેને એક બીજો કાગલ મળ્યો. સાંચાકામમાં ચોક્કસ સુધારાને લગતા જે પેટન્ટની અનેકવાર તેણે માણેક આગલ વાત કરી હતી તે અંતે એક મોંટી મીલવાલાએ બાહ્ય રાખ્યું અને તેના એક હજાર રૂપિયા આપવા કહી ને વધી તેઓએ તેને પોતાનીજ નોકરીમાં તેડાવ્યો હતો તેની આ વધાઈ હતી: પણ તે વધાઈ વાંચતાં તેણે પોતાનાં

સુનાં, ઉદાસ, ઉજ્જડ, ખાલી ઘેરમાં આસપાસ નજર દોરાવીને જોયું અને તેની આંખો આંસુથી ભર ચકકર ભરાઇ ગઇ, સખ્ય તેની એ વધાઇની ખુશીમાં ભાગ લેવા આજે તેની ઓરડામાં હવે કોઇ આંતુર જીવ ઉઘટમંદ મોજુદ હતા નહીં!

તેણે તેનાં તે જુનાં માણસને રમ આપી, અને ઘરખાર ઉંચકી સાંચકી કોઇને કશુંખી કહ્યા વના તે છુપાછુપ એક દીવસ નવી નોકરીની સહરદે જઈ રહ્યો.

જો આસમાનના તારાઓ કહી શકે તો આ એક માણસે કેવી દુઃખી રાતો ગુજરી, અને પોતાના ઓરડાનાં એખલાં એકાંતમાં રડીને તેણે કેવા કકલાતની હાથ અફસોસ કરી તેની એક ઘણી હૃદયભેદક વાત તેઓ કહતો!

નસીમહેનીનું લક્ષણ ઘણું વિલક્ષણ છે. જેઓ પૈસા માગતાં નથી, તેઓ પર ગોયા પૈસાનો વરસાદ આવી પડે છે, અને મંચીનાં જાગમાં કેહવાને અજબ જેવું છે કે, તેમજ અન્યુ! તેણે જીજા બે ત્રણ વરસોમાં ધરાધર પરીક્ષાઓ પાસ કરી, અને ઓછાં ધ્યાનની ઓછી મેહનત છતાં તે એક તડાકે તો “ફરસ્ટ ક્લાસ એનજીન્યર” થયો! વધી તેનાં પેટટોએ તેને પ્રખ્યાતી આપ્યાથી થોડાજ મહીનામાં સાંચા કામની એક મોટી પેદદીમાં તે ભાગ્યો થયો, અને ફક્ત હારે લો મારેલો ત્યાં તેણે મોટો સનો કીધો તો તેમાં ખી ને ખેસુમાર ધન કમાયો અને નેહાલ થઈ ગયો! ટુંકમાં હવે તે જોતે પોતાનો “જાદુઈ હાથ” લગાડે તે એક ચમતકારથી સોનું થાય એવોજ કાંઈ તેનો તાજુખીભર્યો હાલ થઈ ગયો! તે નવાં નવાં પેટટો શોધી

કાઢતો ગયો, અને બીજા આંક વરસના અરસામાં તો એક મોટા વીરવાન અને ધનવાન અહમી તરીકે તેણે પોતાના ધંધાની લાખનગાં એકાંત જીદગીએ જીવતાં બી બારે પ્રખ્યાતી મેલવી! તે પછી તે પોતાના ધંધાને સર ઠેઠ વેચાત ઉપડી ગયો, અને ત્યારે એક વારના તે ગરીબ કંગાલ મીલ—મજુર “માકાપેસીના મટલા”ની એ રવેસે ગોંધા તમામ ધન—નસલ આ ધરતી પરથી નાબુદ થઇ ગઇ!

પ્રકરણ ૧૪ મું.

માંણેકે પોતે પોતાના ભરથાર ઉપર લખેલાં તે નાતરસ નાકદર કાગલના જવાબની કાગને ડોલે રાહ જોઇ. મંચી તેના જવાબમાં જરૂર તેના પર કાંઇ બી લખશે ને અગત કરીને કાલાવાલાથી તેને વીનવીને ઘેર પાછી આવવાની કાકડુદીઓજ લખશે એમ એ હેમક છોકરી પુરા વિશ્વાસથી માનતી હતી; અને એમ માનતી હતી તેથી વસી એવો તેનો જવાબ આવતાં વજ્રતા જવાબમાં તેણીએ તેને શું લખવું તે પછી તેણીએ મનમાં ધરી ને નકકી કરી મેલ્યું હતું! તેણીએ ધારી મેલ્યું હતું કે હું ધસીને નાજ લખશ કે “હવે તમારે અમારે અનેજ નહીં, તેથી તમેને અમારા રામ રામ છે!”

પણ મંચીને! જવાબ તો કાંઇ આવ્યો નહીં ત્યારે તેણીની અજાણ્ય બી અને એએની જોવા જોગ થઇ પડી. એમ કેમ? મંચી

લખ્યા વગર તો રેહજ નહીં, તે તેણીને ચાહતો બંધ પડે તોજ નહીં લખે, પણ તે કે જે તેને આવી દેલાવર જનંદેસાનીની શીદા-ગીરીથી ચાહતો હતો તે એટલો જલ્દી તેને ચાહતો બંધ પડે એ વાત તેણીની ટુંક અક્કલમાં એકદમ ભેસતી આવી નહીં.

તેનો જવાબ કેમ ન આવ્યો એ વાતની તેણીની અન્યથા ને બેચેનીથી તે બેજાર બેજાર થઇ. જવાબ તો આવવોજ જોઇએ? તે તેણીને માટે શું ધારતો હતો તે એ જવાબ આવવાથી ઝટ જણાઇ આવે, પણ જવાબ ક્યાં?

પૈસો જે ને જોટલું સુખ મેલવી આપી શકે તે બધાં સુખની તેનાપર રેલછેલ હતી. પણ મંચીના પ્યાર જેવા ખરા પ્યાર વનાનું એ સોનેરી સુખ બી તેને બસ થયું નહીં. તે મનમાં ધારતી હતી કે તે હવે મંચીને ચાહતી ન હતી, માટે મંચીના પ્યારની ગેરહાજરીનું તેને કશું દુઃખ ન હતું; પણ ખાતેનમાં તેનું દીલ મંચીના પ્યારની-તેના ખરા સાચા બુલંદ પ્યારની ગેરહાજરી માટે ગોચા બંદ મચાવી રહ્યું હતું તેની તેને પ્રગટ સમજ પડી શકતી ન હતી.

તેના પર હવે મંચી જેવો ચોખ્ખો બીલોર જેવો સ્વચ્છ અને આપ મતલબ અને સ્વાર્થ વગરનો ખરો પ્યાર કરનાર કોણ હતું? ખરી વાત છે કે આજે જો તેનું માથું દુઃખતુ તો પૈસાના પ્રતાપે તેના પર તરેહવાર અમરચમર થતી; પણ મંચીને ત્યાં જો તેનું માથું દુઃખતું તો મંચીની મોહબતવતી છાતી પર તે પોતાનું દુઃખતું માથું ટેકાવતી, ને તેની લખ્ખો મોહબતવંતી ચુમીઓ ને પ્યારના માંથુ પસવારવામાં તેનું તે દુઃખ તદ્દન હૈ થઇ જતું હતું; તે સુખ આજે ક્યાં? તે પ્યાર આજે ક્યાં હતો? તે સંધ્યારો આજે ક્યાં?

અને તે સધારા વગર તે માંદી પડી ગઈ. તનની અને મનની એ એથેનથી તે સોહરાતી સુકાતી ચાલી અને દુકામાં તેની એ હાત્રત જોઈને ખુદો માંણેકજી શેઠ બી ગભરાવા લાગ્યો, કેમકે તે તેનો ખરો સગવળ તેની ખુદી અને દુરઅંદેશ આંખે તરત જોઈને મનમાં તે મનમાં સમજી શક્યો.

તેણે તેથી તેના ઉપાયો લીધા. તે કે જે આગત જાહેરમાં કદી, બેલાનો નહોતો તે હવે માંણેકને ખાતર માંણેકને લેખને પારડીઓમાં, મેલાવડાઓમાં, નાટકોમાં વિગેરે જવા લાગ્યો; વધી પોતાનું વીલ કરીને તેણે માંણેકને અને તેના દીકરાને પોતાના વારસ જાહેર રીતે ખનાવ્યાં ને ખોલ્લી રીતે જાહેર કીધાં, એટલે જે ગંજવર દોહત પેલા તેના ત્રણ મરનાર છોકરાઓ ત્રણ બાગે વેંદચી લેતાં બી મોટા ધનવાન થતે ને અધી દોહત મીલકત ને અસકેયામતની બાગ્યશાલી માંણેક એકલી હકદાર માણેક અને વારસ થઈ.

અને ત્યારે મધ પર માંખ બનબન થાએ તેમ તેણીના પડતા બોલના પુંઝરીઓ 'ફેશનએબલ સરકલ'માંથી બી ઢગલે ઢગલે ઉભાઈ આવીને બાહેર પડવા લાગ્યા. કામખી મોટો મેલાવડો, કામ ખી માનપાનની ક્રિયા એવી ન હતી કે જ્યાં માંણેક ગેરહાજર ને તે ગેરહાજરી નોટીશ ન થાએ. તેણીની બારે ખુબસુરતી ને મોટી દોહતને લીધે માંણેક આગેવાન સોસાયટીનો હવે "સ્ટાર" (સેતારો) થઈ પડી. તે "માંણેક મડમ" એલકાવથી તેણીની ગેરહાજરીમાં બોલખાવા લાગી, ને તેણીની સાથ એ વાત કરવા કે તેણીને એકાદ વાર થું દેખને હસાવામાં બી સેહેકડો ધનવાન જવાનો, માન અને મગરખી માની લેવા લાગ્યા.

આ મામલો જોવાથી ખુદો માંણેકજી શેઠ તે પરણેલી હતી ને માટે બની શકે તો હવે બેવડો ખીજવાવા લાગ્યો. મંચીની “એબની તોક” ગમે વણગેલી હોવાથી તે લાયક વર પરણી શકતી ન હતી એ તેનો જાનજા અફસોસ હતો. હવે તો મંચી મરેજ છુટકો હતો. તેણે પોતાના પૈસાના જોરે તે ગરીબ આદમીને કચડી નાંખીને તેની મોહરદારથી અલગ ને જુદો કરવાનો પાપી જુલ્મમાં વરસાવ્યો હતો ખરો, મગર તે મોહરદારને જીવનો વર છતાં ખીજો વર કરાવાનો ફોજદારી અપરાધ કરવાની આ ધનવાંન ડોસામાં તેની સંઘલી દોષતની હકુમત છતાં સત્તા યા હીમત ન હતી !

એમ વરસોપર વરસો ગળડી ગયાં, અને માણેક એક મનોહર છોકરીની ઉમરમાંથી પાસ થઇ હવે એક દીલકસ ખુશ્નુરતીની એહેરેનમુન “બૈરી” થઇ, એ વખતે પણ તેણીની લોક-પીછાણ અને વખાણમાં તો તે યાહોમ વધતીજ ચાલી. લોક તેના પર મરીજ શીટવા લાગ્યું. અલખત તેના વરે તેને છોડી દીધી હતી કે તેણે વરને છોડી દીધો હતો તે માટે ખાનગી ગુસગુસોમાં તરેહવાર અટકદં ને ચરચા ચાલી રહી, પણ પૈસાના પ્રકાશમાં એ સાથી અગતનો સવાલ ઝાંખ મારી જતો, ને લોક તેણીનામાં જો જોતું તે સાથી સાઈ ને વખાણવા જોયુંજ જોતું હતું !

તે પોતાને લગતી તમામ ગમગુજરી કમકમાત વગર હવે યાદ કરી શકતી નહીં. પૈસામાં પોખાતી ને અલેટયાં મારતી આએજ માંણેક એક ગરીબ મીલ—મજુરની પૈએપૈને માટેની મોહતાજ પરણેતર હતી. આ શું બનવાજોગ હતું કે તે ને તેજ અખળા હાલમાં ધનવાંન માનવંત અને સોસાયટીની આગેવાંન બની નિકલી

હતી ? આ ભાગ્યોદય ન હતો—એ કાંઈ સાધારણ નસીબનું ખીલવું ને રંગ પકડવું ન હતું, એ તો એક ખોદાઈ મોજેજો હતો, કે જેવા મોજેજો લાંખમાં એક છંદગીએ બી જવલેજ થતા હશે.

પણ એક વાત માણેકને ધનસાફ આપવા અતરે જીલવી જોમતી નથી, અને તે એ હતી કે આ વરસોની જીદાઈ દરમ્યાન માણેક મનથી તેમજ તનથી પોતાના એકજ પરણ્યા ખાવંદને સદા સાચી રહી હતી પાપભરી અનીતીનો તો એ અખળાએ કોઈ દાહાડે એક ખોટો ખ્યાલ વટીક પોતાનાં મનમાં ઉભો થવા દીધો ન હતો. સંસાર સંબંધી નીતીમાં તે હદ વનાની પાક હતી. તે કદી જીલ્લી ન ગઈ કે તેણીના પ્યાર પર એકલા મંચીનોજ પવીત્ર હક હતો, ને તે દુર પડેલા ભરથારના એ પાક હકની તેણીએ અજખ જેવી ઓસ્ત-વારીથી સદા સમાલ કરી હતી. તેણે પરાયા પુરૂષ તરફથી પ્યારની ગલીય વાત કદી સાંભલી ન હતી—ખસકે તેણીના આચારવિચાર એ વાતમાં એટલા નેક એટલા પાક ને એવા જીલ્લે અગટ પડ્યા હતા કે કોઈએ તેણી આગલ તેવી નાપાક વાત હોઈ ફફડાવીને રજી કરવાની આજ સુધી હીંમત વટીક ન કરી હતી એજ તદ્દન ખરી વાત છે.

વલી તે પાક રહી હતી, કારણ આજવેર પોતાના મંચી જેવો તેણીના પ્યારને પાત્ર તેની નજરે તેને કોઈ બી લામક પુરૂષ દેખાંપો નહીં એવા પ્યારને માટે મંચીથી લામક બીજો કોઈ બી દુન્યામાં હોયજ નહીં ને થઈ શકેજ નહીં એજ તેણીનું પ્રમાણીક મત હતું. મંચી જેવો ખુબસુરત, સોહામણો, દેખાવશે જ્યાંન મંચી સિવાય તેની આંખે કદી કોઈ બીજો જોયો નહીં—અફસોસ માત્ર એજ હતો કે

મંચી છેકળ નિર્ધન એક કામન મીઠા-મજુર હતો, અને એ તેની
એકળ તકસીરે આ વર વહુનો વીયોગ નિપજાવ્યો હતો;—માકી
મંચીમાં ખીજ એળ કે ખાંખી માંણેકની નજરે જોતાં ખરેખર એક
ખી ન હતી!

પ્રકરણ ૧૫ મું.

હવે કામ એક નવો ઉગી નિકલેલો પારસી શેઠયો કે જે
જણે જણની બત્રીસીએ ચઢી રહ્યો હતો તેના તરફ આપણે આપણી
નજર ફેરવશું. તે તરતનોજ વેલાતથી આવ્યો હતો, અને આવ્યો
ને આવ્યો ઠાઠ કરતોજ આવ્યો હતો. તે અનરેની એક જાણીતી
મોટી મશીનરી (સાંચાકામ) ની યુરોપ્યન પેઢીનો વડો થઇને આવ્યો
હતો. તે સપ્તસાઢ વાડયાને નામે પોતાને ઓલખાવતો હતો, અને
લોકોમાં “સપ્ત વાડયો” કહેવાતો હતો.

તે જોતાં જોતાંમાં લોક—પીછાંણમાં વધ્યો ગયો. પૈસો અગત
કરીને નામ ને પીછાંણ વધારે છે, અને પૈસો દેખીતી રીતે તેની
ગાંઠમાં પુરતો હતો તો પછી તે વધે અને નાંમાંકીત થાએ તેમાં
અજાણીજ કેવી હોય ?

તે વહી એક માહા વક્તા સિદ્ધ થયો. તેણે જુદી જુદી
સભાઓ તરફથી તહરેવાર બાપણો આપ્યાં, અને તે બાપાંણો

જો તેના સારને માટે નહીં તો તે બોલનારની જોશવર
છટા ને બલવાન બાણને માટે અગત કરીને વખણાયાં.
તે પોતે પૈસાવાલો હતો, પણ પૈસાવાલાઓનો તે એક ચિકકારનાર
બલકે હરડનો શત્રુ હોય ને ગરીબોનો તે માહા શુભેચ્છક દોસ્ત હોય
તેવા તોરનાં તેનાં એ જોરાવર બાણો હતાં! તે આશ કરીને પૈસા
ની ગર્રીમાં નિરદોશ ગરીબોને કચડી નાંખનારા નીચ શ્રીમંતોની
સખ્ત ઝાટકણી કાઢતો, અને કેહવાને અજબ જેવું 'છે કે ગમે એ
વિષયનું' તેનું બાણાણુ હોય તેમાં બી ફરવી ફરવીને તે એ સવાલ
એવી આસાનીથી અંદર ઘુસાડીને રજુ કરતો, અને એ અંત એજ
વાત વિષેનો પોતાનો કરડો કેહર અંત બલત્રા એવી જોરાવર જખાનમાં
તે કહી સંબલતાવતો કે સાંબલનારાં શ્રાતાજણો અજબબીમાં ગીરફતાર
બની એકાગ્ર ચિન્તે અને અગાધ ગંભીર અસરની મોજ સાથે તેને
કલાકના કલાકે સુધી વગર હાકવે કે વગર કંતાલવે સાંબલતાં!
અલબત્ત લોક તેનાં એવાં બાણોથી અજબ બી પણ થતું, અને
ચાલાકો ઝટ અનુમાન કરતાં કે આ માણસ કોઇ અવ્વલ ગરીબીમાંથી
વધ્યો હોવો જોઇએ, અને તે ગરીબીમાં કામ બી શ્રીમંતને હાથ
એણે કાંઇ બી જરૂર કરીને ખચું હોવું જોઇએ.

એક દીવસ તે બેંડસ્ટાંડ પર ફરવા ગયો હતો. તે પોતે
અને તેનો એક દોસ્ત બને ઇંગ્લેન્ડ પોશાકમાં ઘોડા ઉપર હતા. આ
વેલાએ ગરમીની મોસમ હોવાથી અને ગવરનરનું બેંડ હાજર થયતું
હોવાથી, તેમજ વધી એ સાંહજો મુંબાઇમા આગેવાન સોસાયટી માટે
બીજું કોઇ બી 'એનગેજમેન્ટ' ન હોવાના સખમે બેંડસ્ટાંડ
પર મોટી ધમાલ પડી રહી હતી. ત્યાં દરેક જ્ઞાતનો એક પચરંગી
મેલાવડો જમાવ થયો હતો, કે જેમાં અલબત્ત બધે હોય છે ને થાય

છે તેમ પારસી તત્વનું પ્રમાણ અતીથણું મોટું હતું. તેમાં પારસીઓનાં પરશ્તાનનું તો પુછવું જ શું ? પાઉપેઆદાં ને ગાડીમાં તેમના ઢગલે ઢગલા જ્યાં જુઓ ત્યાં ઉભાનું નિકલતા નજરે આવતા હતા. સાદા-ધર્મમાં સુંદર દેખાતા સેહેંકડો ચેહેરાઓ ઉપર જાણે સરસાધ ચલાવા માંગતી હોય તેમ કોઇક મકાઇમાઉ જેવા ચેહેરાવાલીઓ ખી પક ને પાઉડરનો છુટ્કો ઉપયોગ કરીને ઓપન કાપના પોલકા ને કાપેલા ખાલના હંડરા સાથે બાબરા જુન જેવીઓ બબરી નિકલી હતી ! તે બિચારીઓ શું મનથી કાઢી એમજ સમજતી હશે કે અમારા જેવી ખુબસુરતી આખી ધરતી પર ખીજી કોઇ હોવી જોઇએજ નહીં ? ઢુંકમાં, અમોએ કહ્યું તેમ સાંમટી રીતે લેતાં તે એક દીક્રાપુરા, દીલકસ, પચરંમ મનોહર મેલાંવડો હતો.

ત્યાં પેસે સપલ વાડયો પોતાના એક માનીતા દોસ્ત સાથે ઇંચજી લેખાસમાં ઘોડા ઉપર ફરતો ફરતો આવ્યો. એ વખતે બાળુમાં સાફ સમારી ઉભેલી ગાડીઓમાંની એક સાથી શોભાયમાં જ તેજી ઘોડાની ઇશ્કી વીકટોરયા પર તેઓનું ધ્યાન ખેંચાયું—ખલકે તે ગાડીમાં બિરાજમાન એકેલી એક રાજવંતી સોહામણી સુંદરી પર સપલનું તેના ફેન્ડે ખાસ ધ્યાન ખેંચ્યું. તે એક સુંદર લાલ ડીપ કલરની સાડીમાં ગાડીમાં ટકચે અઢેલીને ગરરીના તોરમાં ગોડવાધને તીરકમાન એકેલી એક મનોહર મુસ્તી હતી. તે ખુશ બિજાજે હસ્તી ગાડીમાં એકલીજ એકેલી હતી, અને ગાડીની બાળુમાં ઉભેલો કોઇ એસ્કો જવાંન તેને વાત કરાવતો હતો. તેનો કોયમેન કોયખાકસ ઉપર તેવાજ હંડરાના રાખથી હાથમાં લગામ જાણી બેઠેલો હતો, અને એ સુખડ ખલકે ઇશ્કી પોશાકના ઘોડાવાલાઓ પડખે ઉભા રેલી તેમની ચમરી કરતા હતા !

“પેલી રાંડનો તોર જોયો કે, સપલ?” સપલના ફેન્ડે હસીને તેનું ધ્યાન ખેંચ્યું.

“ક્યાં? કાણ?” સપલે બેધ્યાનપણે પુછ્યું.

“પેલી કામા ખાંદાનની માણેક મડમ,” તેના ફેન્ડે સપલને ગાડી બંધી આંગલી કરી બતાવ્યું.

તેણે એકજ નજર અનાયસે પડી ગઇ હોય તેમ તે તરફ નાંખી, ને તેના ચેહરાનું તેજ હતી જાણ તે ચેહરા, શીકકો પડી ગયો. તેનું મુખકમલ કરમાંધ ગયું, અને દુઃખનું એક દયકું બંધી જેઠેમતે પોતાની છાતીમાં છુપાવી તેણે (સપલે) પોતાનો ઘોડો તરત દરવાની સામડે ફેરવી નાંખી ઉભો કર્યો.

તેના દોસ્તે તેની એ હીલચાલો જોઇ નહીં કાં જોઇ તો તેનો બાવાર્થ તે મુતલગ સમજ્યો નહીં. “પારસી ખુબસુરતીનો એ એક જોવા જેવો નમુનો છે હો,” તેના દોસ્તે પોતાનો “પટપટારો” જારી રાખ્યો. “રાંડ ફાંકડી ગાંડીમાં ખેસે છે તેની ખેસવાની લઢણ ને તોરજ હું તો જાણું બે ધડી જોયા કરં: પણ, સપલ, તુને ખબર કે? કેહેજે વરે એને છોડી દીધેલી છે જો?”

“વરે એને છોડી દીધીજ કે એણે વરને છોડી દીધો?” સપલે ધોરજ્ઞાનમાંથી બોલતો હોય તેવા કાંધ અજબ જેવા જાડા બાડા સાંકડે ને કાંધ હલવનાની મમગીન અદાએ પુછ્યું.

“તે કાંધ કાંધ નકકી કહી શકતું નથી,” તે દોસ્તે સમજાવ્યું. “એ સવાલને વાસ્તે બધાં મુયવાયા કરે છે, પણ એક વાત તો ખરી

છે કે એને વાસ્તે કાંઈજ ખુશ સંભલાતુ નથી. એની નીતીને માટે જ્યાં ત્યાં ધણુજ સારું બોલાય છે ને સારુંજ સંભલાય છે. મેં તેા એક ઉડતી અફવા એમ ખી સાંભલીછ કે કોઈ હલકે વાંધેના આસામીને એ પરણેલી હોવાથી પત્નીથી વરને એણે છોડી દીધો.”

“હલકે વાંધેના આસામી?” સપલે તેજ ગમગીન અદાએ પુછ્યુ.
“તે કેવો?”

“કોઈ હલકો—નીચ બુન્યાદનો.”

“કદાચ તે પૈસેટકે ગરીબ હશે?”

“તેમજ તો; તેમ નહીં તો વધી કેમ?”

“ત્યારે શું તમે પૈસાવાલાઓને મનથી બધા ગરીબો હલકા ને નીચ બુન્યાદના છે? પૈસા તે શું નીચપણાંનાં માપનો તમે લોકનો સ્ટેન્ડર્ડ છે?” સપલે લગભગ આંખમાં ખુન લાવીને ગુસ્સાથી ગરમ થતાં પુછ્યું.

“આહ, ખાપુ, માંડી વાલ,” તેના દોસ્તે નાંખતી કરી; “જાહ-નમમા ગીવાં એ વર બૈયર. એ લોકને લીધે આપણે કાંચે અમથા મરાઈ મરીએ? વધી હું તુંને છોડીને ક્યાં ઉભો રેહું? તું જો મરી બોની હીમાયતમાં બોલવા માંડશે તો એક તો, ધરયો ધરાવાનો નથી.” અને તે ખુશ મિનનજે ખડખડ હસી પડ્યો.

“આહ, મેહેલ્લી, અહીંથી કોલાખા તરફ જઈએ,” હવે સપલે ખી નાંખતી કરી કહેયું.

“કાંએ, અહીંજ થોમની?” મેહેલીએ આગ્રહ કર્યો. “અહીં આવી સુંદર રચણા જોવાની મુકી દેધને ત્યાં પુલ તરફ શું ધુલધુમાડો વહી જાયેછ ને અહીંથી જવા માંગેછ?”

“મને અહીં નથી ગમતું,” સપલે નારાજ ઢપે કહ્યું; “મારો જીવ જરા ઉશ્કેરાયોછ, ને તેથી હું મારી સ્વારી આગલ લેવા માંગુંછ.”

“ત્યારે, ચાલ, જેમ તારી મરજી,” મેહેલી તરત એકમત થયો. “કેહને વાટ છોરયે પણ સાથ નહીં છોરયે. તું જાયેછ ત્યારે તો હું બી આઉં”—અને પછી તરત તેઓ મારતે ઘોડે ત્યાંથી નિકલી ગયા.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

લોક જોતું અને કેહતું હતું કે “માણેક મડમ” હવે આગલ જેવી ઉલટમંદ કે ખુશાલ રેહતી ન હતી. એ ફરફાર તેણીનામાં કેમ થયો તે કોઈ કહી શક્યું નહીં. તે ધણી બેચેન, ધણી ઉદાસ, ધણી દુઃખી, ધણી કાહેલી દેખાવા ને રેહવા લાગી.

તેને હવે મોજમજામાં બી કશી મોજ ન મળતી, અને તે કે જે આગલ જાહેર મેલાવડાઓમાં જવાને ધણીજ હરખબેર ને ઉલટમંદ થતી તે હવે તેને જવાને ફરજ પાડવામાં આવતી ત્યારેજ અને તે બી મૂલી ધણી નારાજ ને ઉલટ વમરની જતી.

શું દસ વરસની ધામધુમી મોજમજલથી એ મીઠા મજુરની રોશન તાલે પરણેતર એટલી વેદલી ધરાધ ગઈ? શું તે કે જે પોતાના પરણેતરના પ્યારથી આલે પંસાનેજ જાંચુતી હતી તે પંસાની પુન્યમાં એટલી વેદલી થાકીને પરવારી ગઈ? એ ફેરફાર એ ઓરત માં એટલો બહેલો કેમ થયો?

એક દીવસ તેને કાઠિએ ઘણાં માનથી એક ગુલામ એનાયત કર્યો. તે તેણીએ લીધો, ને તે એક ગુલામે ગમખાર ખ્યાસોની એક હારની હાર તેનાં મનમાં તાણ કરી. તેણે યાદ કર્યું કે મંચીને તેને ખરી મોહનતથી એજ રવેસે રોજ મીઠામાંથી તાજાં ગુલામો લાવીને આપવાની તમેલ હતી, ને એ યાદ થતાં મંચીનો દુઃખી ગરીબ નાવારેસ નાચાર એદરો ફરયાદની ઢપે તેની આંખ સામે અચપ્પચ ખડો થઈ આવ્યો. એમ થતાંજ વકી તેણીની આંખમાંથી એક આંસુ ટપકીને તેના હીરાજડીત એસ્કેટનો સણગાર પાંમેલા હાથ ઉપર પડ્યું. “મરેરે, એ શું?” તે પોતાનાં દુઃખ વચ્ચે શીકું હસવાની જુડી કાશેશ કરતાં બોલી; “રહી રહીને આજે બિચારા મંચીને વાસ્તે મને રડું આવેછ કે?”

અને ખરેખર તેમજ હતું! તે ના કેલવા માંગતી હતી. પણ તેનું પૈસાથી ધરાધ ભરાધ રહેલું હૃદય ભિત્તરેથી હવે મંચી માટેનાજ વિલાપની હાય ઉડાવી હમણાં રડતું હતું!

એ એક પરણેતરના મારયા નહીં મરે એવા છાતીમાં ઝડ ધાલી એકેલા ખુદાઈ પ્યારની ખરી ખાત્રેસ ખુદાઈ અસર હતી—એક અસર કે જે માંણેક જેવી એદીલ એવકાને બી પોતાનું જોરાવર બલ અતાબ્યા વના રહી નહીં!

તેણીએ તે ગુલામ ગુસ્સાથી ફેંકી દીધો, પણ મંચીની યાદ અને તે વાતના ગમને તે પોતાની છાતીમાંથી હવે ખેંચી ને ખંખેરીને નાંખી શકી નહીં. તેનો હૃદયનાનો સામ્રો પ્યાર, તેની ખરી કાલજ, તેની આખા હાજાણી એ અધાની એક અલગવાન યાદે તેણીને અચમુચ ખેગર કરી મેલી !

એ દસ વરસના લાંબા દરમ્યાન પછી આજેજ એકાએક એ શું થયું કે મંચી ને મંચીનીજ યાદે તેણીનાં મનને એટલું બધું રોકી રાખ્યું ? એ દસ વરસનાં દરમ્યાનમાં તેનું શું થયું હશે તેનો આજેજ પેહલી વાર તેણીને ગંભીર વિચાર થયો ! તે મુવેલો હશે કે જીવતો તે વટીક તેને ખબર ન હતી. તે તેજ કંઝાલ્યતમાં તેજ કીસમે બિચારો હજી અટવાતો ને અવત્યાં મારતો હોવો જોઇએ એમ માનવાને તો તે જરાએ વેહેમ ખાતી ન હતી, પણ અગ્નયખીની અગ્નયખી તો એ હતી કે તેણે તેણીને મનાવા કે પટાવા કશુંજ કર્યું હતું નહીં—કશુંજ લખ્યું હતું નહીં ! તેણે ગુસ્સાના તોરથી તેને એ રવસે તજ દીધી એ વાતનો વિચાર થતાં તેની છાતી કાંઇક સ્વભાવીક શીકરથી ધ્રુજ આતી !

અને ત્યારથી—એ હીણભાગ્ય દીવસથી તેણીનાં પાપની ખરી સજા શરૂ થઇ હોય તેમ તેણીની ધીરજ તદ્દન ઉડી ગઇ. તે એકરીર એએન અને અતીલણી માહેલી થઇ ગઇ. તેનું હૃદય મચી અને મંચીનું તલખગાર મંચીનીજ છુપી ચીસ પાડતું ! રાત ને દીવસ મંચીનું નામ તેના મુખમાં રમી રહ્યું. મંચી વનાત્રી આ પૈસાવાલી દુન્યાખી હવે તેને સીદો ને સુની લાગે. તે મંચીનાજ સ્વપના

જોધને તેનાંજ પ્યારાં નામના પોકાર સાથે બીહી ઉઠવા લાગી, અને તેના ટક્યા તેનાં આંસુઓથી બીજીયલા દેખાતા ।

પૈસાને માટેનો તેનો છાકટ પ્યાર તૃપ્ત થઈ રહેવાથી હવે જાણે તેની ધુન ઉતરી ગેઈ હતી, જેથી વધારે જ્ઞાનાય પ્યાર માટે- પોતાના બરથારના યુલંદ પ્યાર માટે તેનું જીવન વલખાં મારતું થયું હતું હવે પરતાવો તેણીની છાતીમાં ધુમ મચાવી અગન જલાવી રહ્યો હતો, ને દસ વરસ ઉપરની પોતાની તેની નાલાયક આજ તેની નગ્ન દાલતમાં તે પોતે હવે પ્રગટ જોઈ શકતી હતી. આહા! તે વેલાનાં તેનાં દુઃખનું શું ખ્યાન કરવું? પોતે એવી આંધલી, એવી હેમક, એવી અપટ થઈ જ કેમ શકી કે પોતાને જીવથી બચાવે જાણુનાર એક જીવનદાર બરથારના એવા યુલંદ પ્યારને થોકરે મારી તે પૈસાની પરસ્તાર બની અહીં આવી વસી તેજ તેણીની મસ મોટી અજીયબી હતી!

તમામ દુન્યાની દવાદારોએ જી તેની એ તનમનની ખેમારી હવે દુર થઈ શકી નહીં. “મારી દીકરી, મારી આંખની તાહરક, તુંને શું દુઃખ છે? તું કેમ એટલી નખાતી ને પીલાતી જાય છે?” તેનો જમક મમાવો માંજીકજી શેઠ તેને ખરાં દીલનાં દુઃખથી અવાર-નવાર પ્યાર થકી પુછતો.

જવાબમાં તે શું કેહે? તે શું જવાબ દીએ? શું કેલ કે જે માહા પાપ તેણીએ કર્યું તે કરવાને લજ્જાવાદીને તેણીને દોષખમાં ગીરફતાર કરવા માટે તે પોતે જવાબદાર હતો?

મંચીને જોવા—ફકત એકજ વાર ને સદાના મીઠા માનીના પ્યારા એહેરાપર નજર નાંખવા માંજીક હવે એક અધીરનાની અસલ

તાપથી તપતી હતી. “ઓ મીનુ.” તે એકાંતમાં અરબેજર રડીને હવે તવલતી, “તમે ક્યાં હોશો? તમારું શું થયું હશે?”

કેહાણી જરૂર નથી કે તેણે પોતાના મમાવાની હરસે પોતાનાં ગરીબ રહેઠાણ તરફ માણસો પ્રેરીને મંચીની ધણી છુપી તદ્દાસ કરાવી, પણ તે તે જાણે પાતાલનાં પેટાંમાં ગરક ગયો હોય તેમ તેની બુદ્ધ કશી તેણીને મલી શકી નહીં. અરે અહસોસ, શું તે ગરીબ મીલ-મજુર પોતાની એ કીણાયેલી તળમચી નાવારેસ હાલ તમાં અટવાઇને મારગે લાગી ગયો હતો? શું તે ખરેખર મરી ગયો હતો?

તે ગરીબ હતી ત્યારે તેણે શ્રીમત થવાની ઉમેદમાં અધીરતાનો તાપ ધણો સેહેવ્યો હતો, પણ મંચીને મલવા ને જોવાંનો જે તાપ તે હમણાં સદન કરતી હતી તેને મુકાબલે તેનું કોઇ દુઃખ ન શેખી શકાય. પસ્તાવાનો કીડો તેનું જીગર કેરી કોતરીને અંદરણાનેથી ખાઈ જતો હતો, ને પસ્તાવાએ તેનાં જીગરમાં તોળ્યા ને અહસોસની એક એવી હાયની જોત સમગૃહ કરી મેલી હતી કે જે બુઝવાને માટે એકે મજાજ કોઇને સુજી શક્યો નહીં. સુંદર કપડાંપડાંથી હવે તેને ઉપક આવવા લાગી, ફીરા મોતી પરથી તેણે મનકોતારે કર્યો, કુલે દુન્યા તેણે અકારી ઝેર કરી મેલી, ખાહર જવું આવવું વટીક તેણીએ બંધ કરી નાંખ્યું, ને મંચી ને મંચીનીજ માલ્લા જપતી પોતાના ઓરડાનાં એકાંતમાં પડીને ને સદા સમડવા કરતી હતી!

તેને પોતાના મમાવાના ગુરસાની હવે પરવાહ ન હતી. બેહે-સ્તના સુખ જેવા મીનુના ખારને મુકાબલે તે મમાવાનો વારસો ને

દોલત ખોલી એસવાનું તેણીને હવે વધારે ગમવા લાગ્યું. માટે જે મંચીની ભાલ મણે તો તે ઉડીને તેની ગોદમાં જાય એમ હતું. તેણીએ ગરીબાનું ને તવમરી એ એક જીન્દગીઓ અનુભવી ને બોમવી સીધી હતી, ને મંચીના પ્યાર વિના ધનવાન રહેવ કરતાં તેના પાક જીવદ પ્યાર પ્રાથે ગરીબ રહેવામાં લખખો પ્રકારનું વિશેષ ને ખર્ચ ખુદાઇ સુખ સમાયલુ છે એજ હવે તેણીને પ્રમાણીક અભીપ્રાય હતો.

હવે ગવરનરને ત્યાં એક 'ધવનીંગ પાર્ટી' હતી તેનાં તેડાં આવ્યાં, અને માણેક જે આ એકાંત સાંધી બેઠી હતી તેને તેના મમાવાએ એ તેડાં બાહાર રાખવાનો જવાબ લખવાની ફરજ પાડી. એ ફરજની રાહ તે પાર્ટીની રાત્રે તે અસાધારણ હંકેરા કરી ધણુંએ પાછી એક વાર બાહર નીકળી.

તે એક મોટો દયદયા ખરેલો બરચકકર મેલાવડો હતો, ને માણેકને માન આપતા ને વાત કરાવતા જવાંને ત્યાં મધમાંખતી પેડે ઉભાઇ જતા હતા. વગી જ્યાં ત્યાં દેશી તેમજ યુરોપીયન તેણીનાં આગ્રખીતાં પીછાંચુનાં કુટુંબો નજરે આવનાં, અને માણેક કોમને હસીને અમસ્થું ડોકું કરતી તો કોમના સાથ થોખીને એ વાત કરતી ત્યાં ફરતી રહી હતી.

પણુ છેક સાડા દસ થવા પછી એમ ફરતી ફરતી માણેક એક કદનાર રોખવંતા દેખાવના કોમ પારસી સાથ લગભગ ધ્યાનમાં ને ધ્યાનમાં અથડી પડી, અને એક અકેકની સબ્યતાને ખાતર માંક માંગવા થોખ્યાં અને—એક અત્યંત ચોક્યાં!

તે પારસી પેશ્તા સપત્ર વાડ્યો હતો. તે બી પેશ્તા હરોત્રમાં ચોક્યો તો ખરો. પણ પંચી તરત સમજાયકતા રાખી કાંઈ નવું બન્યુંજ ન હોય તેમ પીઠ ફેરવી ચાલતો થયો.

માંણેકના ડોહા ફાટીજ ગયા! એ કાણ હતો? તેનાજ મંચીની લક્ષ્ય, મંચીનુંજ સ્વરૂપ, મંચીનીજ અદા, મંચીનોજ લેહકો, સુધે મંચીજા!!

શું એ મંચી હોય? મંચી હોય તો અદમાંડ તુટી પડ્યાં! શું એ મંચી હોય? મંચી ગવરનરને ત્યાંની પારસીમાં, મંચી હોય તો દુન્યાજ ઉલટાઈ ગયા શું એ મંચી હોય? આ રોજદાર કદદાર દમા મવાસો દેખીતો ધનવાન શેઠ્યો તે શું મંચી હોય? મંચી હોય તો આદા, માણેકે ખરાં દીલથી ધારયું કે ખુદાની દાનસાશી લાકડીને ખરેખર અવાજ નથી!

અને મંચી ન હોય તો શું એ મંચીનો ભુત બોલી માણેકને બમાવા એ રવેસે હોરાખંધ ફેસ કરી અનરે આજે આવ્યો હતો! “ઓ ખુદા,” માણેક લગભગ ચીસ પાડી મનમાં પોકારી ઉઠી, “આ ખરો બનાવ છે કે મને વચાણીને મારવાનો આ કાંઈ ખાત્રી ખુશીનો ખાત્ર છે?”

તેણીએ દવે કાંઈ પર લક્ષ આપ્યું નહીં. મત્તાંમત્તાંઓ તેણીને વાતમાં ઉતારવાની વ્યર્થ કોશિશ કરી નાકમેદ ને મનમાં અજબ ચત્તાં ચાલી જતાં! તે તો ફક્ત પેતાની આંખથી—નનથી—મનથી ખેંચાઈને મંચી કે એ મંચીના ભુત-પેશ્તા સપત્ર વાડ્યાં—ની પુઠે પુઠે ફરતી રહી!

એમ કરતાં તેઓ પાછાં એક વાર રૂબરૂ મલી ગયા, ને માંણેકે પોતાની આતુર ચશ્મો ને ચેહેરાપર એઅદ્ય દદ સુધીની કસ્કેરણી-ઓથી દડાવી, કે જ્યારે તેણીની ખાતર જમા થક કે એ કોમળ નહીં પણ તેનો મંચી હતો! તે પારસી—સપક્ષ વાડયા—એ એ જોયું, પણ તેનો ચેહેરા તો કરડો, નોરવંત અને મગરર હતો. તેણે કશી લાગણીઓ બતાવી નહીં.

અધીરી માંણેક એ ઉપરથી તેની છેક લગોલગ ધસી મઠ, અને તેને યોગ્યાવી તેના કાન પર પડી બોલી, “મીનુ, મારા મીનુ, શું તમે મને ઓલખતા નથી?”

“માનું હું તમોને પીછાંણતો નથી,” સપક્ષ વાડયાએ ગંભીર દયદયાથી કહ્યું. “તમો જુઓછ,” અને તે તરત ત્યાંથી ચાલતો થયો!

માંણેકનું હૃદય તેની પછવાડે તણાઇ ગયું; પણ તે શું કરે? તે કાંઈ બી વધારે કરે કે કહે તો તે બરચકકર મેલાવડાનું તેમના તરફ ધ્યાન ખેંચાય ને ચકચાર વધી પડે!

“પેલા અદસ્થને તમો ઓલખોછ, મીં જમશેદજી?” તેણીએ ને પછીથી પાસે ઉભેલા કોમ્ એક ઓલખીતા અદસ્થને સેલજ પુછતી હોય તેમ પુછ્યું.

“જી હા,” તે કોમ્ જમશેદજીએ જવાબ કીધો. “એ તો પેલો સપક્ષ વાડયો.”

“એવણ કોણ છે?”

“એવણ દમણાંજ થોડું થયું વેલાતથી આવ્યા,” પેલાએ સમ-જાવ્યું” જોન જેન્સની મશીનરીની જાંણીની પેઢીના વડા છે. ઘણા લાયકીવાલા આદમી છે. પાંચ પૈસાના જીવથી સુખી છે.”

માંણિક આ સાંભળી એક “ટુંકયું” સાથે ખસી ગયું. તેણીની ખાત્રી થઈ કે આ મંચીજ હતો. મંચીનરીની પેઢીનો તે વડો હતો એજ વાત આ આસામીને તેના મીનું તરીકે જોલખવાનો મોટો પુરાવો હતો. વક્ષી તેની આંખ એ વાતની ના નહીં પાડી શકાય એવી સાંભળત આપતી હતી. એ તેનો મીનું હતો, પણ, અફસોસ, આજે “તેનો મીનું” ક્યાં હતો ?

તેણીનું તનઅદન થરથર ધુજાયું. ને ફરી એકવાર પોતાની હાંમત એકઠી કરી ને તેની પુઠે ઘસડાતી ગેમ અને પછવાડેથી તેની ખાંધ પર નરમ હાથ મુકી ને જોણી, “મારા મીનું, જરા મારી ગમ જોવો ? જરા મને જોલખો ? હું તમારી પરણી મોહરદાર માંણિક છું.”

“જાનુ.” સપજે બચાં ચલાવી કહ્યું. “તમે મને શું કામ સતાવો છો ? મારી પરણી મોહરદાર કોમ છેજ નહીં,”—અને તે વક્ષી ખસી ગયો, અને આ વેલા ને પાંધરો આહર ચાલી ગયો. ત્યારે ખારણાં આગલ ઉભી રેલી માંણિકે રડમસ એહરે જોયું કે આહરના કાનરેખલ પાસે તેણે એકદમ પોતાની ગાડી પોકરાવી, અને જરા વારમાં તે એક ઉંચા શોભાયમાન ઘોડાની જોડાંમ ખારણાંમાં આવી તેમાં બેસી ને તરત ને તરત આ ખાનપાનનો મોટો મેલાવડો છોડી ગયો !

મકરણ ૧૭ મુ.

માણેકનું આગરી હાથનું ઉઠાણા મારી ગાયા તેના ગણમાં આવી ખુટું! હવે બાક બાર વહેમ ન રહ્યો કે આ તેનો મીનુ હતો. તેનો એવો ઉંચ ઉદય, એવો ખુશદ બાગ્યોદય એકદમ કેમ થયો તે જાણવું માલાસ હતું, પણ તે ઉદય થયો હતો એ તેણીએ જોયું ને જોયું ત્યારે તેની ગોદમાં એકવાર દગાવા જો અને તો લખ્ખો ધણી વધતી અધીરાધથી તે અધધેલી બની ગઈ. તેને હવે ત્યાંની તમામ હવા ને આખો મેલાવડો અતીધણો અસુખકારક દેખાયો, જેથી જઈને પોતાના મમાવાને જોઈ કાઠી બીમારીનું કારણ આપી તે તરત મંચીની પુઠે પોતાને અંગતે જતી રહી.

અને ગાડીમાં તે ગાડીની નરમ પીઠ ઉપર નિસેસ માંથુ નાંખી એકવારની પૈસાની પુંજરી આ પરણેતર આંસુઓના એક દરવાવ રડી. તે રાત—તે આખી રાત તેણીએ કેવા કકલાત અને હાથ અફસોસમાં ગુજરી તે વીસતારથી વરણુવવા અતરે થોભવા જરૂર નથી. બીજી સહવારે ગેશન રોજ તણુ થયેલો છતાં તેને રાત જોવીજ સીદા લાગી; મંચી વિનાની તેની તમામ દુન્યા હવે સીદા અને સુની હતી!

તેણીએ અતે એક દરાવ કર્યો. કાંઈ બી જોખમે તેને ઘેર જઈ મંચીને મલવું ને તેના પગપર માથું મુકી તેને મનાવવો એવો તેણી એ કસદ કર્યો, અને તરત ડીરેક્ટરીમાંથી તેનું એકેસ

જોધ કઢાવી ગાડી જોતરાવી તે પોતાના મમાવાને ખચર આપ્યા
વના પાંધરી સપક્ષને જંગલે હંકારી ગયું !

*

*

*

*

હવે આપણે વચર અગતે બેઠ સાચવવાના પછાડા મારીશું
નહીં, સપક્ષ વાડયો તેજ મંચી હતો એમ વાંચનારને સમજવા કે
ખાત્રી આપવાની કશીખી જરૂર છે ?

તે વેલાતથી નામાંકિત થમને આવ્યો ત્યારે પોતાનું નામ
ખાખસુસ તેણે બદલી નાંખ્યું. તેનો ઉદ્દય કેમ થયો તે તો વાંચનારને
રોસન છે, એટલે તે વિષે લાંબું કરવા કાંઈ જરૂર નથી.

હવણું તે પોતાના જંગલમાં પોતાના નકસાઓ ને કાગલ્યાંઓના
ઢગ સાથે કામમાં રોકાયેલો બેઠો હતો, પણ તેનું મન કરમામ કરતું
હતું. “મારા મીનુ, હું તમારી પચ્છી મોહરદાર છું” એ બોલો
પાછા ને પાછા તેના કાનપર દયાંણુ ચલાવીને વામના હતા, ને એ
બોલોએ તેને બેકરાર બનાવ્યો હતો. “એ મારેજ વાંક થયો,” ને
પટપટયો. “મારે એ પારટીમાં જવુંજ ન હતું, પણ એને એકજ
વાર લગોલગ બોવાની ઉમેદથી હું ગયો, તો આએ મારી બેકરારી તેની
મને સજા છે, ને તે સજા મારે મુઝે મોંઢે ખમવી જોઈએ.”

તેણે કામ પર ધ્યાન તો બાળું આપવા માંડ્યું, પણ તે ન
બન્યું. “એને માફ કરે ? હવે ? આવા તુચ્છકાર, આવી હડધુત, આવી
બેવહાઈ પછી !” તે મનસે પાછું પટપટયો. “કદી નહીં.”

“સાહેબને કાંઈ ખાઈ પુછેછ,” કાંઈ નોકરે તેજ ધડીએ આવી
તેને ખચર આપી.

“આવવા દે અંદર,” મંચીએ અરધાં બેધ્યાનપણે હુકમ આપ્યો—અને બીજી પક્ષે તે ખુરસીમાંથી ચમકી ઉઠ્યો, કેમજે શીકડી ધુજતી માંથેક જોડેલા હાથો સાથે અરજદાર અદાથી અંદર આવી !

તે આવતાં સાથે તેનાં પગપર માથું નાંખી પડી. “મીનુ, મારા મીનુ,” તેણે રડીને કહ્યું, “જોવો, હું તમારી પરણી મોહરદાર તમારા પગ પર પડી માંશી સોષતી આવીછ. મને માંફ કરો, મારા વ્હાલા, મારો એ અઝીમ ગુનાહ મને માંફ કરો, ને તમારા ખરા બોદાબ પ્યારની મારા પર પાછી નવાજેશ કરો.”

“બાનુ,” એક ઝેરી સરપથી કમકર્મીને હડી જાય તેમ મંચી તેનાથી તરત દુર ખસી જતાં બોલ્યો.—અને તેનો અવાજ જનજન દુઃખી, ગમખાર અને કરડો હતો !—“હું તુંને બોલખવાનીજ વાત સાફ ના પાડું છું, મારી પરણી મોહરદાર કોમ્મ છેજ નહીં, એક હતી કે જેને મેં મારો જાન વડીક સપુરદ કરી દીધો હતો, પણ તે એવકા ઓરત પછસાના પ્યારને ખાતર મારો તુચ્છકાર કરી મને વગર દયાના હેંકારથી તજી ગેઇ, તે દીવસથી મારી મોહરદાર કોમ્મ છેજ નહીં !”

“ઓ મીનુ, માંફ કરો, આપણા રસીને ખાતર એ માફ મોહું પાપ—મારો અજીમ ગુનાહ મને માંફ કરો, ને તમારો પ્યાર મને પાછો સપુરદ કરો ! મને તમારો જગલમાં ધીરજથી રડીને મારી છાતીને ખલાસી આપવા દેઓ. ઓ મીનું, મારા પર દયાને ખાતર દયા કરો ?”

“મારા પ્યાર વગર તુંને દસ વરસ ચાલ્યું તો રહી રહીને હવે તું મારા પ્યારની પાછી તક્ષમગાર આવીછ તેનું કારણ શું છે ?” મંચીએ તુંચકારથી પુછ્યું.

“મારી આંખે પેસાનો પાપી પરડો ફરી વલ્યો હતો. મારા ધણી.” માંણિકે કાકલુદી કરી, “જેથી તમારાં મનની મોટામ જુલી જમ હું એકદર ને એવકા થમ. ઓ મીનુ, તેની સમમાં આંખે જોલ્યા એકજ મહીનામાં મેં કેવું જીવતું દોજખ અનુભવ્યું છે ને બસ મારા ખોદાને ખબર છે.”—અને તે અમળા એઅપ્યાર રડી પડી.

“તું જેમ તો જેમ પશ્ય તું મારા દીકરાને ખી મારો જોદમાંથી ચોરી જેમ ?” મંચીએ ધણો ઉસ્કેરામને કહ્યું. “તારો તે બચ્ચાં પર હક હતો તે શું મારો નહીં હતો ? તેને તેં ને તારા પાપી મમાવાએ પોતાના નીરદોશ બાપને વગર કારણે ધીકકારતાં ને તે બાપનાં ગરીબ નામથી એશકાતાં ને કમકમતાં શીખવ્યો ? એ પાપ શું તું નહાનુસનું સમજેય ?”

“નહીં, ઓ નહીં, મારા મીનું.” માંણિકે ધુજતાં તનમદને હાથ જોડી કહ્યું; “તમે ગુસ્સો કરવામાં તદન વાજખી છેઓ, મને ઠોકડે મારવામાં વાજખી છેઓ, મા. પાપ તેજ કીમનું જાણુન છે. ‘હું એ કોઇ વાત ના નથી પાડતી, પણ મારું જીમર હવે ચીરખ ફસમ જાએછ તેથી મારા પર દયા કરો ને મને માફ કરો.”

“કદી નહિ.” મીનુએ જોસથી—ઠડાવથી કહ્યું. “કંગાલ ઓરત, મારું પ્યારખશ્યું જીમર ચીરી ફાંસી નાંખતાં તેં કેઈ દયા બતાવી જો હવે હું તારા પર દયા કરું ? તુંને મારા નાવારેસ નાચાર હાલ પર

કેમ રહેમ આવી હતી જે હું હવે તારા પર રહેમ કરું ? તારી દયા વગર જે જે મેં ખમ્યુંછ તે હું ખધું તુંને કેહવા ને સંભલાવવા નથી માંગતો, કેમજે તુંને તે સંભલી મારી દયા આવે, ને તારી દયા વટીક કમુલ રાખવાને હું કમકમું છું; પણ એ મેં જે ખમ્યું તે દરમ્યાન ખોદા પાસ હાથ જોડીને તું કમીની ઓરન પર કીનો લેવાની મને તક આપવા મેં દુવા ગુજારી હતી, ને પાક પરવરદેગારે મારી અરજનો હરફે હરફ સંભલીને તેની પાક દયામાં મને તેણે પુરો ધનસાફ આપ્યોછ, તે હવ કીનો લેવાની આએ તક હું જતી મુકવાનો નથી. જા, ઓ નાસજા, નાલાયક, હું તુંને મારે આશરે લેવા ધીકકારથી—કમકમાતથી ને હજીથી ના પાડુંછ.”

માંણેક ફાકેફાક રડી. તે રડીને ત્યાંજ તેના પગપર મરી જવા માંગતી હોય તેમજ તેના પગોને વલગીને રડી!

“તું શું મારા પ્યારને રમવાનું રમકડું જાણેછ, ઓ કમસમજ ઓરત,” તેણે તાણાજાનીનો ને ગગડાત જારી રાખ્યો, “કે તું ચાહે ત્યારે તે પ્યારને છોડી આપે તે તુંને ગમે ત્યારે તે પ્યાર પાછો માંગે ને મંજુર કરે ? નહીં. જેવી રીતે મેં તુંને ચાહીછ તેવી રીતે કોઇ મરદ કોઇ ઓરતને કદી ચાહશે નહીં, ને તેવા પ્યારને જે તારી મતલબ હતી ત્યારે તેં ઠોકડે માર્યો તો હવે તારી દગાખાજ કાકલુદીઓનાં ખોટાં આંસુઓથી હું ઠગાવાનો કે મનાવાનો નથી.”

“અરે, તારું મયાલું દીલ કેમ એટલું સંગદીલ થયું ?” માંણેકે રડીને કકલાત કીધો. “કોણે તારી પરનો પ્યાર એટલો બધો ઉલટાવી નાંખ્યો ?”

“તેંજ,” મંચીએ જોરસાથી કહ્યું; “જે થયું છે તે બધું જ તેંજ કીધું છે, અને તેથી તારા સાથ અહીં થોખી વધારે વાત કરવામાં બી હું ગુનાહ માનું છું,”—અને તે જતો રહતો હતો.

પથ માંછેકે તેને પકડયો; તે તેનાં દીલને બાજી પડી અને અતે મંચીએ એક નરમ આંચકાથી દીલ સખત કરીને તેને દુર કીધી અને તે અબજા જમીન ઉપર બેઠાંમ પછડાઇ પડી!

મંચી એ મામલો જોઇ તે ઝોરડામાંથી નિકલી જતો. ઉંચર ઉપર એકાદ પલ થોભ્યો. તેણે શું કરવું? તેનાપર દયા કરવી? નહીં. બીજી પલે તે પાછું દીલ કઠણ કરી બાહરે જતો રહ્યો, ને પાસેના એક ઝોરડામાં જઇ એક નોકરને હાંક મારી કહ્યું, “લાયજેરીવાલા ઝોરડામાં એક બાઇ મને મલવા આવેલાં અચખુચ બેમાર થયાં છે. તેવણને ધણી સંભાલ ને આખરૂંથી હોસ્વાર કરીને તેવણની ગાડી મુઘી પુગાડી આવ;”—અને નોકર આ અજબ જેવા હુકમ માટે તાબુબ થતો તે બજાવવા બાહરે ગયો. પછી તે પોતે તે ઝોરડાનું બારણું બંધ કરી બાજુમાંની એક ટેબલ ઉપર માંથું નાંખી ઉઘે મસ્તક પડ્યો, ને ફેકેફેક રડ્યો!

પ્રકરણ ૧૮ મું.

માંણેકની તખ્ત ત એકદમ ઝિગડી ગઈ, અને ઘર આવતાં ત બચ બરેલી રીતે ખેમાર થઈ! આ ઓચીનો ફેરફાર ને માંદગી જોઈ ખુદો માંણેકજી શેઠ હેતત ખાઈ ગયો. તે માંણેકનો સોહરાયજો સુકા-યજો એહરો ને એટલો બધો લેવાયજો લુટાયજો હાલ જોઈ તદન થય રી ગયો, ને પોતાના વરસાણ ખાતા ડાકટરને તેણે જટ તેડવા મોક-લ્યો. વલી ડાકટર આવે ને આગમય તેણે પોતે માંણેકને પસવારી પટાવીને એ તેણીની અચખુચ ખેમારીનો સખખ પૂછ્યો, ને ત્યારે તે પોતાના શેફયા મમાવાના ગુસ્સા માટે કશા બી ડર કે દરકાર વના તેણીએ મરતે સાહદે કહ્યું, “હું મારા બરથાર વગર ને તેવ-ણના ખરા ખ્યારના સહવાસ ને સધ્યારા વગર હવે જીવી શકતી નથી.

• હું તેવણને સોહોધતી તેવણની માંશી ચાહતી તેવણના પગપર માથું મુકતી તેવણ પાસે જઈ આવી, પણ તેવણે મારી મીનતજરીઓનો તુચ્છકાર કરી તેને થોકડે મારી. ઓ મીનું, મીનુ, મારા ખાવંદ,” તેણીએ એક જગરટોડ ચીસ પાડીને માહેતમ કર્યું—અને તે પાછી બેફાંમ થઈ પડી!

આ મામલો જોઈ ખુદો માંણેકજી શેઠ થથરી ગયો ને તે થર-થર ધુનવા લાગ્યો! તેણે ખાત્રીથી માન્યું કે માંણેક મરી જાએ છે, અને ત્યારેજ—તે ધડીએ તેની આંખ ખુલી ગેઈ કે આ છોકરીના કમોહતનો તે અને એકલો તેજ એક ખુની તરીકે જવાબદાર છે અને રેહશે! આ ખ્યાલોએ તેને બેફાંમ બેખબરો બેખાખરો બનાવી

દીધો, હવેજ તેને લાગ્યું કે જેમને ખોદાએ જોડું સાંધીને સદાનાં એક ને એકઠાં કીધેલાં તેમને પોતાની નજીસ સુગ ને ખાંદાની ગરૂરીને માટે જીલમથી જીલ્લું કરવાનો તેનો ગુનાહ જખુન ઝેરી અને કારી હતો. તેણે એ ઉપરથી હવે આકાશમાં હાથ ઉંચા કરી તોળા કરી, અને પાક ખુદાની આજેજીથી દયા માંગી! બહા સોહરાબસાહ સોલીસીટરની દરેક સલાહ તેને યાદ આવી, ને હવે તેટલાજ કારો તીર મીસાલે તેની છાતીમાં જખમ કરતી હતી!

માંણેકની ખેમારી જોતાં જોતાંમાં વધતીજ ચાલી. તેની તાપ તડકાં પડે તેવી જોરાવર થઇ, ને તે બેળાંની તાપમાં તેના લવારા બકબકારા દરમ્યાન તેણે મંચી ને મંચીનીજ જે ટગર કરો ને પોતાના મમાવાને જે કકલતી આંતરડીમાં લખો કદુવા દીધા—તેના પૈસાને જે આપ દીધા, ને તેની પાપની શીખવણી પુરવણીની જે તાપની જુમમાં ફરયાદો કરી તે સધતું સાંભલતું ફેવલ ત્રાસદાયક હતું! તે સાંભલવાનું તે ખાંદાની અને પૈસાની મગરૂરીના તોરમાં. મરી રહેલા હેમક અને સુગાંત્રા શેઠ્યાને માટે ખરેખર એક જીવતુ દોજખ હતું! જે એમ કહીએ કે કદમે કદમ તે ડોસો ચાલતાં હાલ તાં અધધેલા જેવો હવે તેથી પોતાનાં એ પાપની તોજેસ ને તોળા તોળા ખોલતો રહ્યો તો તેમાં કશીજ સહરાગત નથી.

માંણેકની માંદગી મટાડવા કામેલમાં કામેલ ડાકટરો બેગા થયા ને બધાઓએ ગમગીનીમાં ડોકું હલાવી માંણેકની આશા મુકાવી. તે બાપડી બચે એવું કાંઈજ ન હતું “એને આખી દુનીઆની દવા બચાવશે નહીં,” મોટા ડાકટરોનું મત હતું. “એની છાતીમાં જે ગમ છે ને એનાં બેળાં પર જે બાર છે તે જો દુર થાએ—તેનું

મુલ કારણ જે હોય તે જો નામુદ થાયે તોજ એ ખીયારી બચશે. નહીં તો એનું એક અઠવાદીયું ખી આયે દાલતમાં જવાનું નથી.”

તે લવતી-અકતી-બોલતી બિછાણમાં બેકાંમ પડી હતી ! ખાવા પીવાનું વરીક કાંઈ ચાલતું ન હતું. તે ખીયારીને તેની આસપાસની દુન્યાની સુધ્ધિજ ન હતી !

એ મામલો જોઈ માંણિકજી શેઠે જે ખરાં દીલથી કકલીને તવલાન કર્યો તેનું શું ખ્યાન કરશું ? તેણે ખાવા પીવાનું છોડી દીધું, ને રાતને આરામ વરીક તજી દીધો, જે સઘણું તેની હવે છેકજ નજીક અને નાતવાંત અવસ્થામાં તે સહન કરી શકે તેથી જ્યાદા વિશેષ થઈ પડ્યું.

એમ કરતાં એક સહેવારે માંણિકે અચપ્પચ અતીઘણી હોસ્વારીમાં આવી-ડાકટરોએ કહ્યું કે તે મરતી વખતની છેલ્લી હોસ્વારી હતી ! અને એ હોસ્વારીમાં તેણે પોતાના મમાવાને એકાંતમાં મલવા માંગ્યું, તેને પોતાની પાસે તેડાવ્યો.

તે ડોસો ધુજતો લખલખતો તેની સાંમે જઈ ઉભો ! “ મમાવાજી, ” તેને જોતાંજ માંણિકે કહ્યું. “ મને લાગેજ કે હું હવે બચવાની નથી. આજનો દહાડો મારો છેલ્લોજ છે. ”

“ મારી દીકરી રે, તું એમ ના બોલ ” તે ડોસાએ તેની છાતી પર માંથુ નાંખી રડી દેતાં કહ્યું. “ તું મરશે તો હવે હું ખચ્ચીત જીવવાનો નથી, અરે અરે, મારા ત્રણ ત્રણ જવાંત દીકરાઓનાં ગમ-ખાર મોહોતના ગમનાં ગરમ આંસુ હજી મારી આંખમાંથી સુકાયાં નથી, તારી માથ પીરોજને વાસ્તેનું માહેતમ કરતો હજી તો હું બધ

પડ્યો નથી, તેટલાં મારી જીદગીના ઓ ચેરાગ, તારા મરતા મમ-
વાને એવી દુવા ના માંગા શું હું મારાં દીકરા દીકરીઓને મારી
આંખ સામે ટપોટપ મરતાં જીવાની જફાને વાસ્તેજ આ જોહાંતમાં
હવુછ ? ”

“ મમાવાજી, ” માંણિકે ધણી જોહેમતથી કહ્યું, “ તમારી કરણી
ખરેખર ધણી લુંડી છે, તમેજ મને આવી પાપી ને ગુનેહગાર બનાવી.
મારા ગરીબ અસીસ ને રાંક વરથી તમેજ મને લલચાવીને નાહોક
જીદી કાઢી, હવે હું મરી જાઉં છ તો મને કેહો જો એ મારાં મોટાં
પાપને વાસ્તે મારા ખુદ સામે હું શું મોદું લેમને જાઉં ? તેના મન
સાફ વખતે હું મારા બચાવમાં તે સાહેબને શું કેહું ? તેને મનથી
તો ગરીબ ને તવંગર બધાં એક પંકતીનાં ને સરખાંજ દરજ્જાનાં
છે, તો મારા વરની ગરીબીને હેંકારથી હીણીને તેને તજી દેવાનાં
તમે કરાવેલાં મોટાં પાપનાં બચાવમાં હું શું કેહું ? ”

તે ડોસાએ કશો જવાબ કર્યો નહીં. અસ માંણિકની છાતીપર
માંથું નાંખીને એક એતાકાત ગમ્યાં પેરે તે એઅખત્યાર રડતો હતો !

“ મમાવાજી, ” માંણિક તો જાણે પોતાની મરતી ધડીએ હવે
તેને બી પોતાના વેરમાં મારવાજ એડી હાય તેમ બોલી, “ એ પાપનો
જુમો મારે એકલીને સર નથી એમ તમે તમારે મોઢે કેહો, ને ત્યારે
હું જરા બી સતોશથી મરશ. એ મારાં પાપના તમે એકલાજ જવા-
બદાર છેઓ એમ મને તમે તમારેજ મોંઢે મારી મરતી ધડીએ
કેહીને મને સધ્યારે આપો ? ”

“ દીકરી, મને માફ કર, ” તે ડોસાએ પોતાના ધુજતા ને
જોડેલા ને જોડેલા હાથ પાછા ઉંચે આકાશ બણી ઉંચા કરતા

કહ્યું. “હું જોઈં છ કે હું ખરેખર તારો ને તારા વરનો અપરાધી છઉં. હું ઘણો ગુનેહગાર છઉં. અફસોસ કે મેં સોહરાઅશાહનું બી કાલાવાલાથી કહેલું માન્યું નહીં. હું તારો ને તારા વરનો ખુની છઉં, ને તેથી તું કેહે તે તોજેસ કરવા હું તૈયાર છઉં, મારી દીકરી!”

“ત્યારે તો, બહાલા મમાવાજી, તમે હજી બી એક પુનનું ને ધનસાફનું કામ કરો,” માંણિકે માંગી લીધું. “મારા ડોલા છે તેટલાંજ તમે મારા મીનુ પાસે આજે દોડતા જાઓ ને તેની માંદ મારો, ને મારી મરતી વેલાની મારાં સાચાં દીકરી તેનાં બહાને માટેની હાથ જોડીને કરેલી દુવા બંદગી તમે તેને કેહી ને પુગાડી આવો ! તમે આવશે ત્યાં સુધી મને જીવાડવાની ખુદા દયા કરશે.”

તે ખુદાએ પોતાનાં પસ્તાતાં જીવનની જાળમાં ઉસ્કેરણીઓ હેઠલ આ વાત એકે ખોલે કપ્પુલ કરી. તે ખુદાએ માંણિકનો મીલ મજુર બરથાર મીનુ હાલમાં કેવો મોટો માણસ થવા પામ્યો હતો, હાલમાં તે કેવો પૈસાવાલો ને સુખી થઈ ગયો હતો તે સઘણા અજાણ જોવા સમાચાર અજાણથીથી દાંતમાં આંગણાં પકડીને સાંભળ્યા. તેને એ વાતમાં બી કાંઈજ નહીં પણ ખુદાની દયા ને તેના નીરમલ ધનસાફનોજ અગત કરીને બાસ થયો. તેનું પોતાનું પાપ ખુદા વડીક ખમી શક્યો નહીં તેથીજ તેણે એ ગરીબ મીલ-મજુરની દયાથી એટલી બધી દાદ લીધી, ને તેને શ્રીમંત ને નામાંકીત બનાવ્યો એમજ તેની ખાત્રી થઈ. આથી તે બની શકે તો વધતો ધુજ્યો—વધતો ગભરાયો, ને તરત ગાડી જોતરાવી માંણિક પાસ તેનું નામ નિશાંણ મેલવી લેઈ તેની માંડી સોહોધતો ને તેને મીનતજરીથી મનાવતો તે મલવા ગયો !

કરી એકવાર મંચીને તેના નકસાઓ ને તેના સંચાઓ સાથના અભ્યાસમાં ખલલ થયું, અને બીજી પક્ષે તે સુગાંત્રો શેઠયો તેની સામે આવી એક અરજદાર કીસમે ઉભો !

તેઓ રૂબરૂ મલ્યા, તે હીણુનાર અને તે હીણાયલો ગરીબ ! તે હેંકારી અને હેંકારનો ભોગ ! તેને ગરીબ જાણી તે હીણુનાર હેંકારી પોતે ચાલીચલાવીને પોતાના હેંકારની સજ્જમાં તે હીણાયલાને પગે પડવા આગ્યો, પોતાની જમ્મક અવસ્થા અને મુરખીના દરજ્જા છતાં તે લાયક જવાંનની માંક માંગતો ને માંશી સોહોધતો આગ્યો એમાં પ્રિય વાંચનાર, શું ખુદાક મનસાક પ્રદીપ્ત પ્રગટ પડતો નથી ?

મંચીને તેની મોહરદારની માંદગીની કશી ખબર ન હતી. તે તેણીની સાથની છેલ્લી મીલાકાત પછી જેમ અને એમ જલદા મુંબાઇ છોડી જવાની તર્જ્યારીમાં હતો, નેટલાં પોતાની મોહરદારના મમવા જમ્મક માંણેકજી શેઠ સાથ આ નહીં ધારેલી તેની એક રૂબરૂ મીલાકાત થવા પાંખી ! ને તેને જોઈને પોતાની ખુરસી પરથી તે સુગાંત્રો શેઠયાની જમ્મકીને માન આપતો અદ્વયથી તરત ઉભો થયો, અને ઉદાર સંવ્યતાથી તેણે તેને બાહોરમત પોતાની પાસે એક ખુરશી ખેંચી બેસાડ્યો.

અને બેસતાં બેસતાં માંણેકજી શેઠે સેકહેન્ડમાં પોતાનો હાથ લાંબો કીધો. “હું તમારો ધણો તકસીરવાર છું, મીં મંચેરજી,” તેણે ધણી ગમખારીથી કહ્યું, “મેં તમારું ખરેખર ધણું ખુર કીધું છે, અને હું અતીધણી ઓજરખાહી સાથે તમારી પાસ માંક માંગતો આગ્યો છું.”

“સાહેબ;” મંચીએ રોળવતાં તોરથી કહ્યું, “વરસોના દરમ્યાનમાં તમે માફ એટલું બુરું કાઢું છે કે તે માફ માગવા ને મારી બક્ષવા જેવો અપરાધજ નથી. મેં મારી મોહરદારને જે કીસમના પ્યારથી ચાહી છે તે કીસમે કોઈ અરદ કોઈ ઓરતને કદી ચાહી શકવાનો નથી. તે છતાં તે મોહરદારને ફક્ત તમારા પૈસાની ગરરીમા મને ગરીબ જાણીને કચડી નાંખીને તમે વગર દયા અને વગર ધનસાફે લુટી લીધી, એટલુંજ નહીં પણ મારાં બચ્ચાંને વટીક મારી જોદમાંથી તમોએ છીનવી લીધું, અને મારી લાગણીઓની બલકે મારી જીંદગીની બી ફક્ત હું ગરીબ હતો નેથી હેંકારીનાં તુચ્છકારમાં તમે એક લેશબાર પરવાહ કાઢી નહીં.”

તે જમ્મદ માણસે અત્યંત ગમખારીની નામોશીમાં ફક્ત પોતાનું સર નમાવ્યું!

“હું ઘણો મગર માણસ છેઉં, દીકરા,” તેણે પછીથી કહ્યું ‘અને મારા માનવત આપદાદાઓએ કે મેં આજવેર આવી કીસમે કોઈની માફ કદી માંગી નથી. તું આજે તો ઘણો ધનવાન થયેલો છે, પણ મારાં પાપની ગીરફતારી જેવા ને જાણવા પછી આગલ જે મીસકીન ઝુંફડીમાં તું હતો ત્યાં બી આજે તું હોતે તોબી હું તારી આએજ કીસમે ત્યાં આગીને માફ માંગતે! જો, હું મારી પાઘડી ઉતારીને તારા પગ પાસે મુકીને માફ માંગુ છું,”—અને એમ કેહતાં તે તોરવંત અને સદાના સુગંધા શેડીઆએ—પોતાનાં માન પામેલાં કુટુંબનાં નામની નોક જલવવાના ગુરરી ભર્યા ચડીઆસમાં મરીચરી રહેલા તે ધનવાન લખખોપનીએ પોતાને માથેની પાઘડી ઉતારીને મંચીના પગ ઉપર મુકી!

મંચીએ તે ઉપાડીને તેને પાછી આપી.

“દીકરા, તું જાણતો નથી,” તે બુઢાએ ફાકેફાક રડી દમને કહ્યું, “કે માણેકને તારી પાસ આવી ગયા પછીની ભેજાંની સખ્ત તાપ લાગુ પડી છે, અને તે ખીચારી હાલમાં મરવા સુતી છે.”

“ખરેખર?” મંચીએ અજાણીમાં ફાલ ખાખને ચમકી ઉઠતાં કહ્યું.

“હા, ખોદા સાહેબ છે કે હું ખરું કહું છું,” તે ડાસાએ ઘણાં દુઃખથી કહ્યું. “તે ખીચારી કાલનો સુરજ જોવા જટલું ખી જીવવાની નથી એમ ડાકટરો મત આપી ચુક્યા છે.”

“ત્યારે મોતમાં માંશીની મના હોવી ને રેલવી જોઇએ નહીં,” મંચીએ ઉકેરેરાખને એકદમ ઠડાવથી કહ્યું. “ચાલો, હું આઉં છું; મને માણેક આગલ લખ જાવો;”—અને તે તૈયાર થવા જતો હતો, પણ માણેકજી શેઠે તેનો હાથ પકડી તેને રોક્યો.

“તું એક વખત મને કેલ, દીકરા, કે તે મને માફ કરીશું છે,” તેણે માંગી લીધું. “હું તારી માંશીનો તજખગાર છેઉં.”

“હું તમોને માફ કરું છું,” મંચીએ દુઃખી-ધીમે-ગલગલતે સાદે કહ્યું—અને પછી મરવા સુતેલી માણેકને છેલ્લીવાર મનવા જવા તે આંખોમાં આંસુ સાથે તૈયાર થવા ગયો!

પ્રકરણ ૧૯ મું

તે માંદગીના-અલ્પકે મોહતના ઓરડામાં મરવા સુતેલી માંણિકના બીજાણીની ઓરડુમાં તે એકામ પડેલી અથવા ઉંઘતી અબળાનો સોદરાયજ્ઞ સુકાયજ્ઞ એકરા ઉપર આતુરતાથી ડીકતો. મંચી એકત્રો ઉભો હતો! તેઓ ત્યાં આવ્યા પછીથી તે વરઅધ્યક્ષેરને એખલાં મેજવાના દાનાવ હેતુથી તે જમફ શેડીઓ અધાંને આદર મોકલીને પોતેથી તરત આહર ગયો હતો, અને તેથી તે વિશેષી વર વહુ આ એકાંતમાં બેગાં મર્યાં હતાં.

મંચી તેના એકરા તરફ દુઃખી આતુરતાથી ડીકતો ઉભો હતો, અને તેવામાં તેને લાગ્યું કે જોઈએ તે કરતાં તે તેના જોડે અતી-ધણે વધારે સખત થયો હતો. તેણે પોતે જે અમ્યું હતું તે સર્વ તે છુટી ગયો, અને ફક્ત માંણિકને માટેનો તેનો સર્વોપરી પ્યાર પાછો તેનાં મન ઉપર સરસામ મેજવવા લાગ્યો. તેણે એમ જોયું કે પૈસાથી અંગતને માંણિક તેને તજી ગઈ હતી ખરી, પણ તે વખતે તે તદ્દન બાલક અને નાદાન હતી. વડી વધારે જોડથી તો તેણે એ વાદ કર્યું કે કોઈ બીજાના ગતીય કે પાપી પ્યારને વાસ્તે તે તેને તજી ગઈ ન હતી, એટલુજ નહીં પણ છેકના છેડા સુધી તે ફક્ત તેના અને તેનાજ પ્યારને વધારા અને સાચી રહી હતી, અને તેજ પ્યારને વાસ્તે જ્યારે તેણે તેને મના ફરમાવી, ત્યારે હવે તે એકદમ મરવા સુતી હતી! પૈસાના પાપી લોભની પોતાની એકજ

ભુલના બદલામાં તેના પ્યારને ખાતર માંણેક પોતાનો જન વટીક
હવે તેનાપર સદેકે કરતી હતી, અને ત્યારે તેણે એથી અધીક તે
તેણીથી શું આશા રાખવી જોઈએ ? એટલામાટે તેની નજર ઉંઘડી
કે તે માંણેક સાથે વગર જરૂરે હલવનાની સખતાઈથી વસ્ત્રો હતો,
અને ત્યારે હલવનાના બદલાપા અને પસતાવા વચ્ચે તેણે વાંકો વલીને
ઉઘતી માંણેકનાં શીકકાં હંડાં કપાલ પર પ્યારની એક ચુમી લીધી !

એ ચુમીથી ચોંકીને તે મરવા સુતેલી અઅળા જાગી ઉઠી, અને
તેણે તરત આંખ ઉઘાડીને જોયું, “ઓ કોણુ, મીનુ ? મારા મીનુ ?”
તેણે મંચીને જોતાં તોતરી જાનાને અતીવ્રણા હરખમાં આવીને
પુછ્યું.

“હા પ્યારી, હુંજ છેકં,” મંચીએ તરત ધીરજ આપી, “અને
હવે હું પોતે માશી માંગવા ને સલાહ કરવા તારી આગલ
આવ્યોછ.”

“ઓ મીનું, ઓ મારા મીનું” તે પાછી પટપટી,—અને પછી
તેણીની નજલી પડી ગયલી આંખો તરત પાછી વીંચાઈ ગઈ !

શું તે મરી ગઈ ? ના ! તે પાછી બેફામ થઈ હતી ! આ
હલવનાની ખુશાલી તેની નકાવત ને નજલી હાલતમાં તે ખમી શકે
તેથી જ્યાદા થઈ પડવાના સખએ તે હરખથી આજેજ થઈને બેફામ
બની ગઈ !

છેલ્લે, હવે કેલવાનું શું રહ્યું છે ? મંચીના પાછા સપુરદ
થયલા પરીત્ર પ્યારે તે મરવા સુતેલી અઅળાને જનથી જતી બચાવી
નેઓએ અરસપરસ માંક માંગીને એકમેકને માંક કાઢ્યું, અને દમ
વરસનો એકે દરમણો દયામણો ખાખ જોઈને તેઓ જાગી ઉઠ્યાં હોય

તેમજ ખુશીની હસીમાં હસતાં, સંપના આશીરવાદ પામેલાં પવીત્ર સુખ સાથે તેઓ પાછા એક થયાં! ફરક માત્ર એટલોજ હતો કે તેઓ એ ખાખની આગમચ પૈસેટકે નમામ નીરધન અને કંગાલ હતાં, અને દસ વરસે એ ખાખમાંથી પાછાં ગળ્યાં ત્યારે પૈસેટકે સુખી અને આઘાદ હતાં!

મંચીની ઝરદાસ્તભરી દેખરેખ હેઠલ માંણિકની તળીયનમાં મન માનનો સુધારો રોજ બરોજ થતો ચાલ્યો. ઉપર કેહવા મુજબ મોટા ડાકટરોએ અવલથી જે મત આપ્યું હતું તેજ માત્ર ખરૂં પડ્યું, ને તેનાં મનની બેમારીનું મુલ કારણુ દુર થઈ જવાથી નેનો જાન આંસાંની સાથે બચાવી શકાયો!

તે રીસાયલાં વરબૈયર એકઠાં થયાં ત્યારે મુક્તાદના પવીત્ર દીવસોનો ડોંગામ હતો, અને એ ધરમ અને ખેરાત કરવાના તે યોગ્ય ને પવીત્ર અવસરનો લાભ લેઈને પોતાની ભુલ બલકે પોતાનાં અઝીમ પાપ માટે પસતાતા માણેકજી શેડે પોતાની પુંજમાંથી પચાસ હજાર રૂપીઆની એક ઉદાર રકમ જુદાં જુદાં ધરમખાતાંઓમાં તેમની હાજત અને અગત પ્રમાણે મોકલી આપી. વલી માંણિકની જાંદગી બચવાની અને તે રીસાયલાં વરબૈયર ખરાં સુખમાં પાછાં એકઠાં મલવાની ખુશાલીમાં પોતાને ત્યાં ખીજ અનેક યાદગાર ધામધુમ તેવણે કીધી, કે જે તેઓની નેક હીલચાલોમાં હવે બારે સંતોષ પાંખીને ખરાં દીલથી ખુશી થતાં તેમના પેલા અતી બલા અને લાયક સોલીસીટર સોહરાજશાહે પોતાની દીલસોઝ મદદને ખુશાલ હીરસો આપ્યો. ત્યાર પછી નડરોઝ (પટેરી?) નો સુભાગ્ય દીવસ

આવ્યો, કે જે બખ્તાવર દીવસે પોતાના બહાલા ભરથારનો મોહબ-
તવતો ટેકો લેખને માંણિક પેહલવેહેલી પાછી ટેબલ ઉપર જમવા
આવી, અને તે અને તે પછીના દીવસો મંચી અને માંણિકે તેવાંજ
બ્રહ્મંદ સુખમાં અને ખરા સંપમાં ગુજર્યા કે જેનું એક ખુશાલ
ચિત્ર પોતાની ચતુર ચશ્મોમાં કદખી લેવાનું કામ અમારાં સુર વાંચ-
નારાંઓનેજ સોંપી, આ નવાં બેસતાં વરસની એક મુજારક હમાજેર
સાથે તેમને સઘળું બહુ મુજારક ને ચાહતાં અમે હવે અમારી
અદના પેન બાળુ મુકી તેમનાથી રખસદ લેખશું.

અરદેશર ખ. દેશાઈ કૃત

અબખાનો કીનો!

પ્રજાપ્રિય સાંજ-વર્તમાન આ અતિ લોકપ્રિય થયલાં પુસ્તક માટે લખે છે કે:—

અંગ્રેજ સંસારની એ એક નાની વાર્તા છે. પણ તે જોરાવર પ્લોટની અને મનઆકર્ષક હોવા સાથે એના લખનારની હંમેશની જોશદાર શુદ્ધ શૈલીમાં લખાયેલી છે. પૈસાની હાડમારીથી આગ્રેજ થઈ એક જવાન ચોરી કરવા જેટલો નીચ બને છે, અને તેમ કરવે પકડાઈ આવતાં પોતાની માથુકને પોતા બદલ તકસીરવાર તરીકે જાહેર થવા વીનવે છે. તેના ઉપર ઘણા પ્યારથી મરી શીટતી તે રૂપસુંદરી કેટલીક કળવળ પછી આયંદા તેમ કરે છે, અને પરીણામમાં પોતાના આશકને બદલે પોતે તુરંગમાં જાય છે. ખેનેટ ગીથ-રસન પેલો જવાન-બેવફા બને છે, એક બીજો ચીકાસદાર શીકાર હાથમાં આવતાં તેની સાથે પરણી જાય છે, અને તેના એ જાણેમ-પણાનું વેર સેવાની પ્રતીક્ષા પેલી માથુક લે છે. અને તે કેવી રીતે પોતાનો કીનો લે છે તે અતાવવામાં લખનારે અસાધારણ ખેંચાણ પોતાની બળવાન કલમના જોરે કર્યું છે.

કૌમત રૂ. ૧૧. પોસ્ટેજ બે આના વધુ.

મળવાનું ઠેકાણું—નવરંગ પ્રેસ, બજારગેટ, કોટ-મુંબઈ.

ટુંક સમયમાં બોહોલી પ્રબ્રસંશા પામેલું

નવરંગ.

માસિક ચુનંદ બુમીના તમામ જાણીતા સાક્ષરોને હાથે લખાયલું દર માસે નિયમીત બહાર પડે છે. ધરખમ ચાલુ વાર્તાઓ, ફાંકડી ટુંકી કથાઓ, બોધક નિબંધો, નસીહત આમેઝ નાટકો, રમુજ ટાલુકા દુયકાઓ, મનન કરવાબેગ કવિતાઓ ઇત્યાદીથી બરપુર ૭૦ સફાનું (બહાર ખબર વગરનું) વાંચન દર માસે પુરું પાડે છે.

ચુનંદા હિન્દુ અને પારસી કલમકશોનો લેગો જમોલો ધરાવતું આ એકલુજ પારસી માસિક છે.

વાર્ષીક ગ્રહાકોને એક સુંદર વારતાનું પુસ્તક દર વરસે મુદત મળે છે.

વાર્ષીક લવાજમ રૂ. ૩૥ હિન્દમાં.

રૂ. ૪ પ્રદેશમાં.

લખો:—અરદેશર ખરશેદજી દેશાઈ,

અધીપતી અને માલેક.

બબરગેટ, કોટ, મુંબઈ.

